

ИВ. КРАВКОВЪ

ХР. ИВАНОВЪ

учителъ въ II. Сос. дѣв. гимназия

учителъ въ I. Сос. дѣв. гимназия

ГРАМАТИКА

УЧЕБНИКЪ

ПО

ВЪЛГАРСКИ ЕЗИКЪ

ЗА ПЪРВИ И ВТОРИ ГИМНАЗИЯЛЕНЪ КЛАСЪ

НАРЕДЕНЪ ПО НОВАТА ПРОГРАМА

Второ прѣработено издание.

Одобрено отъ Министерството на народното просвѣщение
съ заповѣдъ подъ № 253 отъ 23. III. 1913.

$$\overline{AX} = \overline{BX} \quad (12) \quad \overline{AX} = \overline{BX}$$

ПРЕДГОВОРЪ.

Въ това второ издание на Граматиката внесохме значителни поправки и допълнения и приспособихме учебника, съгласно новата програма, за двата класа (I. и II.). Това нѣкъ ни наложи да отдѣлимъ отъ учебника Стилистиката, която издаваме отдѣлно.

И въ това издание на граматиката пакъ запазихме традиционния редъ на систематиката, особено въ морфологичната система, макаръ че програмата прѣдписва да се почне (въ I. кл.) съ учението за глагола. Наистина, новобългарскиятъ езикъ, който рѣзко се отличава отъ старобългарския, въ областта на глагола най-малко се е отдалечилъ отъ послѣдния, тъй че старобългарскитѣ глаголни форми, съ малки изключения, сѣ много повече познати за ученицитѣ отъ I. кл., отколкото именнитѣ; ала само за това намъ се вижда неумѣстно да напуцаме традиционния редъ въ морфологичната система.

Споредъ програмата, въ II. кл. трѣбва да се довърши неизученото отъ морфологията и фонетиката; да се повтори спрежението на глаголитѣ въвсичкитѣ врѣмена съ огледъ на новобългарски езикъ; да се изучатъ старобългарскитѣ синтактични особености. Прѣдписанието на програмата, изобщо, явно показва, че прѣдвидениятъ по граматика материалъ не може да се двои и излага въ два методични учебника за респективнитѣ класове; а щомъ учебникътъ е прѣдначенъ за два класа, съ нищо не може да се оправдае напуцането на традиционния редъ въ систематиката. Ако програмата прѣдписва да се почне отъ глагола, и ако всички учители възприематъ това методично гледище, тъй въ нищо не прѣчи това, че глаголитѣ не стоятъ на първо мѣсто въ морфологията, както нѣма да имъ прѣчи като изоставятъ

и материята, предназначена за II. кл. Като имаме пъкъ прѣдъ видъ, че методичното нареждане на програмата не е безусловно задължително за учителя, който въ преподаването си е художникъ — творецъ, допускаме, че мнозина учители ще почнатъ отъ склоненията.

Изобицо, като се постаряхме да запазимъ традиционния редъ въ систематиката, не го извършихме въ ущърбъ на методиката. Ръководими отъ една страна отъ историята на езика, отъ друга — отъ методиката, свеждаме петътъ старобългарски склонения, споредъ рода, въ двѣ главни и двѣ второстепенни. Отъ това учителътъ добръ ще схване цѣлтъ: всичкото му внимание трѣба да бѣде съсредоточено къмъ главното, а не къмъ второстепенното. Двѣтъ второстепенни склонения трѣба да се изучатъ при прѣговора на двѣтъ главни склонения; а тоя прѣговоръ непременно ще се извърши при склонението на причастията.

Дидактичниятъ пъкъ принципъ, споредъ който се налага да се почне отъ глагола, напълно може да се оправдае и при склоненията: ученицитъ отъ III. кл. сж запознати и съ запазенитъ четири падежа и съ нѣкои падежни остатъци, така че окончанията за един. число I-во склонение и за седемътъ падежа могатъ да се откриятъ на ученицитъ отъ познати новобългарски форми, а съ това, несъмнено, още въ самото начало ще се възбуди по-голямъ интересъ къмъ старобългарскитъ форми.

За четива внесохме всички образци, прѣдвидени въ програмата за II. кл., а така сжщо достатъчно и отбрани късове отъ евангелски текстове.

Ръчникътъ съдържа всички по-малко познати думи, които се срѣщатъ въ учебника.

София, 1912 г.

Съставителитъ.

Уводъ.

§ 1. Науката за езика се нарича граматика; тя се дѣли на три части: звукословие, видословие и словосъчинение.

I. Първата, основна частъ на граматиката се нарича звукословие (фонетика). Тази частъ ни запознава съ звуковетѣ на езика; тя посочва и законитѣ, по които се управляватъ тѣзи звукове.

II. Втората частъ на граматиката се разпада на два отдѣла: а) словообразуване (етимология) и б) видословие (морфология). И въ двата дѣла се разглеждатъ думитѣ, отъ които се реди рѣчта; въ първия отдѣлъ, словообразуването, се посочва, какъ сж се образували думитѣ, като се съединявали непосредствено корени съ мѣнитѣ, или посредствомъ основни приставки (суфикси); а въвъ втория — видословието — се разглеждатъ формитѣ на всички мѣнливи и немѣнливи думи въ езика.

III. Третата частъ на граматиката се нарича словосъчинение (синтаксисъ). Тя учи, какъ трѣба да се сглобяватъ думитѣ въ изречения; какви изречения се образуватъ отъ думитѣ, и каква служба и значение има всѣка дума въ изречението.

Промѣна на езика.

§ 2. Езикътъ живѣе въ устна и писмена рѣчъ. Цѣлокупниятъ български езикъ се раздѣля на нарѣчия и поднарѣчия, ала всички книжовни българи говорятъ и пишатъ на единъ общъ книжовенъ български езикъ, за който се реди и граматика.

Книжовниятъ български езикъ води началото си отъ половината на IX. вѣкъ, когато светитѣ братя, Кирилъ († 869 год.) и Методий († 885 год.) съставиха азбука и прѣведоха отъ гръцки на български езикъ священото писание и други черковно-служебни книги. Отъ тѣзи книги ни една не е достигнала до насъ, ала

езикътъ имъ (кирило-методиевски) е запазенъ и до днесъ въ прѣписитѣ отъ кирило-методиевскитѣ книги, най-старитѣ отъ които сж прѣписвани 100—200 години слѣдъ дѣйността на светитѣ брата. Кирило-методиевскиятъ езикъ, като езикъ на тогавашнитѣ словѣни въ Македония, наричае старобългарски. Тоя езикъ въ най-старитѣ писмени паметници се нарича **ѡзыкъ словѣньскъ**, а въ по-новитѣ — **български**.

Както живиятъ (народниятъ), така и книжовниятъ (писмениятъ) български езикъ не е останалъ сѣ такъвъ, какъвто е билъ прѣзъ IX. в.; той се е мѣнилъ, и въ развоѣ си достигналъ до днешния си видъ — новобългарски. Народниятъ (говоримиятъ) езикъ още въ X. в. почналъ да се промѣня въ нѣкои звукове и форми. Тая промѣна е слѣдвала редъ вѣкове, докато най-сетнѣ, въ началото на XVI. в. народниятъ езикъ съвършено се отдалечилъ отъ стария си видъ. Отъ XII.—XVI. в. народниятъ езикъ сѣ повече и повече се е отдалечавалъ отъ кирило-методиевския, докато най-сетнѣ, въ началото на XVI. в., той се явява съвършено прѣобразуванъ, не много различенъ отъ днешния — новобългарски езикъ. Настѣпилитѣ промѣни въ живия говоръ силно сж влияли върху прѣписвачитѣ, които — колкото и точно да сж се придържали о езика на старитѣ книги — сѣ пакъ подъ влияние на живия говоръ въ прѣписитѣ си допускали значителни отстѣпления отъ кирило-методиевския езикъ. Понеже въ прѣписитѣ въпроснитѣ отстѣпления не сж ни правилно, ни послѣдователно прокарани, по тѣхъ съ положителна точностъ може да се опрѣдѣли, какъвъ е билъ езикътъ на кирило-методиевскитѣ книги — старобългарскиятъ езикъ.

Най-голѣми отстѣпления (промѣни) отъ кирило-методиевския езикъ сж станали въ звукословиято и въ мѣнитѣ на имената: на много мѣста **ѡ-тѣ** почнали да изчезватъ отъ срѣдисловни и краесловни срички, докато, най-сетнѣ, краесловнитѣ **ѡ-ве** изчезнали отъ сричката, а крайнитѣ **ѡ-ве** сж писани само по традиция, както и ние пишемъ днесъ; съществена разлика между **ѡ** и **ѡ** не се чувствувала, та често сж писани единъ вмѣсто другъ; нѣкои твърдѣ характерни старобългарски гласни отстѣпили мѣсто на други; многобройнитѣ именни форми почнали да се губятъ, докато най-сетнѣ въ днешния езикъ и за двѣтъ числа остава по една обща падежна форма, която безъ прѣдлогъ изпълнява служба и на именителенъ и на винителенъ падежъ, а съ помощта на разни прѣдлози изразява останалитѣ падежни отношения; напр.: Робъ стои

прѣдъ вратата. Исакъ бѣ робъ въ палата на Асѣна. Играе при робъ. Играе съ робъ. Отива за робъ. Носи на робъ. Взема отъ робъ и пр. Грозданка по дворъ ходи. Повикай Грозданка. Отиде за Грозданка. Даде на Грозданка. Отиде при Грозданка. Тръгна съ Грозданка и пр.

Въ историческия развой на българския езикъ различаваме три периода: I. старъ отъ IX. до края на XI. в.; езикътъ отъ тоя периодъ наричае старобългарски; II. срѣденъ отъ XII. в., до края на XV. в.; езикътъ отъ тоя периодъ наричае срѣднобългарски; и III. новъ отъ XV. в. до днесъ; езикътъ отъ тоя периодъ наричае новобългарски или само български езикъ.

Забѣлѣжка. Освѣнъ тѣзи естествени промѣни, станали на домашна почва, старобългарскиятъ книжовенъ езикъ е прѣтърпѣлъ и други промѣни въ чужбина — въ Сърбия и Русия. Въ тѣзи страни той е приетъ за черковенъ езикъ, слѣдъ покръстването на сѣрбитѣ и руситѣ. Но тамъ, подъ влияние на живитѣ говори (срѣбски и руски), езикътъ се промѣнилъ въ срѣбска и руска редакция. Въ руска редакция той е прѣнесенъ у насъ прѣзъ врѣме на робството съ печатни книги за черковна служба, за която служи и до днесъ.

Паметници.

§ 3. Старобългарски езикъ днесъ не се говори никждѣ (мъртъвъ езикъ). Неговитѣ особености: фонетични, морфологични и синтактични сж възстановени по най-старитѣ писмени паметници. Тѣ сж писани съ двѣ азбуки: глаголица и кирилица (§ 4), затова различаваме глаголически и кирилски паметници.

Най-важни отъ тѣхъ сж:

I. Глаголически.

Клоцовъ паметникъ. (Glagolita Clozianus), нареченъ поимето на своя притежатель графъ Клоцъ въ Триентъ. Писанъ е въ XI. в. съ българска глаголица на пергаментъ. Паметникътъ не е цѣлъ: 12 листа отъ него сж запазени въ Триентъ, а 2 сж намѣрени въ Инсбургъ. Съдържа едно цѣло и два откъслека отъ Йоанъ Златоустови слова, откъслекъ отъ едно слово на Епифана Кипърски. Издаденъ е въ кирилски прѣписъ на 1836 год. въ Виена отъ Бартоломей Копитаръ.

2. Асеманово или Ватиканско изборно (недѣлно) евангелие, намѣрено въ 1736 година въ Йерусалимъ отъ Асемани и занесено въ ватиканската библиотека въ Римъ, дѣто се пази и днесъ. Има 159 листа, безъ край.

3. Зографско четвероевангелие, намѣрено въ Зографския манастиръ св. Георги въ Света-гора, подарено на 1860 год. на руския

императоръ Александъръ II. и днесъ се пази въ Петербургската публична библиотека.

4. Марийско четвроевангелие, наречено така по скита (малък манастиръ) на св. Богородица въ Света-гора, дѣто е намѣрено. Пази се въ Московския публиченъ и Румянцовски музей.

5. Синайски трѣбникъ, пази се въ манастира св. Екатерина въ Синай (Египетъ). Има 160 листа, безъ начало и край.

6. Синайски псалтиръ, пази се въ сѣщия манастиръ въ Синай. Съдържа 177 листа, безъ край.

II. Кирилски.

1. Супръсълски сборникъ, намѣренъ въ Супръсълския манастиръ при Бѣлостокъ (Русия). Съдържа 20 Златоустови слова, едно отъ Еп. Кишърски и едно отъ патриарха Фотия и 24 жития на светци. Паметникътъ е безъ начало и край. Отъ намѣренитѣ 258 листа половината се пазятъ въ Люблинската гимназиална библиотека, а останалитѣ въ библиотеката на графа Замоиски въ Варшава, 16 листа — у руския академикъ Бичковъ. Въ 1851 год. Миклошичъ издалъ цѣлия паметникъ въ Виена.

2. Савино изборно евангелие (Савина книга), наречено така по забѣлѣжкитѣ изъ него: *поп Савл ѡмъ; помози ѣи рѣкоу твоемоу Сави*. Пази се въ Московската типографска библиотека. То е безъ начало и край; съдържа 129 листа.

3. Остромирово изборно евангелие, прѣписано отъ старобългарски оригиналъ за княжеския намѣстникъ въ Новгородъ — Остромиръ отъ дякона Григория въ 1056—1057 година. Паметникътъ е запазенъ цѣлъ (294 листа). Днесъ се пази въ Петербургската царска библиотека. При прѣписването сж се вмѣкнали русизми, ала при изучването му тѣ сж могли да се отдѣлятъ и да се схванатъ езиковитѣ форми на оригинала.

Освѣнъ споменатитѣ има и други малки, отъ по нѣколко листа, глаголически и кирилски паметници; напр. Хилендарски листове, Ундоуско евангелие (два листа) и др.

Забѣлѣнска. Четвроевангелие е онова евангелие, което съдържа подъ редъ евангелията на четирмата евангелисти (Матей, Марко, Лука и Йоанъ), а изборно — недѣлно евангелие (апракосъ) е онова, въ което евангелията сж наредени споредъ реда на недѣлнитѣ и празничнитѣ имѣ четения.

А. Звукословие.

(Фонетика).

Старобългарска и новобългарска азбука.

§ 4. Началото на българската писменост почва съ двѣ азбуки: *глаголица* и *кирилица*. Съ течение на врѣмето *кириллицата* измѣства *глаголицата*, става господствуваща въвъ всички български покрайнини, сѣтъ излиза извънъ прѣдѣлитѣ на България и става обща азбука и за другитѣ източно-православни славяни — *сърби* и *руси*; така че *кириллицата* и до днесъ служи за азбука на всички източно-православни славяни.

Кирилица	Числена стой- ность	Глаголица българска	Глаголица хър- ватска	Числена стой- ность	Название на буквитѣ	Кирилица	Числена стой- ность	Глаголица българска	Глаголица хър- ватска	Числена стой- ность	Название на буквитѣ
а	1	ⲁ	Ⲃ	1	азъ	Ф	500	Ф	Ф	500	фрътъ
б	—	ⲃ	Ⲅ	2	букы	х	600	ⲅ	Ⲇ	600	херъ
в	2	ⲅ	Ⲇ	3	вѣдѣ	ѿ	800	ⲇ	Ⲉ	700	отъ
г	3	ⲇ	Ⲉ	4	глаголи	ѿ	—	ⲉ	Ⲋ	800	ѿа
д	4	Ⲉ	ⲉ	5	добро	ѿ	900	ⲋ	Ⲍ	900	ѿи
е	5	ⲉ	Ⲋ	6	есть	у	90	ⲍ	Ⲏ	1000	чръвъ
ж	—	Ⲋ	ⲋ	7	живѣте	ш	—	ⲏ	Ⲑ	—	ѿа
з	6	ⲋ	Ⲍ	8	зѣло	ъ	—	ⲑ	—	—	геръ
з,з	7	Ⲍ	ⲍ	9	земля	ь	—	Ⲓ	ⲓ, Ⲕ	—	геръ
и	8	ⲍ, Ⲏ	ⲏ	10	иже	ы	—	ⲓ, Ⲕ	—	—	геры
і, ѳ	10	ⲏ	Ⲑ	20	иже	ѣ	—	ⲕ	Ⲍ	—	ѿать
—	—	Ⲑ	ⲑ	30	і	ю	—	ⲍ	Ⲏ	—	юсъ
к	20	ⲑ	Ⲓ	40	како	ѡ	—	ⲕ	Ⲍ	—	—
л	30	Ⲓ	ⲓ	50	людые	ѣ	—	—	—	—	—
м	40	ⲓ	Ⲕ	60	мыслите	ѡ	900	ⲏ	—	—	—
н	50	Ⲕ	ⲕ	70	нашь	ѡ	—	ⲏ	—	—	—
о	70	ⲕ	Ⲍ	80	онъ	ѡ	—	ⲏ	—	—	—
п	80	Ⲍ	ⲍ	90	покои	ѡ	—	ⲏ	—	—	—
р	100	ⲍ	Ⲏ	100	ръци	ѡ	60	—	—	—	кси
с	200	Ⲏ	ⲏ	200	слово	ѡ	700	—	—	—	пси
т	300	ⲏ	Ⲑ	300	тврѣдо	ѡ	9	ⲏ	Ⲑ	—	ѡита
ѡ, з	400	Ⲑ	ⲑ	400	укъ	ѡ	—	ⲑ	Ⲓ	—	ижица

Азбуката, нагодена отъ Кирила за славянската писменостъ, се състои отъ 43 бѣлѣга (букви), които иматъ свое наименование, чрезъ което и въ манастирскитѣ и въ килийнитѣ ни училища дѣцата се запознавали съ нея.

Забѣлѣжка. Буквитѣ — глаголически и кирилски — сж употребявани и за числени знакове. Въ горвата таблица е посочено срѣщу буквитѣ и числената имъ стойностъ. Оттамъ се вижда и какъвъ редъ е спазванъ за числената стойностъ на глаголицата и какъвъ — на кириллицата.

Надъ буквитѣ, които означаватъ числа, се поставя знакъ ~.

Отъ 11—19 единицата стои на втори редъ, а десетницата на първи отъ десно къмъ лѣво: ѿ = 11, ѿ̃ = 12, ѿ̃̃ = 13 и т. н., а отъ 21 (ѿа) нагорѣ десетницата стои на втори редъ, напр. ѿк, ѿе, ѿне (185) и пр.

Сжщитѣ букви и по сжщия редъ означаватъ и хиляди, но прѣдъ тѣхъ стои знакъ ꙗ. Напр. ꙗл=1000, ꙗк=2000, ꙗг=3000, ꙗки=1912 и пр.

Старобѣлгарски и новобѣлгарски звукове.

§ 5. Старобѣлгарскитѣ и новобѣлгарскитѣ букви сж бѣлѣзи на гласни и съгласни звукове, а именно:

а) гласни: $\left\{ \begin{array}{l} \text{а, е, н (і), о, оу, ѣ, љ, њ, ѡ, ж.} \\ \text{а, е, и, о, у, ѣ, љ, ѡ, ж.} \end{array} \right.$

б) съгласни: $\left\{ \begin{array}{l} \text{б, в, г, д, ж, з, (з), к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.} \\ \text{б, в, г, д, ж, й, з, — к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.} \end{array} \right.$

в) сложни (йотувани) гласни: $\left\{ \begin{array}{l} \text{ѡ, ѡе, ѡю, ѡа, ѡж.} \\ \text{ѡ, — ѡю, — ѡж.} \end{array} \right.$

Забѣлѣжка. Бѣлѣгътъ ѡ се употребява само въ думата съжъ.

Освѣнтъ тѣзи букви въ старобѣлгарската азбука има и грѣцки бѣлѣзи: ѡ и ѡ (гласни), ѣ, ѣ и ѡ (съгласни).

Гласни звукове.

Гласнитѣ звукове въ старобѣлгарския езикъ сж 11: а, е, н, (і), о, оу, ѣ, љ, ѡ, ѡ, ж, а въ новобѣлгарски — 6: а, е (ѣ), и, о, у, ж, (љ). Споредъ изговора си старобѣлг. гласни сж три вида: 1. ясни: а, е, н, о, оу, ѣ; 2. тъмни: љ, ѡ, ѡ; 3. носови: ѡ, ж.

Въ новобѣлгарския езикъ напълно сж се запазили само яснитѣ гласни (а, е, (ѣ), и, о, у), отъ тъмнитѣ останалъ само звукътъ ж (љ), а носовитѣ изгубили носовия си призвукъ и минали въ чисти гласни: ѡ въ е, ж въ ж и а.

2. **ѣ** и **ѥ** сѣхъ характеристични старобългарски гласни: **ѣ** сѣхъ се произнасяли неясно (тъмно): **ѣ** се е произнасялъ като тъмно **о**, а **ѥ** — като тъмно **е**.

ѣ и **ѥ** въ старобългарския езикъ въ началото на писмеността не сѣхъ имали двойна употреба, както въ днешния български езикъ, защото тогава (IX. в.) всички старобългарски думи завършвали на гласна, та и **ѣ**-ветѣ въ краесловнето образували отворена сричка,¹⁾ а не както въ днешния български езикъ; напр.: **зѣлъ** (2-срична) **зѣл(ѣ)** (едносрична), **рѣлъ** (2-срична) **рѣл(ѣ)** (едносрична), **дымъ** (2-срична) **дим(ѣ)** (едносрична), **днь** (2-срична) **ден(ѣ)** (едносрична), **конъ** (2-срична) **кон(ѣ)** (едносрична); **рѣстемъ** (3-срична) **рѣстем(ѣ)** (2-срична) и пр.

Тая стара езикова особеностъ не е останала за дълго време въ езика. Вече въ края на X. в., откогато датуватъ и нашитѣ най-стари писмени наметници, **ѣ**-ветѣ почнали:

а) редовно да изчезватъ отъ крайнитѣ срички и отворенитѣ **ѣ**-ви срички да се обръщатъ въ затворени; напр.: **бѣзъ**, **кѣзъ**, **поѣ**, **отъ**; **нѣроѣ** нам. **нѣроѣъ**, **кѣстокъ** нам. **кѣстѣкъ**, **свѣтълъ** нам. **свѣтълъкъ**, **дѣн** нам. **дѣнь** и пр.;

б) въ затворенитѣ срички да се замѣстватъ съ чисти гласни **о** и **е**, или пъкъ съвършено да изчезватъ и губятъ сричката, която сѣхъ образували по-рано; напр.: **дѣнь** нам. **дѣнь**, **ко мѣ** нам. **къ мѣнь**, **тѣсно** нам. **тѣнько**, **сѣребро** нам. **сѣрсѣро**, **многъ** нам. **мѣногъ**, **пѣселъ** нам. **бѣyselъ** и **пѣyselъ**, **рокъ** нам. **рѣкъ**, **мѣтъ** нам. **мѣтъ**, **кратъ** нам. **кѣратъ** и пр.;

в) да се замѣстятъ единъ съ другъ, особено **ѣ** вм. **ѥ**, което явно показва, че звукътъ на **ѥ** се е изравнилъ съ тоя на **ѣ**, както това се вижда и въ днешния книжовенъ езикъ, дѣто звукътъ на **ѥ** се чуе само въ членуванитѣ форми съ меко окончание; напр.: **лѣстѣрь** нам. **лѣстѣрь**, **пѣкъ** нам. **пѣкъ**, **пѣстръ** нам. **пѣстръ**, **крѣстъ** нам. **крѣстъ**.

Въ днешния книжовенъ езикъ отъ двата старобългарски ера (**ѣ** и **ѥ**) въ срѣдата на думитѣ се е развилъ единъ тъменъ звукъ **ж** (**ѣ**), който бѣлѣжимъ съ **ѣ**, напр. **дѣно** (**дѣно**), **дѣждъ** (**дѣждъ**), **дѣска** (**дѣска**); тъмно (**тъмно**), **тѣнѣкъ** (**тънѣкъ**), **лѣстѣ** (**лѣстѣ**) и пр. а въ края на думитѣ по традиция се пишатъ

¹⁾ Отворена е сричката, когато завършва на гласна, напр.: **ма-ма**, **ба-ба**, **дѣ-те**, а затворена, когато завършва на съгласна, напр. **май-чинѣ**, **зѣлѣ**, **бо-лѣстѣ** — **бо-** (отворена) — **лѣстѣ** (затворена).

и двата ера (ѣ и ъ), безъ да иматъ звуково значение: такава тѣ получаватъ при членуваната форма: ѣ като ж, а ъ като ѡз (ѡж), напр. човѣкъ(ѣ), столѣтъ(ѣ): конѣтъ(ѣ) — конѣтъ(ѣ), царѣтъ — царѣтъ и пр.

3. **ѣ** е бѣлѣгъ на звукъ и произнесенъ тъмно. За да чуемъ приблизително тоя звукъ, трѣба да си приготвимъ устата за и, а да изговоримъ у. Тоя звукъ е билъ много близкъ до звука на ѣ, та въ старитѣ паметници често се срѣща ѣ вм. ѣ. Съ течение на врѣмето той се е развилъ въ чистъ звукъ и, та въ днешния бѣлгарски езикъ съ бѣлѣга и отбѣлѣзваме и двата старобѣлгарски звука и и ѣ; напр.: **кѣтъ** китка, **мѣшь** мишка, **рѣба** риба, **рѣбы** риби, **кѣнигы** книги, **имѣ** име и пр.

Забѣлѣжка. Звукътъ на ѣ най-добръ е запазенъ въ руския езикъ.

Схема за произношение на тъмнитѣ гласни.

Приготи устата за и — изговори $\left. \begin{matrix} \text{о} \\ \text{е} \\ \text{у} \end{matrix} \right\} \begin{matrix} \text{чува се} \end{matrix} \begin{matrix} \text{— ѣ} \\ \text{— ѡ} \\ \text{— ѣ} \end{matrix}$

4. **ѡ** и **ѣ** сѣ носови гласни. Нашитѣ прѣирадѣди покрай чистото произношение на гласнитѣ (ясни и тъмни) ѡ, (и, ѡ) и ѡ, (ѣ) произнасяли сѣщитѣ гласни и прѣзъ носъ; за това произношение въ старобѣлгарската азбука има особени бѣлѣзи, наречени носовки.

Меката гласна ѡ (и, ѡ), произнесена изъ носъ, се отбѣлѣзвала съ бѣлѣга **ѡ** (ѡ̃); напр. **рѡдѣ** (рѡ̃дѣ), **пѡтъ** (пѡ̃тъ), **погладѣ** (= поглѡдѣ) и пр.

Твърдата гласна ѡ (ѣ), произнесена изъ носъ, се отбѣлѣзвала съ бѣлѣга **ѣ** (ѣ̃); напр.: **мѣжѣ** (мѣ̃жѣ), **пѣтъ** (пѣ̃тъ), **гѣба** (= гѣ̃ба), **зѣбѣ** (зѣ̃бѣ) и пр.

Прѣзъ първия периодъ на книжнината (IX. в.) носовкитѣ, като гласни звукове, както въ срѣдисловieto, така и въ краесловieto, сѣ образували отворени срички. Споредъ тоя законъ затворенитѣ срички **-ѡи-** **-ѡи-**, щомъ сѣ дождавали прѣдъ съгласна, обръщали се въ носова гласна и съ прѣдната съгласна образували отворена сричка; напр.: **пѣи-пѣ** (пѣ̃на) **пѣи-пѣ** сѣ отворени срички, но **пѣи-ти** (**пѣи-** затворената сричка) прѣдъ отворената **-ти** ще се обърне въ отворена, като отъ сричка **ѡи** се образува носовка **ѡ̃**, та отъ **пѣи-ти** се явява **пѣ̃ти**. Затворенитѣ пѣкъ срички **ѡи-**, **ѡи-**, **ѡи-** прѣдъ съгласни образували отворени срички съ носова гласна **ѡ̃**, напр.: **берѡ̃** **бер** + **ѡи**; **берѡ̃тъ** **берѡ** + **ѡи** и пр.

Въ днешния книжовенъ български езикъ носови гласни нѣма, защото тѣ твърдѣ отрано почнали да изчезватъ отъ стрия говоримъ езикъ, като се употрѣбоявали въ писмениа само по традиция.

Носовкитѣ **а** и **ѡ**, ако и да сѣ се запазили за дълго врѣме на писмо, имали сѣ вече чисто произношение, каквото редовно е развито въ днешния говоримъ и писменъ езикъ, като не се смѣтатъ остатъцитѣ, въ нѣкои говори, като напр.: зѣмб. ренд, дѣмб. гренда, пент, девент и пр.

Отъ носовката **а** въ днешния книжовенъ езикъ имаме чисто е: редъ (**радъ**), месо (**масо**), меко (**магъко**), петъ (**паты**), ме. (**ма**) те, (**та**) се (**са**).

Отъ носовката **ѡ** въ днешния книжовенъ езикъ имаме два звука: **ж** и **а**: напр.: мѣжъ (**мѣжъ**), нѣтъ (**нѣтъ**), зѣбъ (**зѣбъ**), гѣба (**гѣба**), сѣ (**сѣтъ**) и пр. и тека (**тека**), пека (**пека**), бера (**бера**), метна (**метна**), дигна (**дигна**), еднажъ (**еднажъ**) и пр.

Двойкото писане въ днешния езикъ **ж** и **а** вм. стб. **ѡ** се дължи на двойкото измѣняване на носовката **ѡ** и като **з** (**ѡ**) и като **а**. Двойкото нѣкъ измѣнение на **ѡ** е вториятъ дѣлителенъ признакъ на двата главни говора: източнобългарски съ произношение **ж** (**ѡ**) и западно-български съ произношение **а**.

Съгласни звукове.

§ 7. Съгласнитѣ звукове отъ началото на писмеността (IX. в.) и до днесъ сѣ сѣдни и сѣщи и сѣ запазили сѣщитѣ си бѣлѣзи съ изключение на бѣлѣга **з** и **ѣ** (**ј**, йота).

Въ новобългарската азбука нѣма бѣлѣгъ **з**, а въ старобългарската нѣма буква за съгласната **ѣ**, макаръ че тоя звукъ е игралъ голѣма роль въ звукословнieto, както прѣдъ гласнитѣ, така и слѣдъ съгласнитѣ.

Дѣление на съгласнитѣ.

§ 8. Споредъ говорнитѣ органи, дѣто става ъчленението, съгласнитѣ въ българския езикъ (старъ и новъ) се дѣлятъ на:

1. гърлени: $\left\{ \begin{array}{l} \text{г, в, х.} \\ \text{г, в, х.} \end{array} \right.$

2. зѣбни: $\left\{ \begin{array}{l} \text{д, т, н, з, с, ц;} \\ \text{д, т, н, з — с, ц.} \end{array} \right.$ Отъ зѣбнитѣ н се нарича и

носово. а **з, с, ц** — съскави, поради звука, що издаватъ.

3. небни: $\begin{cases} \text{й (j)} \text{ ж, ч, ш (щ, жд).} \\ \text{й, ж, ч, ш (щ, жд).} \end{cases}$
4. устни: $\begin{cases} \text{б, в, м, н, ф: м се нарича и носово.} \\ \text{б, в, м, н, ф.} \end{cases}$
5. езични: $\begin{cases} \text{л, р.} \\ \text{л, р.} \end{cases}$

§ 9. Съгласнитѣ г, к, х; д, т, н; й; б, в, м, н, ф; л, р сж основни, а съгласнитѣ ж, ч, ш (щ, жд) з, з, с производни, защото ж, ч, ш, з, з, с, ц произлизатъ отъ гърленитѣ г, к, х, а щ, жд отъ зѣбнитѣ т, д.

Забѣлѣжка. з и с се срѣщатъ и като основни звукове.

§ 10. Споредъ звучността си съгласнитѣ се дѣлятъ на:

1. звучни (ясни): $\begin{cases} \text{г, й, ж; д, н, з; б, м, в; л, р; с, жд.} \\ \text{г, й, ж, д, н, з, б, м, в, л, р.} \end{cases}$
2. беззвучни (тъмни): $\begin{cases} \text{к, х; ш, т, с, п; ф; ц, щ, ч.} \\ \text{к, х: ш, т, с, п: ф: ц, щ, ч.} \end{cases}$

Въ говора при съчетанието на тъмни съ ясни съгласни и обратно има взаимно влияние: яснитѣ съгласни б, в, л, р, ж з прѣдъ тъмни се чуватъ като съотвѣтнитѣ имъ тъмни п, ф, к, т, м, с и обратно, тъмнитѣ прѣдъ ясни се чуватъ ясни. Това взаимно влияние се е отразило въ старобългарската писменостъ само при съгласната з въ прѣдставкитѣ без-, кз-, нз-, рз-, които прѣдъ тъмни съгласни сж писани бес-, кѣс-, нс-, рс-: бес-пѣтнѣ, кѣс-пѣтнѣ, нс-проситнѣ, рс-кажнѣ и пр.

Въ новобългар. езикъ прѣдставкитѣ без-, въз-, из-, раз-, както и в-, с-, от- се пишатъ непромѣнено — етимологически: без-крайно (а не бес-крайно), въз-питание (а не вѣс-питание), из-пить, из-токъ (а не ис-пить, ис-токъ), раз-казъ, в-купъ, в-кусъ (а не фкупъ, фкусъ), сговоръ, сборъ (а не зговоръ, зборъ), отговоръ, отричамъ и пр.

Влияние на й (j) върху гласнитѣ и съгласнитѣ.

§ 11. Измежду съгласнитѣ най-голѣмо значение има съгласната й (j), защото тя влияе върху гласни и съгласни, та съ тѣхъ ставатъ различни промѣни. Най-важни промѣни сж слѣднитѣ:

I. Промѣни на гласнитѣ. Гласнитѣ: а, е, оу, я, ж, слѣдъ й не се измѣнятъ, а се съединяватъ съ й, та се образуватъ сложни —

йотувани гласни: **ѡ, ѣ, ю, ѣ, ѥ**; гласнитѣ: **о, ѣ, ы, ѡ, ѡ**, съединени съ **й**, се промѣнятъ; а гласната **и** нито се йотува, нито се промѣня; **и тѣй**:

1. **й + о** дава **ѡ**, защото въ старобългарския езикъ не е имало звукъ *йо*; напр.: **поиѣ** нам. **поиѡ**, **змиѣ** нам. **змиѡ** (**змиѡ**), **земле** нам. **землѡ** (**землѡ**).

2. **й + ѣ** = $\left\{ \begin{array}{l} \text{ѣ} \\ \text{и} \end{array} \right.$: **конѣ** нам. **конѣ**, **краи** нам. **краѣ** и пр.

3. **й + ы** = $\left\{ \begin{array}{l} \text{ѣ} \\ \text{и} \end{array} \right.$: **конѣ** нам. **конѣ** и **конѣ** нам. **конѣ**.

4. **й + ѡ** = $\left\{ \begin{array}{l} \text{ѡ} \\ \text{и} \end{array} \right.$: **ѡмѣ** нам. **ѡмѣ**, **конѣ** нам. **конѣ**, **змиѣ** нам. **змиѣ** и пр.

Забѣлѣжка. Сжщитѣ промѣни ставатъ и слѣдъ другитѣ небни съгласни (§ 22 и 25).

II. Промѣни на съгласнитѣ. Най-важни промѣни на съгласнитѣ отъ влияние на **й** сж слѣднитѣ:

1. $\left. \begin{array}{l} \text{т} \\ \text{д} \end{array} \right\} + \text{й} = \left\{ \begin{array}{l} \text{ц} : \text{хотѣти} — \text{хотѣ} — \text{хотѣ} \\ \text{жд} : \text{ходити} — \text{ходѣ} — \text{ходѣ} \end{array} \right.$

2. $\left. \begin{array}{l} \text{с} \\ \text{з} \end{array} \right\} + \text{й} = \left\{ \begin{array}{l} \text{ш} : \text{пѣсѣти} — \text{пѣсѣ} — \text{пѣсѣ} \\ \text{ж} : \text{мѣзѣти} — \text{мѣзѣ} — \text{мѣзѣ} \end{array} \right.$

3. $\left. \begin{array}{l} \text{п} \\ \text{б} \\ \text{в} \\ \text{м} \end{array} \right\} + \text{й} = \left\{ \begin{array}{l} \text{пл}' : \text{трѣпѣти} — \text{трѣпѣ} — \text{трѣпѣ} \\ \text{бл}' : \text{любѣти} — \text{любѣ} — \text{любѣ} \\ \text{вл}' : \text{ловѣти} — \text{ловѣ} — \text{ловѣ} \\ \text{мл}' : \text{ломѣти} — \text{ломѣ} — \text{ломѣ} \end{array} \right.$

Промѣна на кореннитѣ гласни.

§ 12. Промѣнитѣ на кореннитѣ гласни ставатъ по два начина: чрѣзъ степенуване и чрѣзъ удѣлжаване на коренната гласна.

1. Степенуване на кореннитѣ гласни. Въ думи съ единъ и сжщъ корень често коренната гласна се змѣнява съ други гласни по извѣстни закони. Това фонетическо явление се нарича степенуване, защото гласнитѣ: **ѡ, ѣ, о, а** прѣдставятъ единъ видъ разни степени — низки и високи — на гласната **ѣ**: **рѣкѣ** — **рыцѣ**, **рѣчѣ**, **пророкѣ**. Главната причина за степенуването е ударението.

2. Удължение на кореннитѣ гласни. При образуване многократни (повторителни) глаголи кореннитѣ гласни: **е, о, ъ, ѣ** се удължаватъ въ **ѣ, а, н, ы**; напр.:

1. **е—ѣ**: плетѣ, плестн — съплетати; гретѣ, гретн — погретати.
2. **о—а**: бодѣ, бостн — прободати; колѣ, клати — заклати.
3. **ѣ—н**: рыцн — прорыцати: братн — из-бн-рати.
4. **ѣ—ы**: дѣхнѣти — дѣхати; сълати — по-сылати.

Тѣзи звукови промѣни сѣ запазени и въ днешния езикъ най-вече при глаголитѣ, кога си мѣнятъ вида; напр.: лежа — лѣгамъ, залѣгамъ; положа, полагамъ; бода, избаждамъ; тека, изтичамъ, точа и пр.

Б. Видословие.

(Морфология).

§ 13. Видословието ни запознава съ **измѣняемитѣ** и съ **неизмѣняемитѣ** части на рѣчта.

То се дѣли на: 1) учение за имената и тѣхното склонение; 2) учение за глагола и неговото спрежение; 3) учение за неизмѣняемитѣ части на рѣчта.

І. Измѣняеми части на рѣчта.

§ 14. Измѣняемитѣ части на рѣчта сж имена и глаголи. Съставнитѣ имѣ части сж: корень и мѣнитба, или корень, основна приставка и мѣнитба. Коренътъ самъ, или съ основната приставка, е основа на думата.

Учение за имената и тѣхното склонение.

§ 15. Имената сж: сжществителни, прилагателни, числителни и мѣстоимения; тѣ иматъ родъ, число и падежъ.

§ 16. Родъ. Сжществителнитѣ, като имена на вещевени (конкретни) прѣдмети или на отвлѣчени (абстрактни) нѣща, сж отъ три рода:

1) Сжществителни отъ мъжки родъ съ именителни окончания: **ъ, ъ, и (й), о, а, ъ** (новобѣлг.: **ъ, ъ, й, о, а**); 2) сжществителни отъ срѣденъ родъ съ именителни окончания: **о, ѳ (ѳ), а** (новобѣлг.: **о, е**) и 3) сжществителни отъ женски родъ съ именителни окончания: **а (а), ъ, и, ъ** (новобѣлг.: **а, я, ъ**).

У другитѣ имена (прилагателни, числителни и мѣстоимения — освѣтъ личнитѣ) родътъ зависи отъ рода на сжществителното, при което стои, като получаватъ и родова приставка.

§ 17. Число. Имената въ старобългарски езикъ сж употрѣбавани въ три числа: единствено, двойствено и множествено; а въ новобългарски — само въ двѣ: единствено и множествено.

§ 18. Падежъ. Падежитѣ въ старобългарски езикъ сж седемъ: именителенъ, родителенъ, дателенъ, винителенъ, звателенъ, творителенъ и мѣстенъ.

При всички имена за двойствено число се употрѣбаватъ само три форми: една за именителенъ, винителенъ и звателенъ; една за родителенъ и мѣстенъ; една за дателенъ и творителенъ.

Въ новобългарски езикъ сж запазени за нѣкои имена само четири падежа: именителенъ, винителенъ, дателенъ и звателенъ, а за други само два: именителенъ и звателенъ.

Склонение.

§ 19. Склоненията сж именни, мѣстоименни и сложни. По именното склонение се скланятъ имена: сжществителни, прилагателни и числителни; по мѣстоименното — мѣстоименната и нѣкои числителни, а по сложното — сложни прилагателни и причастия.

А. Именно склѣнение.

а) Сжществителни имена.

§ 20. Именното склонение се състои отъ петъ отдѣлни склонения, а споредъ рода на сжществителнитѣ имена различаваме двѣ главни склонения: 1-во за сжществителни отъ мъжки и срѣденъ родъ съ именително окончание -ъ, -ь, -и, (м. р.) и -о, -е (-е) (ср. р.), а родително -а (-и), а само при нѣкои случаи и -оу; 2-ро за сжществителни отъ женски родъ съ именително окончание -а (-и), -и и родително -ы и -а; по това склонение се скланятъ и сжществителни отъ мъжки родъ съ окончание -а, -и: владѣка, кинопинца, вѣлможа, вѣтнн и пр.

Освѣнъ двѣтѣ главни склонения има и други двѣ (III. и IV.), споредъ които се скланятъ твърдѣ малко имена отъ тритѣ рода съ именителни окончания -ь, -и, -о, -ы, -а. Обаче тѣзи склонения, особено IV., не сж запазили за дълго старитѣ падежни окончания, а почнали да приематъ падежни окончания споредъ рода си отъ I. или II. склонение.

I. Склонение.

§ 21. По първо склонение се скланятъ имена отъ мъжки и срѣденъ родъ съ именителни окончанія -ѣ, -ѣ, -н (м. р.) и -о, -іе (ср. р.) (ср. р.). Имената отъ това склонение се скланятъ по два образца: първия образецъ - о - склонение, втория - ѣ - склонение.

1. Образецъ. О - склонение.

По този образецъ се скланятъ имена отъ мъжки и срѣденъ родъ съ именителни окончанія -ѣ, -ѣ, -н (м. р.) и -о, -іе, (ср. р.), а родително -а (я). Именителнитѣ окончанія -ѣ и -о сж твърди гласни, а -ѣ, -н, іе (ср.) — меки. Всички падежни окончанія на първия видъ имена стоятъ слѣдъ твърда съгласна, а на втория слѣдъ мека, небна съгласна или гласна. Споредъ това о-склонение се състои отъ двѣ основи: твърди и меки. Твърдитѣ основи за-връшватъ на основна гласна -о: **рабо, село**, а мекитѣ — на -іе (ср.): **поле, оуѣние, ложе**.

а) Твърди О - основи.

По долнитѣ примѣри се скланятъ:

а) сщществителнитѣ: **разоумъ, съборъ, гласъ, джеъ, зжеъ, народъ, когъ, мозгъ, коскъ, отрокъ, доухъ, слоухъ, гнѣздо, дѣно, стадо, уадо, нго, роухо** и др.

б) прилагателнитѣ: **добръ, добро; лѣвъ, лѣво; зеленъ, зелено; кысокъ, кысоко** и пр.

Единствено число.

мъжки родъ	срѣденъ родъ
Им. рабъ	село
Р. раба	села
Д. рабоу	селоу
В. рабъ	село
Зв. рабе	село
Тв. рабомъ	селомъ
М. рабѣ	селѣ

Множествено число.

мъжки родъ	срѣденъ родъ
Им. раби	села
Р. рабѣ	селѣ
Д. рабомъ	селомъ
В. рабы	села
Зв. раби	села
Тв. рабы	села
М. рабѣхъ	селѣхъ

Двойствено число.

Им. В. Зв. раба	селѣ
Р. М. рабоу	селоу
Д. Тв. рабома	селома

Гърленитѣ съгласни *г, к, х* прѣдъ мекитѣ гласни: *е* (зв. п. ед. ч.), *ѣ* (м. п. ед. ч., им. зв. дв. ч.), *-ѣхъ* (м. п. мн. ч.), *и* (им. и зв. мн. ч.) се промѣнятъ:

а	{	г	прѣдъ	е	въ	ж:	богъ, боже; благъ, блаже; драгъ, драже.
		г	"	ѣ и и	"	з.	бостъ, бостѣхъ, боси; бластъ, бластѣхъ, бласи.
б	{	к	"	е	"	у:	отрокъ, отроуе; уловѣкъ, уловѣуе.
		к	"	ѣ и и	"	ц:	отроцъ, отроцѣхъ, отроци.
в	{	х	"	е	"	ш:	сиромѣхъ, сиромѣше; доухъ, доуше.
		х	"	ѣ и и	"	с:	сиромѣстъ, сиромѣстѣхъ, сиромѣси.

Това езиково явление въ днешния български езикъ не е навсѣждѣ подпълно запазено; така, днесъ се говори и пише: Боже, човѣче, човѣци, раци, сиромаси, и проч., но други вмѣсто друзи, орѣхи вм. орѣси...

1. Упражнение.

1. Мнози грѣшници и мытари възлежахъ съ Іоусомъ и оученицы ѿ него. 2. Припаде къ колѣнома Іоусовома. 3. Любите врагы ваша. 4. Ста Іоусъ при врьзъ и рече: отиди безоумне. 5. Даша конномъ сребро много. 6. Народъ стоише на помор'и (поморіе). 7. Нѣсть бо Богъ сътворилъ жидовска музыка прѣжде, ни римска, ни елннська. 8. Оуподоби са цѣсарство небесныю уловѣкоу цѣсарю. 9. Грѣшници грѣшникомъ къ занмъ даждъ. 10. И рѣшѣхъ кѣнижници и фарисеи къ оученикомъ ѿ него. 11. Господи боже нашъ, заповѣдакын намъ любити дроугъ дроуга и отъноушати прѣгрѣшении дроугъ дроугоу, ты владнко благодѣкуе и уловѣколюбѣе сима рабома тконма, даждъ нма вѣрж непостыднѣж.

б) Меки О - основи (ѣ + о = ю (е)).

§ 22. По долнитѣ примѣри се скланятъ: а) сщцствителни отъ мъжки родъ съ окончания *-ѣ, -и* и отъ ср. р. съ окончание *-ю (е)*: коѣ, пѣи, отѣ, мѣжъ, меу, кошъ, рѣи, крѣи, рѣи, пѣи; лице, слѣи, кѣи, ложе, же, поле, копе (копие), оучение, и др.; б) прилагателни: сѣи, добѣ, божи, кѣи, мѣи, кѣи, тоуе, лѣи и др.

Падежитѣ окончания на мекитѣ основи не сѣ нови окончания, а само видоизмѣнени отъ познатитѣ вече твърди основи, възъ основа на слѣднитѣ звукови явления:

1. Мекитѣ основи завръшватъ на йотувано *е (ю)*, което омеко-тава прѣдната съгласна или пѣе — на *е* слѣдъ мека (небна) съгласна:

ж, у, ш, з, с, ц, жд, шт, слѣдъ които никога не се пише **ѣ** и **ѣ**, а винаги **е** и **ь**.

Забѣлѣжка. Въ днешния български езикъ, напротивъ, слѣдъ съгласнитѣ **ж, ц, ш, з, ц** не се пише **ь**, а **ъ**.

2. Твърдата гласна **ъ** слѣдъ меки съгласни и съгласната **ѣ** винаги се промѣня въ **ь**, който никога не се йотува, а мекостъта на съгласната се отбѣлѣзва съ **ъ**, напр. **конъ** нам. **конѣ**, **кран** нам. **крайъ**.

3. Гласната **и** никога не се йотува, нито пъкъ се промѣня, а мекостъта на съгласната винаги се означава съ знака **ъ**.

4. Гласната **о** не се йотува, защото въ старобълг. езикъ не е имало звукъ **йо**, а всѣко йотувано **о** е минавала въ **ѣ**.

Забѣлѣжка. Въ новия български езикъ се е развилъ звукъ **йо**, който въ началото на думитѣ и слѣдъ гласна отбѣлѣзваме съ **йо**, а слѣдъ съгласна — съ **ю**: **Йорданъ**, **йотация**, **Панайотъ**, **зайо**, **байо**, **батю**, **синю** и пр.

5. Гласната **ѣ** не се йотува; слѣдъ **ѣ** или мека съгласна се промѣня въ **и**, а мекостъта на съгласната се означава съ **ъ**.

6. Гласната **ы** не се йотува, а се промѣня въ **ѣ**, (**а**) и въ **и**. Споредъ това при мекитѣ **о**-основи имаме:

1. **вм. ѣъ -ъ** и **-и**; 2) **вм. ѣо — ѣ**; 3) **вм. ѣѣ — и**; 4) **вм. ѣы -ѣ** и **и**; а **вм. ѣь -ъ** и **вм. ѣи -и**; а срѣщу **ѣа -ѣ**, **ѣоу -ю**; както се вижда отъ долнитѣ примѣри:

Мъжки родъ.

Единствено число.

Им. конъ	мжъ	кран
Р. конѣ	мжѣ	краѣ
Д. коню	мжюу	краю
В. конъ	мжъ	кран
Зв. коню	мжюу	краю
Тв. конѣмъ	мжѣмъ	краѣмъ
М. конъ	мжн	кран

Множествено число.

Им. конъ	мжн	кран
Р. конъ	мжъ	кран
Д. конѣмъ	мжѣмъ	краѣмъ
В. конѣ	мжѣ	краѣ
Зв. конъ	мжн	кран
Тв. конъ	мжн	кран
М. конѣхъ	мжнхъ	кранхъ

Двойственно число.

И. В. Зв. КОНКА	МЖКА	КРАКА
Р. М. КОНЮ	МЖЖОУ	КРАЮ
Д. Тв. КОНЕМА	МЖЖЕМА	КРАЕМА

Съществителнитѣ отъ мъжки родъ — имена на лица — съ оконча-
ния **съ** и **-ць**: **кажъзь**, **отъць** зв. надежъь окончавать на **с**: **кѣ-**
нажє, **отус**.

Срѣденъ родъ.

Единствено число.

Им. В. Зв.	ПОЛІЄ	ЛОЖЕ	ОУЧЕННІЄ
Р.	ПОЛѢ	ЛОЖА	ОУЧЕННІА
Д.	ПОЛЮ	ЛОЖОУ	ОУЧЕННІЮ
Гв.	ПОЛІЕМЬ	ЛОЖЕМЬ	ОУЧЕННІЕМЬ
М.	ПОЛѢИ	ЛОЖИ	ОУЧЕННИИ

Множествено число.

Им. В. Зв.	ПОЛѦ	ЛОЖѦ	ОУЧЕНИКѦ
Р.	ПОЛѢ	ЛОЖЬ	ОУЧЕНИИ
Д.	ПОЛЮЕМЪ	ЛОЖЕМЪ	ОУЧЕНИКЕМЪ
Тв.	ПОЛѦИ	ЛОЖИ	ОУЧЕНИИ
М.	ПОЛЮНХЪ	ЛОЖИХЪ	ОУЧЕНИИХЪ

Двойственно число.

И. В. Зв.	ПОЃИ	ЛОЖИ	ОУЧЕНИИ
Р. М.	ПОЛЮ	ЛОЖОУ	ОУЧЕНИЮ
Д. Тв.	ПОЛЮМА	ЛОЖЕМА	ОУЧЕНИИЕМА

2. Упражнение.

1. Призѣка архисереа и кѣнижники. 2. Многа знаменниа сътвори Исоусъ. 3. Оуподоки са цѣсарство небесное уаовѣкоу цѣсарю. 4. Бждѣте милосрѣди, ико и отьць каишъ милосрѣдъ исть. 5. Сѣплетоша кѣнырь отъ трѣини. 6. Шинѣ же корабль отъ пристанища изводитъ са и идромъ окриваетъ са. 7. Желаше насытити урѣво свое отъ рожь. 8. Подокниъ иси иждоу ономоу проидавѣшоуоумоу медъ и масло. 9. Хорѣ масло се и медъ про-

дати за пѣназа. 10. Прѣмѣдрость же Божия съзѣда въ срѣдѣхъ
яго храмъ себе. 11. Си сѣхъ братъ брата на смъртъ предади и
отъцъ уадо, прѣдъ цѣсаря и прѣдъ кѣнази нхъ вели.

2. Образецъ. ѣ-основи.

§ 23 По тоя образецъ се скланятъ само съществителни имена
отъ мъжки родъ съ именително окончание -ѣ, а родително оу;
сынѣ, уннѣ, волѣ, домѣ, полѣ, мнрѣ, медѣ, кратѣ, санѣ.

При тоя образецъ обръщатъ внимание слѣднитѣ надежни
формы: дателепъ ед. ч., им., р. и зв. мн. ч. и род. и м. двойствено
число, въ които основата заврѣхва на -ок-, **сынов-**

Ед. ч.	Мн. ч.	Дв. ч.
Им. сынѣ	сынове	Им. }
Р. сыноу	сыновѣ	В. } сынѣ
Д. сынови	сынѣмъ	Зв. }
В. сынѣ	сынѣ	Р. } сыновоу
Зв. сыноу	сынове	М. }
Тв. сынѣмъ	сынѣмн	Д. } сынѣма
М. сыноу	сынѣхъ	Тв. }

Надежнитѣ окончания на тоя образецъ се различаватъ отъ
тѣзи на първия образецъ, поради което се поставя и като отдѣлно
склонение (IV.), по което сѣ се скланяли повече имена, ала още
въ началото на българската книжнина (IX. в.) много малко думи
сѣ запазили горнитѣ надежни окончания, а повечето сѣ приели
надежнитѣ окончания на първия образецъ, твърда основа, та твърдѣ
рано настѣпило смѣсване на двѣтѣ различни склонения. При
това взема прѣдимство склонението отъ първия образецъ.

Вслѣдствие на това смѣсване въ старобългарския езикъ
почти всички думи отъ 2. образецъ се повеждатъ по 1. образецъ
твърда основа, най-вече въ ед. ч. род., дат., зв. и тв.; мн. ч. дат.
и дв. ч. им., в., зв.; р. м.; напр.: р. сына, дат. сыноу, зв. сынѣ,
тв. сынѣмъ; мн. ч. дат. сынѣмъ; дв. ч. им. вин. зв сына, р. м. сыноу.

Нѣкои пъкъ думи отъ 1. образецъ почнали обратно да приематъ
надежнитѣ окончания на втория образецъ, а особено за дат. и тв.
п. ед. ч. и им. и род. мн. ч.; напр.: вм. ракоу, богоу, адоу и пр.
ракови, богови, адови и пр.

Въ новобългарския езикъ почти всички едносложни съществителни, мъжки родъ, съ именително окончание -ъ въ мн. ч. иматъ окончание -ове: пошъ — попове, колъ — колове, столъ — столове, плъхъ — пълхове и пр.

Изключение: жбъ — жби, робъ — роби, пръстъ — пръсти и пр.

3. Упражнение.

1. Помнилоуи ны Ісоусе, сыноу Давидовъ. 2. Посъльж сынъ мон. 3. Отвържешн са мене три крѣты. 4. Тоу къ н мати сыновою Заведеокоу. 5. Призька н къ домоу скон. 6. Н сжпротикъ лежаше сѣтне нстѣжши си же медъ къ кровехъ полагають. 7. Не посъла Богъ сынъ скон къ миръ да сждитъ мироу, нъ да спсаетъ са миръ нмъ. 8. Поксѣ нти на онъ полъ. 9. Поусти Ісавоу братоу своємоу волокъ уетыри десѣти.

II. Склонение.

А. Основи.

§ 24. По II-ро склонение се скланяють:

а) Съществителни отъ женски родъ съ окончания -а (ѧ) и -и: рыба, дѣска, нгѣла, кѣра, моляба, слоужьба, дразга, мжка, рѣка, моуха, снѣха, доуша, змиа, овѣца, дѣвица, польза, ница (ништа), бѣна, боура, лѣдѣи (лѣдия), скатын'и (светиѣи), милостын'и (милостѣи), мѣлѣи (мѣлѣи), краѣи (кошиѣи) и др.

б) Съществителни отъ мъжки родъ съ окончания -а (ѧ) и -и: владѣка, слоуга, дрѣводѣла, ниѣниѣла, кѣѣла (гладѣи), оуѣниѣла, вѣльможа, кѣѣи (говорѣи, ораторѣ), кѣѣи (учѣѣи), сѣѣи (сѣѣи), соѣѣи (готѣѣи), шарѣѣи (рисѣѣи) и др.

в) Прилагателни отъ женски родъ съ окончания -а (ѧ) и -и: добра, дѣѣи, сѣѣи, зѣѣи; по това склонение се скланяють и прилагат. въ сравнителна степенъ ж. р. (§ 36) и причастията ж. р. (§ 77).

II при второ склонение различаваме двѣ основи — тѣѣѣи и мѣѣи.

а) Тѣѣѣи а-основи.

По долѣѣи примѣѣѣи се скланяють: нѣѣѣи, рыба, дѣска, нгѣла, моляба, дразга, мжка, рѣка, моуха, снѣха, владѣка, слоуга, добра, зѣѣи, дѣѣи и др.

Ед. ч.	Мн. ч.	Дв. ч.
Им. вѣра	вѣры	Им. }
Р. вѣры	вѣръ	В. } вѣръ
Д. вѣръ	вѣрамъ	Зв. }
В. вѣрѣ	вѣры	Р. } вѣроу
Зв. вѣро	вѣры	М. }
Тв. вѣроу	вѣрамъ	Д. Тв. вѣрамъ
М. вѣрѣ	вѣрахъ	

Гърленитѣ *г, к, х* прѣдъ меката гласна *ѣ* се мѣнятъ въ *с, ц, с:* кинзѣ (кинзѣ), рѣцѣ, снѣсѣ.

б) Меки а-основи.

§ 25. Мекитѣ а-основи иматъ сжщитѣ окончанія само видоизмѣнени подъ влияние на мекитѣ съгласни или на съгласната *й*. Измѣненіята вече ни сж познати отъ I-во склонение, а именно:

1. Гласнитѣ *а, оу, ж* се йотуватъ; 2. *й + о = ю;* 3. *й + ѣ = и;*
4. *й + ы = ѣ;* 5. *й + ъ = ѣ* и *н*.

Слѣдъ съгласнитѣ *ж, ч, ш, ц, с, з* не се пише йотувана гласна.

По долнитѣ примѣри се скланятъ: доуша, змиа, оуца, дѣкнѣа, полъза, пишта, бѣна, конѣа, боура, лѣднѣа, скатын'н, мѣдостын'н, маѣннѣа, браѣннѣа, древоѣѣа, пиѣннѣа, оуѣннѣа, кѣѣѣа, вѣтнѣа, кѣнѣа, нѣнгаѣннѣа, сѣднѣа, шарѣѣннѣа, снѣнѣа, мѣнѣѣннѣа, нѣсѣѣѣннѣа и др.

Единствено число.

Им. боура	доуша	дѣкнѣа	змиа
Р. боура	доуша	дѣкнѣа	змиа
Д. боур'н	доушн	дѣкнѣн	зминѣ
В. боурѣ	доушѣ	дѣкнѣѣ	змиѣѣ
Зв. боуриѣ	доуше	дѣкнѣѣ	змиѣѣ
Тв. боуриѣѣ	доушеѣѣ	дѣкнѣѣѣѣ	змиѣѣѣѣ
М. боур'н	доушн	дѣкнѣн	зминѣ

Множествено число.

Им. В. Зв. боура	доуша	дѣкнѣа	змиа
Р. боур'ѣ	доуше	дѣкнѣѣ	змиѣѣ
Д. боурамъ	доушамъ	дѣкнѣамъ	змиѣамъ
Тв. боурамъ	доушамъ	дѣкнѣамъ	змиѣамъ
М. боурамъ	доушамъ	дѣкнѣамъ	змиѣамъ

Двойствено число.

Им. В. боүр'и	доүши	дѣвици	змии
Р. М. боүрю	доүшоу	дѣвицоу	змню
Д. Тв. боүрамиа	доүшамъ	дѣвицѣамъ	змиѣамъ

Прилагателнитѣ, като се скланятъ, съгласувать се по родъ, число и надежъ съсъ съществителнитѣ, при които стоятъ; напр. **синиѣ** кинга, **синѣѣ** кингы, **син'и** кинсъ, **синиѣ** кинго, **синѣѣ** кингъ. и пр.

Въ двешния български езикъ съществителнитѣ отъ женски родъ иматъ само двѣ надежни форми за ед. ч. именит. и зв.: риба — рибо, книга, — книго, рѣка — рѣко, жена, — жено, душа — душо, дѣвица — дѣвице, змия — змийо, — буря — бурьо и пр. а за мн. ч. само една съ окончание *и*.

Именителната форма ед. ч. служи и за дат. съ прѣдлога *на* и за вин. съ или безъ прѣдлогъ. А въ народнитѣ пѣсни, като остатъкъ, се срѣща и дат. надежъ съ окончание *и*:

Рѣка (им.) рѣка (вин.) мие. Поиска риба. Отива за риба. Тая книга се падна на жена. Петко Ради прѣстенъ даде.

Така се срѣщатъ: майци, снахи, зълви и пр.

4. Упражнение.

1. Прѣжде оубо словѣне не имѣахъ книгъ, нѣ урътами и рѣзми утъахъ и гатаахъ. 2. Възърите на пътица небесныѣ. 3. Плыть же корабль отъ пристанища изходитъ са и надромъ окри-
лиають са, и играють дельфинъ, рыба морская; си бо змиѣ не въсходитъ, нѣ весиѣ науыиетъ мѣтати са върхоу воды. 4. Слава моя възнесе глаголю мой. 5. Показа Исоусъ оуѣенникомъ рѣцѣ и ребра своя. 6. Постави старѣшныи по всен земли да съберють пѣтиѣ уасть жита. 7. Тако бо подобають намъ изпѣтии въсакъ правдѣ. 8. Ни глаголю своею кѣли са. 9. Ниѣ же самон тебе запрѣахъ траслвице. 10. Иже коаиждо напонтъ единого отъ малихъ сиѣхъ уаши студены воды. 11. Овыа моя глаголю моего слоушають. 12. Многы тмы мажъ и женъ събраахъ са.

§ 26. Освѣтъ двѣтъ основни склонения, по които се скланятъ съществителни отъ мъжки, срѣденъ и женски родъ, има още двѣ склонения, по които се скланятъ имена отъ третѣ рода; тѣ образувать III. и IV. склонение.

III. Склонение.

§ 27. По III-то склонение се скланятъ само съществителни отъ мъжки и женски родъ съ именително окончание -ъ; а род. -н. Третото склонение се нарича и-склонение. Падежнитѣ окончания за мъжки и женски родъ сж еднакви освѣнъ тв. п. ед. ч. и им. и зв. мн. ч.

По долнитѣ примѣри се скланятъ:

а) съществителни отъ мъжки родъ: гкоздъ, голжеъ, гостъ, господъ, грѣтанъ, звѣрь, зать, лакътъ, нокътъ, огнь, пжтъ, тать (крадецъ), медвѣдъ, пѣуать, урѣвъ, жгль, маломошть, оушндъ (бѣглець), а людые само въ мн. ч.

б) съществителни отъ жен. родъ: брань, вѣдъ, вьсь, гыбѣль, дань, жизнь, зль, кжпѣль, кость, мѣдъ, моирь, мышь (мышка), ноирь, памать, пльтъ, падъ, съмирътъ, ткать, ходъ, усть, уастъ (часть), идъ, юность, цсан (последняя само въ мн. ч.).

в) числителнитѣ: трые (три), уетыре (четыри) само въ мн. ч., а пать, шість, седмь, осмь, девать и десать (като единица отъ множество) въ тритѣ числа.

Единствено число.

мъж. р.	жен. р.
Им. В. гостъ	кость
Р. Д. Зв. М. гости	кости
Тв. гостымъ	костью(-нж)

Множествено число.

Им. и Зв. гостые (-нѣ)	кости
Р. гости (-ни)	косты (-ни)
Д. гостымъ	костымъ
В. гости	кости
Тв. гостыми	костыми
М. гостыхъ	костыхъ

Двойствено число.

Им. В. Зв. гости	кости
Р. М. гостю (-ню)	костю (-ню)
Д. Тв. гостыма	костыма

Отъ сжщствителнитѣ отъ III. склонение само слѣднитѣ сж запазили въ новобългарския езикъ старото си окончание (ь):

а) отъ м. р.: день, зеть, лакъть, нокъть, огънь, пжть, сънь;

б) отъ женски родъ: власть, гибель, зависть, кость, масть, мисль, мѣдь, мѣсть, ношь, память, пѣсень, плоть, прѣсть, рѣчь, скръбь, смръть, страсть, тварь, часть, честь;

в) много сжщ. имена отъ женски родъ съ окончание -ость: младость, радость, старость, хубость и пр.

Множествено число окончавагь на и: лакти, нокти, кости, мисли и пр.

Нѣкон имена отъ м. р. образуватъ мн. ч. съ окончания -ьове и -ища: зетьове, огньове, пжтища, сънища.

Други имена не се употрѣбаватъ въ мн. ч.: гибель, зависть, масть, память, прѣсть и пр.

5. Упражнение.

1. Инынѣ же пастоухъ и краварь състражжѣть скирѣан. 2. И по нѣкыхъ дньхъ реуе жена къ мжжоу своемуу. 3. Отиди сотоно отъ снхъ дьрен и отъ снхъ уетырь жгль. 4. Господь нашъ, Исоусъ Христосъ, ни грады, ни всн не оставяжеть. 5. Положи сынъ скон въ исльхъ. 6. Отъбъгни отъ него и не имѣи паматн на немь. 7. Аще ли потрасеть са земля оу ноци, рать кждеть и матежъ келникъ въ людохъ. 8. Възбраняжеть ти всьхъ пжтын и всьхъ стьсь. 9. Аще възгрѣмнѣть растжци лоуи, то всьмоу обилнѣ, а цѣсарю погыбель и большн. 10. Къто сжтъ си, нже сжтъ до поиса въ огни.

IV. Склонение.

§ 28. По IV-то склонение се скланягь останалитѣ сжщствителни отъ тритѣ рода съ именителни окончания:

а) сжщствителни отъ мжжки родъ съ окончание -ь и -ы (по-старо): камень (камъ), пламень (-ы), ремень, корень, днь, жухмень;

б) сжщствителни отъ женски родъ съ окончания -а, -о: 1. нма, брѣма, крѣма, вьма, знама, писма, плѣма, стѣма, унсма; 2. тела, вноуа, кота; 3. дрѣво, дѣло, коло, небо и пр.;

в) сжщствителни отъ женски родъ съ именителни окончания -и, -ь, -ы: мати, дъци, крѣвь, брѣды (брадва), дѣлы (делва), жѣлы

(желва), **жръни** (жерка — шумепско мелница), **зълъ** (зълва), **локъ** (локва), **любъ** (любовь), **неплоды**, **свекръты** (свекърва), **смокы** (смоева, смокина), **хоржгы** (хоржгва, хоругва — знаме), **чръкы** (черква), **ытры** (етьрва).

Родителниятъ падежъ на тѣзи съществителни завръшва на -е; а основитѣ на думитѣ — на съгласни н, т, с, р, в.

Имената отъ това склонение се скланятъ по два образца:

1. образецъ за съществителни отъ мъжки и срѣденъ р. Основитѣ на тѣзи съществителни завръшватъ на съгласнитѣ н, т, с.:

КАМЪ (камень), основа		КАМЕН- м. р.
ИМА „		ИМЕН- ср. р.
ТЕЛА, КОТА „	ТЕЛАТ-	КОТАТ- „ „
НЕБО, СЛОВО „	НЕБЕС-	СЛОВЕС- „ „

Склонение.

Единствено число.

	мъжки родъ.		срѣденъ родъ.	
Им. В.	Зв. КАМЪ (камень)	ИМА	КОТА	СЛОВО
Р. М.	КАМЕНЕ	ИМЕНЕ	КОТАЕ	СЛОВЕСЕ
	Д. КАМЕНИ	ИМЕНИ	КОТАИ	СЛОВЕСИ
Тв.	КАМЕНЬМЪ	ИМЕНЬМЪ	КОТАТЬМЪ	СЛОВЕСЬМЪ

Множествено число.

Им. В.	Зв. КАМЕНЕ	ИМЕНА	КОТАТА	СЛОВЕСА
Р.	КАМЕНЪ	ИМЕНЪ	КОТАТЪ	СЛОВЕСЪ
Д.	КАМЕНЬМЪ	ИМЕНЬМЪ	КОТАТЬМЪ	СЛОВЕСЬМЪ
В.	КАМЕНИ	ИМЕНА	КОТАТА	СЛОВЕСА
Тв.	КАМЕНЬМИ	ИМЕНЪ	КОТАТЫ	СЛОВЕСЫ
М.	КАМЕНЬХЪ	ИМЕНЬХЪ	КОТАТЬХЪ	СЛОВЕСЬХЪ

Двойствено число.

Им. В.	Зв. КАМЕНИ	ИМЕНЪ	КОТАТЪ	СЛОВЕСЪ
Р. М.	КАМЕНИУ	ИМЕНИУ	КОТАТОУ	СЛОВЕСОУ
Д. Тв.	КАМЕНЬМА	ИМЕНЬМА	КОТАТЬМА	СЛОВЕСЬМА

2. образецъ за съществителни отъ женски родъ. Основитѣ на тѣзи съществителни завръшватъ на съгласни р, к.

Отъ р- основн сж останали само двѣ имена **МАТИ** (основа **МАТЕР-**), **ДЪЩИ** (основа **ДЪЩЕР-**).

Отъ в- основн сж останали повече имена: **ЦРЪКЪ** (основа **ЦРЪКЪК-**) **СВЕРЪ** (осн. **СВЕРЪК-**), **МАТЪ** (осн. **МАТЪК-**), **ЛЮБЪ** (осн. **ЛЮБЪК-**), **БРАДЪ** (осн. **БРАДЪК-**), **СМОКЪ**, **ХОРЖЪ**, и др.

Склонение.

Единствено число.

Им. Зв. МАТИ	ЦРЪКЪ	КРЪВЪ
Р. МАТЕРЕ	ЦРЪКЪВЕ	КРЪВЕ
Д. МАТЕРИ	ЦРЪКЪВИ	КРЪВИ
В. МАТЕРЕ, (-ѣ)	ЦРЪКЪВЕ, (-ѣ)	КРЪВЪ
Тв. МАТЕРЬ, (-ниж)	ЦРЪКЪВЬ, (-ниж)	КРЪВЬ, (-ниж)
М. МАТЕРИ	ЦРЪКЪВЕ, (-и)	КРЪВИ

Множествено число.

Им. В. Зв. МАТЕРИ	ЦРЪКЪВИ	КРЪВИ
Р. МАТЕРЪ	ЦРЪКЪВЪ	КРЪВИ (-ни)
Д. МАТЕРЬМЪ	ЦРЪКЪВАМЪ	КРЪВЬМЪ
Тв. МАТЕРЬМИ	ЦРЪКЪВАМИ	КРЪВЬМИ
М. МАТЕРЬХЪ	ЦРЪКЪВАХЪ	КРЪВЬХЪ

Двойствено число.

Им. В. Зв. МАТЕРИ	ЦРЪКЪВИ	—
Р. М. МАТЕРОУ	ЦРЪКЪВЬЮ (-ню)	—
Д. Тв. МАТЕРЬМА	ЦРЪКЪВАМА	—

§ 29. Имената, които сж се скланияли по IV. склонение, много рано сж напуснали старитѣ си падежни окончания, като едни (1-ви образецъ) сж приемали окончанията на I. склонение, а други (2-ри образецъ) — тѣзи на II. склонение.

§ 30. Въ книжовния български езикъ сж запазени само четири падежни форми: именит., вин., дат., зват. за ед. число и то само при нѣкои сжщ. имена отъ м. р., а най-вече при собственитѣ имена и имена на лица — роднински. При другитѣ сжщствителни отъ м. и ж. р. за един. число сж запазени само двѣ падежни форми: им. и зв.; а при сжщ. отъ ср. р. — само една форма за ед. ч. — Всички имена за мн. ч. иматъ само по една форма — именителна. Останалитѣ падежни отношения се изказватъ чрѣзъ прѣдлози (вж. §§ 81 и 94).

Мжжкн родъ.

Им. Богъ	Стоянъ	ученикъ	братъ	конъ
Д. Богу	Стояну	ученику	брату	коню
В. Бога	Стояна	ученика	брата	коня
Зв. Боже	Стояне	ученико	brate	коньо.

Дателниятъ падежъ много нарѣдко се употрѣбѣва въ книжовния езикъ. Намѣсто дателната форма употрѣбѣва се винителната съ прѣдлогъ на:

Пиша на Стояна, нам. Пиша Стояну.

На Бога се моля, „ Богу се моля.

§ 31. Склонение на съществителни отъ м. р. съ окончания: -ниъ, -инниъ, -телъ, -аръ.

а) Имената на лица съ окончание -ниъ, -инниъ (гражданинъ, бояринъ, жидовниъ (жидовъ), римлянинъ, властелинъ и пр.) се скланятъ въ ед. и дв. число по I. склон. (о-основа), а въ мн. ч. изхвърлятъ окончанието -ин, получаватъ основа на съгласна и повечето падежи се повеждатъ по IV. скл.

Ед. ч.	Мн. ч.
Им. гражданинъ	граждане
Р. гражданина	гражданъ
Д. гражданиноу	гражданьмъ (-емъ)
В. гражданинъ	гражданеы
Зв. граждане	граждане
Тв. гражданиномъ	гражданеы
М. гражданинъ	гражданьхъ (-ехъ)

Дв. ч.

Им. В. Зв. гражданин
Р. М. гражданиноу
Д. Тв. гражданиномъ

Забѣлѣжка: Имената: бояринъ и жидовниъ (жидовъ), Д. и М. пад. мн. ч. образуватъ по о-склонение: Д. бояромъ, жидовомъ (жидомъ), М. бояръхъ, жидовъхъ.

б) Съществителнитъ отъ мжжкн родъ на -телъ и -аръ (жатель, мжунтелъ, оцунтелъ, съкѣдетелъ, родителъ, дѣлателъ, жителъ, благодѣтелъ; мытаръ, цѣсаръ, грѣшаръ, лѣкаръ, кракаръ, градаръ,

ръбар'ъ и др.) се скланятъ по мекитѣ о-основи, но въ мн. ч. им. род. и тв. пад. се скланятъ и по IV. склонение.

Ед. ч.	Ед. ч.
Им. жател'ъ	мытар'ъ
Р. жателѧ	мытарѧ
Д. жателю	мытарю
В. жател'ъ	мытар'ъ
Зв. жателю	мытарю
Тв. жателѣмъ	мытарѣмъ
М. жател'и	мытар'и

Мн. ч.	Мн. ч.
Им. Зв. жателѣ (-л'ѣ)	мытарѣ (-р'ѣ)
Р. жателѣ (-л'ѣ)	мытарѣ (-р'ѣ)
Д. жателѣмъ	мытарѣмъ
В. жател'ѧ	мытар'ѧ
Тв. жателѣ	мытары
М. жателѣхъ	мытарѣхъ

Дв. ч.	Дв. ч.
Им. В. Зв. жателѧ	мытарѧ
Р. М. жателю	мытарю
Д. Тв. жателѣмѧ	мытарѣмѧ

§ 32. Множественното число на съществителнитѣ имена въ новобълг. езикъ се образува съ окончания:

1. За м. и ж. р. -и.

Исключение правятъ само нѣкои едносрични имена, м. р. съ оконч. им. -ъ и -ь; отъ тѣхъ едни окончаватъ на -ове и -ьове (столове, волове, зетьове, огньове и пр.), други на -е (мъже, коне, царе, князе) и пр.; трети на -ица (пѣтица, сѣница и пр.). Окончанията за мн. ч. -а (м. р.) и ѣ (ж. р.) сж отъ двойств. число (крака, ржцѣ и пр.).

2. Съществителнитѣ отъ срѣденъ р. сж запазили старото си окончание -а (я).

§ 33. Падежни остатъци. Въ днешния езикъ се срѣщатъ като нарѣчния остатъци отъ стари падежни форми: сбогомъ, гърбомъ, духомъ, тѣломъ, силомъ, мълкомъ, насамъ, дома. лѣтъ. зимъ, пѣти, пѣтемъ, нощемъ, денъ, нощъ и пр.

6. Упражнение.

1. Оучителю, кѣто съгрѣши, съ ли или родителя него, да спяпъ роди са. 2. Призѣва два боярина: има единомуу Саторникъ, а другоуоуоу Оункторъ. 3. Горы кысокыя иеленымъ, а камене заимемъ привѣжнше сжтъ. 4. Боже, въсемъ твари зиждителяю. 5. Да въдъхнеть къ срьдце ми слоко. 6. Словеса господня прѣуиста сжтъ. 7. Летить иынъ и словѣньско плема къ кръщеню. 8. Иынъ же садъ градаръ дѣлаеть и рыбаръ гажениж прозираеть и мрѣжж оуничаеть и на камени сѣднть. 9. Дошѣдъ же мжжъ, видѣ нектъ стнж окръвакамѣнж зининож кръвжж, и мычаше, како отроуате него съиссала иеть. 10. Пакы притекоша къ съкорѣн прѣкъкн. 11. О мати наша, ты всѣхъ вѣси отъца нашего Адама съкровеньна.

б) Прилагателни имена.

§ 34. Въ старобългарския езикъ прилагателнитѣ се употребляватъ:

а) въ простъ, неопредѣленъ видъ, както и въ днешния езикъ, когато именувать само отлика; глаохъ, -о -а, добръ, -о, -а, и пр.

б) въ сложенъ, опредѣленъ видъ, както новобългарскитѣ членувани прилагателни. Въ този видъ тѣ не само именувать отликата, но и по-близо я опредѣлягъ съ помощта на присъединено къмъ тѣхъ мѣстоименне **и, ѳ, а**: добрын, доброѳ, добраа; глаохын, глаохѳѳ, глаохам и пр.

в) въ сравнителна степенъ, която образувать не тѣй, както въ днешния езикъ, а по особенъ начинъ.

Склонение на прилагателнитѣ.

§ 35. Прилагателнитѣ се скланягъ:

а) простиятъ, неопредѣленъ видъ по I. и II. склонение споредъ рода и окончанието си. Зв. пад. обикновено е равенъ на им. пад. Така е и въ новоб. езикъ за ж. и ср. р., а за м. р. ед. ч. окончава на **и**: добръ човѣкъ (им. пад.), добри човѣче (зв. пад.).

Забѣлѣжка: Не се скланягъ само нѣколко прилагателни съ окончание **-ъ** за тритѣ рода: нсилънъ, прѣпростъ, разнънъ, скободъ, соугоубъ.

б) сложнитѣ прилагателни по особено склонение (§ 47), и

в) сравнителната степенъ, като простия видъ прилагателни, само че съ нови именителни окончания и съ особна падежда основа.

§ 36. Сравнителната степенъ се образувала по слѣднитѣ два начина:

Като се замѣнятъ родовитѣ окончанія: **-ъ -о -а**:

а) съ **-ѣн, -ѣе, -ѣнши**: добрън (м. р.), добръе (ср. р.), добрънши (ж. р.). Основата за другитѣ падежи завършва на **-ѣнши** —.

При тоя случай, ако окончаніята дойдатъ слѣдъ гърленитѣ съгласни (*и, к, х*), послѣднитѣ се промѣнятъ въ *ж, ч, ш*, слѣдъ като звукътъ на **ѣ** се изравнява съ тоя на **а**: **благъ, -о, -а**; **благан** (нам. **благѣн**), **благѣе** (нам. **благѣе**), **благѣнши** (нам. **благѣнши**): **высокъ -о, -а**: **высоуан, высоуѣе, высоуѣнши**; **глоухъ, -о -а**: **глоушан, глоушѣе, глоушѣнши**.

б) съ **-ѣн (-ни)** (м. р.), **ѣе** (срѣд. р.) и **-ѣни** (ж. р.): **благ-ѣн** = **благѣн**, **благ-ѣе** = **благѣе**, **благ-ѣни** = **благѣнши**. Основата завършва на **-ѣнши**.

Слѣднитѣ прилагателни се срѣщатъ само въ сравнителна степенъ: **бох'ни, бох'ѣе, бох'ѣни**; **каш'ни, каш'ѣе, каш'ѣни**; **мын'ни, мын'ѣе, мын'ѣни**; **лоух'ни, лоух'ѣе, лоух'ѣни**; **оух'ни, оух'ѣе, оух'ѣни**; **соух'ни, соух'ѣе, соух'ѣни**; **гор'ни, гор'ѣе, гор'ѣни**; **раух'ни, раух'ѣе, раух'ѣни**.

При тоя случай ставатъ слѣднитѣ звукови промѣни, подъ влияние на *й*, който се съдържа въ окончаніята **-ѣн** (вм. *ѣн*), **-ѣни** (вм. *ѣни*):

а) гърленитѣ (*г, к, х*) се обръщатъ въ небни (*ж, ч, ш*);

б) жбното *з* въ *ж*: **бръзъ** — **брѣжн, брѣже, брѣжнши**;

в) жбното *д* въ *жд*: **хоудъ** (бѣдепъ), **хоудѣн, хоудѣе, хоудѣнши**;

г) жбното *т* въ *шт*: **лютъ** — **лющѣн, лющѣни, лющѣе, лющѣнши**;

д) устнитѣ *б, к, м, п*, се омекоотяватъ чрѣзъ вметнато небо *л*: **грѣбъ** (грубъ) — **грѣбѣн, грѣбѣе, грѣбѣнши**; **отъ доб-** (**добѣлъ** **храбъръ**) — **добѣн, добѣе, добѣнши**.

Забѣлѣжка. Прилагателнитѣ съ приставки **-ѣк** и **-ок** (**высокъ, сладкъ, крепкъ** и пр.) образуватъ сравн. степенъ съ двата вида окончанія; при вторитѣ окончанія изхвърлятъ приставкитѣ: 1) **высоуан, высоуѣе, высоуѣнши**; **крепуан, крепуѣе, крепуѣнши**. 2) **кыши, кыше, кышѣнши**; **крепл'ни, крепѣе, крепѣнши**.

Склонение на прилагателнитѣ въ сравн. степенъ.

§ 37. Прилагателнитѣ въ сравн. степенъ се скланятъ по I. (м. и ср. р.) и II. скл. (ж. р.) мека основа.

1. добрън, добръе, добрънши; основа добрънш-

	мъж. родъ	ср. родъ	ж. родъ
Ед. ч. Им. Зв.	добрън	добръе	добрънши
	Р. добрънша	добрънша	добрънша
	Д. добръншоу	добръншоу	добрънши
	В. добрън	добръе	добръншж
	Тв. добръншемь	добръншемь	добръншесж
	М. добрънши	добрънши	добрънши
Мн. ч. Им. Зв.	добрънши, -е	добрънша	добрънша
	Р. добръншь	добръншь	добръншь
	Д. добръншемъ	добръншемъ	добръншамъ
	В. добрънша	добрънша	добрънша
	Тв. добрънши	добрънши	добръншамн
	М. добръншихъ	добръншихъ	добръншахъ
Дв. ч. Им. В. Зв.	добрънша	добрънши	добрънши
	Р. М. добръншоу	добръншоу	добръншоу
	Д. Тв. добръншемъ	добръншемъ	добръншамъ

2. бол'ни, бол'е, бол'ши, основа бол'ш-

	мъж. родъ	ср. родъ	ж. родъ
Ед. ч. Им. Зв.	бол'ни	бол'е	бол'ши
	Р. бол'ша	бол'ша	бол'ша
	Д. бол'шоу	бол'шоу	бол'ши
	В. бол'ни	бол'е	бол'шж
	Тв. бол'шемь	бол'шемь	бол'шесж
	М. бол'ши	бол'ши	бол'ши
Мн. ч. Им. Зв.	бол'ши -е	бол'ша	бол'ша
	Р. бол'шь	бол'шь	бол'шь
	Д. бол'шемъ	бол'шемъ	бол'шамъ
	В. бол'ша	бол'ша	бол'ша
	Тв. бол'ши	бол'ши	бол'шамн
	М. бол'шихъ	бол'шихъ	бол'шихъ
Дв. ч. Им. В. Зв.	бол'ша	бол'ши	бол'ши
	Р. М. бол'шоу	бол'шоу	бол'шоу
	Д. Тв. бол'шемъ	бол'шемъ	бол'шамъ

За прѣвзходна степенъ въ староб. сѣикъ нѣма особени форми; тя се изказва или съсъ сравнителната и се разбира по смисълъ: мѣн'ни изречетъ са (най-малѣкъ ще се нарече), къкъхъ добрън (отъ

всички пай-добъръ); или чръзъ положителната, съ нарѣчието **стло**: **стло** мждръ (най-мждръ), **стло** оумынь (най-умень); или чръзъ положителната и сравнителната съ присъединени прѣдставки **прѣ-**, **всье-**, или-: **прѣскатын** доухъ, **всьеблагъ**, **нанванте** (най-вече), **нантрѣьши** = **нантрѣьльши**.

Въ новобълг. езикъ сравнителната степенъ се образува съ частица **по**, а прѣвъзходната съ — **най**; тѣ се отдѣлятъ отъ прилагателното съ чъртица (-): **по-добъръ**, **най-добъръ**; **по-високъ**, **най-високъ**.

Прѣвъзходна степенъ се срѣща и съ прѣдставка **прѣ-**: **прѣ-красенъ**, **прѣлюбезенъ**, **прѣвъзходенъ**, **прѣдобъръ** и пр.; и съ нарѣчие твърдѣ (стб. **стло**), но съ тази форма не се изразява пълно прѣвъзходство: **твърдѣ добъръ**, **твърдѣ умень** и пр.

§ 38. Склонение на дѣйствителнитѣ причастия. Дѣйствителнитѣ причастия, сегашно и минало I. (§ 75), се скланятъ, както прилагателнитѣ въ сравнителна степенъ; различаватъ се само въ падежитѣ: **вин. ед. ч.** за **м. и ср. р.** и **имен. мн. ч.**

1. Сегашно дѣйствително причастие **веды**, (**м. и ср. р.**), **веджирн** (**ж. р.**), основа **веджир-**

	мж. родъ	жен. родъ	ср. родъ
Ед. ч. Им.	Зв. веды	веды	веджирн
	Р. веджирл	веджирл	веджирл
	Д. веджироу	веджироу	веджирн
	В. веджирь	веды (веджире)	веджирж
	Тв. веджиремь	веджиремь	веджиремж
	М. веджирн	веджирн	веджирн
Мн. ч. Им.	Зв. веджире	веджирл	веджирл
	Р. веджирь	веджирь	веджирь
	Д. веджиремь	веджиремь	веджирамь
	В. веджирл	веджирл	веджирл
	Тв. веджирн	веджирн	веджирлин
	М. веджирныхъ	веджирныхъ	веджирлахъ
Дв. ч. Им. В.	Зв. веджирл	веджирн	веджирн
	Р. М. веджироу	веджироу	веджироу
	Д. Тв. веджиремл	веджиремл	веджирамл.

Така се скланятъ и причастията: **знам** (**м. и ср. р.**), **знажирн** (**ж. р.**); **посл** (**м. и ср. р.**), **послжирн** (**ж. р.**) и пр.

2. Минало дѣйствит. причастіе I. ведъ (м. и ср. р.)
ведъши (ж. р.), основа ведъш-

	мж. родъ	ср. родъ	жен. родъ
Ед. ч. Им. Зв. ведъ	ведъ	ведъ	ведъши
Р. ведъша	ведъша	ведъша	ведъша
Д. ведъшоу	ведъшоу	ведъшоу	ведъши
В. ведъшь	ведъше (ведъ)	ведъше (ведъ)	ведъшъ
Тв. ведъшемъ	ведъшемъ	ведъшемъ	ведъшемъ
М. ведъши	ведъши	ведъши	ведъши
Мн. ч. Им. Зв. ведъше	ведъша	ведъша	ведъша
Р. ведъшь	ведъшь	ведъшь	ведъшь
Д. ведъшемъ	ведъшемъ	ведъшемъ	ведъшамъ
В. ведъша	ведъша	ведъша	ведъша
Тв. ведъши	ведъши	ведъши	ведъшамъ
М. ведъшихъ	ведъшихъ	ведъшихъ	ведъшыхъ
Дв. ч. Им. В. Зв. ведъша	ведъши	ведъши	ведъши
Р. М. ведъшоу	ведъшоу	ведъшоу	ведъшоу
Д. Тв. ведъшема	ведъшема	ведъшема	ведъшамъ.

Така се скланять и причастията: злѣкъ (м. и ср. р.), злѣкъши (ж. р.); хвалѣкъ (м. и ср. р.) хвалѣкъши (ж. р.) и пр.

7. Упражнение.

1. Уто красныя, уто ли слаже козлюбѣсмъ. 2. Иныя неко скѣтъныя, иныя слѣныя кысоуя и златообразныя, иныя лоуныны крѣтъ прозрачны и звѣздыны лѣкъ унѣтъ, иныя оуко истоуныны скѣтъныя истнутъ. 3. Иныя оуко дѣломобныа бѣуеа крѣло привѣтъны и отъ конѣтъ кѣстакъны своѣ мѣдрость показмѣтъ. 4. Къ истинѣ своѣ бѣдѣтъ. 5. Бѣж златообразны твои оуи, инаже ина слѣнота неразѣуныа отата бѣтъ. 6. Състакныа са разнѣ ижѣны, и горы, и отокы. 7. Видѣкъны и прѣскатаа и кѣроси Михаил Архангѣла. 8. Си сѣтъ некѣстажѣен на оутроу къ скатѣ недѣлъ. 9. Разорѣ жѣтъныа моа и колѣна сѣзѣдѣ. 10. Тѣмѣже словѣныскѣ писмена скатѣныа сѣтъ и уѣтъныа. 11. Помѣловѣкъ родѣ словѣныскѣ, постѣа нѣмѣ статѣаго Константина философа. 12. Молаѣе отъ лютааго недѣга истѣбѣни са.

в) Числителни имена.

§ 39. 1. Числителнитѣ **ѣдннѣ** и **ѣдно**, се сканятъ по I. склонение само въ един. ч.; **дѣка**, **оба** и **дѣвъ** само въ дв. ч.

2. Числителнитѣ **трые**, **уетыре** м. р. и **три**, **уетыри**, ж. и ср. р. се сканятъ само въ мн. ч. както — **гость** и **кость**.

3. Числителнитѣ **пять**, **шесть**, **седмь**, **осмь**, **декатъ**, **десать** сж и - основи отъ женски родъ и правилно се сканятъ като **кость**. Само **десать** въ нѣкои надежи прави изключение, като се скланя въ род. и тв. мн. ч. по IV. склонение, а въ мѣст. п. ед ч. и им. мн. ч. по II. и IV. скл.

мѣжки, женски и ср. родъ

мѣжки, женски и ср. родъ

Им. **трые- нѣ**, **три****уетыре**, **уетыри**Р. **трын -ни****уетырѣ**, **-рѣ**Д. **трымъ****уетырымъ**В. **три****уетыри**Тв. **трыни****уетырыни**М. **трыхъ****уетырѣхъ**.Ед. ч. Им. Зв. **десать**Мн. ч. **десате (-и)**Р. **десати****десатѣ (-ни)**Д. **десати****десатымъ**В. **десать****десати**Тв. **десатыѣ****десаты**М. **десати (-ѣ)****десатыхъ**Дв. ч. Им. В. Зв. **десати**Р. М. **десатоу**Д. Тв. **десатыма**

Кога се брой отъ 11—19, **десать** стои слѣдъ единицитѣ въ мѣстепъ надежъ съ прѣдлогъ **на**: **ѣдннѣ на десате**, **дѣка на десате** и пр.; а при склонението имъ се измѣняватъ само единицитѣ: **им. трые на десате**, **р. трын на десате**, **дат. трымъ на десате** и пр.

Десетицитѣ 20, 30, 40 гласятъ: **дѣка десати**, **три десати**, **уетыре десате** (**уетыри десати**). При склонението имъ могатъ да се измѣняватъ и двѣтъ числителни: **три десати**, **трии десатѣ**, **трымъ десатымъ** и пр.

Десетицитѣ отъ 50—90 гласятъ: **пятьдесатѣ**, **шестьдесатѣ** и пр. При склонението се измѣнява само единицата, а десетичата стои въ р. п. мн. ч.: **пять десатѣ**, **пяти десатѣ**, **патымъ десатѣ** и пр.

Числото **съто** (100) е сжщ. име отъ ср. р. и се скланя по I. склонение: р. **съта**, дат. **сътоу** и пр.; мн. ч. им. **съта**, р. **сътъ** и пр.; дв. ч. **сътъ** (им. в. зв.) и пр., но и **дѣвъ сътъ** (200).

Числото **тысѣща** (1000) е отъ ж. р. и се скланя по II. скл. мека основа.

Пореднитѣ числителни **прѣвъ**, **вѣторѣ**, **третѣ**, **четверѣтъ**, **пѣтъ**, **шестѣ**, **седмѣ**, **осмѣ**, **декатѣ**, **десѣтъ** по-често се употрѣбаватъ въ опредѣленъ видъ съ пълно окончание: **прѣкѣ**, **вѣторѣ**, **третѣ**, и пр. Първитѣ се скланятъ по I. и II. скл., а вторитѣ — по сложното склонение (§ 47).

Отъ 11—19 пореднитѣ числителни се образуватъ по два начина: 1. Поредна форма получава само единицата: **прѣкѣ на десѣтъ**, **вѣторѣ на десѣтъ**, **третѣ на десѣтъ** и пр. 2. Сливатъ се единицитѣ съ десетницата и образуватъ прилагателни съ окончания: **-ѣтъ**, **-ѣтъ**, **-ѣтъ**: **единадесѣтъѣтъ**, **-ѣтъ**, **-ѣтъ**; **пѣтнадесѣтъѣтъ**, **-ѣтъ**, **-ѣтъ** и пр. По сжщия начинъ се образуватъ и отъ 20—90: **дѣвѣдесѣтъѣтъ**, **пѣдесѣтъѣтъ** и пр.; отъ **съто** — **сътъѣтъ**, отъ **тысѣща** — **тысѣщѣтъѣтъ**.

Въ новоб. езикъ числителнитѣ отъ 11—19, както и отъ 20—90, се броятъ и пишатъ двойко: дванадесѣтъ и дванайсетъ, тринадесѣтъ и тринайсетъ и пр.; двадесѣтъ и двайсетъ, тридесѣтъ и трийсетъ, петдесѣтъ и педесетъ и пр.

Отъ пореднитѣ нѣкъ сж запазени двѣ форми само за прѣвъ и първи; останалитѣ сж се развили отъ опредѣления видъ и окончаватъ на **и**: втори, трети, четвърти.... дванадесети и дванайсети, ... двадесети и двайсети и пр.

8. Упражнение.

1. Рече Иосифъ Фараоновъ: седмѣ кракъ добрыхъ седмѣ лѣтъ естъ. 2. Поустѣ Исаовъ, братоу своему, козѣ дѣвъ сътъ, козѣ дѣвѣдесѣтъ, кельѣдѣ три десѣтъ, колокъ четѣри десѣтъ, юнѣтъ десѣтъ, осѣлицѣ дѣва десѣтъ и жѣбѣкъ десѣтъ. 3. Работа нѣмоу четѣри на десѣтъ лѣтъ. 4. И пѣтъ лѣтомъ сѣставѣтъ сѣ четѣре сътъ, отъ нѣхъже коѣпѣкъ коѣ съто. 5. Тѣмъ же мѣнога лѣтъ декаѣтъ на десѣтъ писѣмѣтъ писѣхъ. 6. Дѣнь вѣторѣтъ Еѣ съзѣда сѣ отъ рѣкра Адамова. 7. Кѣше въ прѣво вѣтъмѣ единакъ кракъ. 8. Икоже и грѣци дѣвѣтъмѣ десѣтъмѣ и четѣрьмѣ пишѣтъ.

Б. Мѣстоименно склонение.

Мѣстоимения.

§ 40. По мѣстоименното склонение се скланятъ главно мѣстоименіята и нѣкои числителни имена.

Мѣстоименіята дѣлимъ на: лични и родови. Личнитѣ сж три: 1. азъ (*азъ*); 2. ты (*ти*); 3. себе (*себе*) (възвратно), а родовитѣ се дѣлятъ на показателни, въпросителни, притежатели, прилагателни и неопредѣлителни.

По мѣстоименното склонение се скланятъ само родовитѣ мѣстоименія. Склонението на личнитѣ мѣстоименія стои по-близо до именното склонение. Тѣхнитѣ надежни окончанія сж като тѣзи на именното склонение.

мѣсто

а) Склонение на личнитѣ мѣстоименія.

Единствено число.

Им. азъ	ты	—
Р. мене	тебе	себе
Д. мнѣ, ми	тебѣ, ти	себѣ, си
В. ма	та	са
Тв. мнѡѡѡ	тобѡѡ	собѡѡ
М. мнѣ	тебѣ	себѣ

Множествено число.

Им. мы	вы	—
Р. насъ	васъ	—
Д. намъ	вамъ	—
В. ны	вы	—
Тв. нами	вами	—
М. насъ	васъ	—

Двойствено число.

Им. въ,	ва	—
В. на	ва	—
Р. М. нѡю	вѡю	—
Д. Тв. нѡма	вѡма	—

Отъ личнитѣ мѣстоимения въ днешния български езикъ сж запазени слѣднитѣ падежни форми:

Единствено число.

Им. азъ,	ти	—
Д. менѣ, ми	тебѣ, ти	себѣ, си
В. мене, ме	тебе, те	себе, се

Множествено число.

Им. ние,	вие	—
Д. намъ, ни	вамъ, ви	—
В. насъ, ни	васъ, ви	—

б) Склонение на родовитѣ мѣстоимения.

§ 41. Склонението на родовитѣ мѣстоимения образува сж щинското мѣстоименно склонение.

Главнитѣ отличителни окончания на това склонение сж: **-го** и **-со** за род. п., **-моу** за дат. п. и **-мъ** за м. п. мъжки и ср. родъ ед. число и **-хъ** за р. мн. ч.

Родовитѣ мѣстоимения се скланятъ по два образца: 1) образецъ съ твърда основа и 2) образецъ съ мека основа.

1) Образецъ съ твърда основа.

§ 42. По тоя образецъ се скланятъ: а) показателнитѣ мѣстоимения: **тъ, то, та**, (осн. **то- тѣ-**); **окъ, око, ока**, (осн. **око-, ове-**); **онъ, оно, она**, (осн. **оно-, онѣ-**); б) прилагателнитѣ мѣстоимения: **всѣкъ, дроугъ, какъ, многоъ, колѣкъ, сѣлѣкъ, толѣкъ, ѣлѣкъ, такъ, ѣкъ**, основи: **всѣко-, всѣмѣ-**; **како-, каѣ-, тако-, таѣ-, ѣко-, ѣѣ-**; в) въпросителното **къто** (основи **ко-** и **ѣ-** само въ ед. число); г) неопредѣлителнитѣ **никъто** и **нѣкъто** (както **къто**) и д) числителнитѣ **ѣдинъ** (ед. ч.); **дѣка, дѣвъ, ока** само въ двойств. число.

Основата и на тритѣ рода заврѣшва на **о** и **ъ**: творителенъ пад. м. и ср. родъ единствено число, род., дат., тв. м. мн. число и дат. и тв. дв. число заврѣшва на **ъ**, прѣдъ което гърленитѣ съгласни **т, к, х** се промѣнятъ по познатитѣ вече правила, а на останалитѣ — на **о**.

Единствено число.

м. родъ	ср. родъ	ж. родъ
Им. тѣ	то	та
Р. того	того	тоѣ
Д. томоу	томоу	тон
В. тѣ	то	тѣ
Тв. тѣмъ	тѣмъ	тоѣ
М. томъ	томъ	тон

Множествено число.

Им. ти	та	ты
Р. тѣхъ	тѣхъ	тѣхъ
Д. тѣмъ	тѣмъ	тѣмъ
В. ты	та	ты
Тв. тѣми	тѣми	тѣми
М. тѣхъ	тѣхъ	тѣхъ

Двойствено число.

Им. В. та	тѣ	тѣ
Р. М. тою	тою	тою
Д. Тв. тѣма	тѣма	тѣма

Мѣстоименията **дроугъ**, **мъногъ**, **коликъ**, **селникъ**, **толникъ**, **ієлникъ** се скланятъ по мѣстоименното склон. само съ основата на *н* (**дроугъ-нъ**, **мънозъ-нъ**, **коликъ-нъ**, **селникъ-нъ**, **толникъ-нъ**, **ієлникъ-нъ**), напр. тв. ед. **дроугъ-нѣмъ**, **мънозъ-нѣмъ**, **коликъ-нѣмъ** и т. н., р. мн. **дроугъ-нѣхъ**, **мънозъ-нѣхъ**, **коликъ-нѣхъ** и т. н.; другитѣ си падежи образуватъ по именното склонение.

2) Образецъ съ мека основа.

§ 43. По тоя образецъ се скланятъ:

- показателнитѣ мѣстоимения **и**, **іє**, **ѡ**; съ **сѣ**, **си**;
- относителното **иже** (който), **ієже** (което), **ѡже** (която);
- притежателнитѣ **иашъ**, **иашѣ**, **иашѡ**; **мон**, **ткон**, **вашъ**, **свон**, **ѹни**, **тоѹждъ**.

н-жє, іє-жє, ѡ-жє- основа: іє и н.

Единствено число.

мъжки родъ	ср. родъ	ж. родъ
Им. н(-жє)	іє(-жє)	ѡ(-жє)
Р. ієго	ієго	ієѡ
Д. іємоу	іємоу	ієн
В. н	іє	ѡ
Тв. нмь	нмь	ієѡ
М. іємь °	іємь	ієн

Множествено число.

Им. н(-жє)	ѡ(-жє)	ѡ(-жє)
Р. нхъ	нхъ	нхъ
Д. нмъ	нмъ	нмъ
В. ѡ	ѡ	ѡ
Тв. нмн	нмн	нмн
М. нхъ	нхъ	нхъ

Двойствено число.

Им. ѡ(-жє)	н(-жє)	н(-жє)
В. ѡ	н	н
Р. М. ією	ією	ією
Д. Тв. нма	нма	нма

§ 44. Вметнато н.

Покрай горнитѣ форми: ієго, іємоу, н, нмь, іємь, срѣцать се слѣдъ прѣдлозитѣ до, на, за, отъ и пр. формитѣ: до нієго, къ ніємоу, съ нмь, къ нъ и пр. Тукъ се явява едно н, което не принадлежи нито на думата, нито на прѣдлога. То се нарича вметнато н.

Първоначално това н е принадлежало на прѣдлозитѣ въ и съ (въи, съи), а послѣ е изчезнало, понеже настаналъ законъ, споредъ който всички думи въ старобългарски трѣбало да окончаватъ на гласна. Въ случантѣ, дѣто тѣзи прѣдлози били съединени съ думитѣ, н се запазило, понеже останало въ срѣдата на думата. Слѣдъ врѣме така прирастнало съ думата, че станало нейна нераздѣлна часть и се запазило и слѣдъ други прѣдлози, на които не е принадлежало. Тѣй се обяснява производътъ на горнитѣ форми, както и на тѣзи като: въинти, съинти, въиндъ, съиндъ, къ ніємоу, отъ нієго и пр.

§ 45. Отъ формитѣ на мѣстоименията **тѣ, то, та** и **н, ѳ, ѵ** се развили формитѣ на днешното третолично мѣстоимение **той, то, тѣ**, като сж запазили при **вин. и дат. п. ед. ч.**, за тритѣ рода **вмѣтнатото н**.

Единствено число.			Мн. число.
м. родъ.	ср. родъ	ж. родъ	м. ж. и ср. родъ
Им. той	то	тѣ	тѣ
В. него, го	него, го	нея, я	тѣхъ, ги
Д. нему, му	нему, му	ней, ѳ	тѣмъ, имъ

§. 46. Така се скланятъ и мѣстоименията: **уѣто; въсь, въсе, късь; кын, коѳ, кѣѣ**.

Мѣстоимението **уѣто** се скланя само въ **ед. ч.** безъ частицата **то**; **род. п.** окончава на **-со** **вм. -го—уѣсо**. Тоя падежъ е послужилъ за основа на **пѣкон** падежи, напр. **дат. уѣсомоу, вм. уѣмоу**; споредъ това срѣща се и **род. уѣсого**.

Им. В. уѣто
Р. уѣсо, уѣсо, уѣсого
Д. уѣсомоу, уѣсомоу, уѣмоу
Тв. уѣмъ
М. уѣмъ, уѣсомъ, уѣсомъ

Мѣстоимението **кын, коѳ, кѣѣ** въ склонението си при **пѣкон** падежи има особени форми споредъ сложното склонение. Новобѣлг. **кой** **вм. кын**; **коя** **вм. кѣѣ**; напълно се спазило само **ср. р. кое**. Падежнитѣ форми **кого, кому** сж споредъ **того, томоу**.

	м. родъ	ср. родъ	ж. родъ
Ед. ч. Им.	кын	коіе	кѣѣ
Р.	коіе҃го	коіе҃го	коіе҃ѣѣ
Д.	коіе҃моу	коіе҃моу	коіе҃ѣѣ
В.	кын	коіе	коіѣ (кѣѣ)
Тв.	кынмъ	кынмъ	коіе҃ѣѣ
М.	коіе҃мъ	коіе҃мъ	коіе҃ѣѣ
Мн. ч. Им.	ѣни	кѣѣ	кынѣ
Р.	кынѣѣ	кынѣѣ	кынѣѣ
Д.	кынмъ	кынмъ	кынмъ
В.	кынѣѣ	кѣѣ	кынѣѣ
Тв.	кынмъ	кынмъ	кынмъ
М.	кынѣѣ	кынѣѣ	кынѣѣ

Дв. ч. Им. В. **камъ**
 Р. М. **коюю**
 Д. Тв. **кынна**

кон
коюю
кынна

кон
коюю
кынна

Покрай формитѣ кынхъ и кынна, срѣщатъ се и конхъ, конна.

9. Упражнение.

1. Оучителю, кѣто съгрѣши, съ ли нѣн родителѣ ѿго, да слѣпъ роди са. 2. Азъ нѣ единокъ кинѣ не обрѣтахъ къ нѣмъ. 3. Отиди, сотоно, отъ сихъ двѣрен и отъ сихъ устырь жгль. 4. Нимже сждомъ, сждите, сждатъ камъ. 5. Сжтъ же и ниты многы великы рѣкы, иже овѣ въ моріе вѣликажтъ са, овѣ къ зема'н поннужтъ. 6. Никѣто нектѣтъ кынна крѣлома възлетѣ и конмъ пѣтымъ прилетѣ. 7. Азъ же множествомъ мношти ткоисѣ вѣннджъ въ домъ ткон. 8. Немогжъ азъ о себѣ творити ннѣсогожѣ. 9. Не съкрыванте себѣ съкровища на зема'н. 10. Уѣто ма вниши. 11. И прѣобрѣзи са прѣдъ ними, и проскѣтъ са лице ѿго акы слънцѣ. 12. Съ кѣтъ сынъ мои възлюбленны, того послушантѣ.

В. Сложно склонение.

§ 47. По сложното склонение се скланятъ главно сложнитѣ прилагателни.

Сложнитѣ прилагателни се образували отъ простия, неопрѣдѣленія видъ, като се присѣдинявало къмъ тѣхъ показателното мѣстоименіе **н**, **іе**, **и**: добъръ + **н** = добрън -ын, добро + **іе** = доброіе, добра + **и** = добраи.

Показателното мѣстоименіе се присѣдинявало и къмъ прилагат. въ сравнителна степенъ, и къмъ причастията, и къмъ пореднитѣ числителни, та се образували сложни форми, които се скланятъ по сложното склонение.

Склонението се нарича сложно, защото къмъ падежнитѣ окончания на прилагателнитѣ се присѣдиняватъ и падежнитѣ форми на мѣстоимението **н**, **іе**, **и**; сир. сложнитѣ прилагателни иматъ двойни падежни окончания (имени и мѣстоимени). Но въ онѣзи падежи, въ които мѣстоимението започва съ **н** (имъ, нхъ, имъ, нми, нми) името не е спазило падежнитѣ си окончания, а вмѣсто тѣхъ се явява окончание -ъ (-ь), измѣнено въ -ы, или **н**. Падежнитѣ форми пѣкъ на мѣстоимението (**іеи**, **іеж**, **іен**, **іею**) се явяватъ съкратени въ **и**, **еж**, **н**, **ю**.

Понеже прѣститѣ прилагателни сж съ двѣ основѣ: твѣрди и меки, то и при сложнитѣ прилагателни се различаватъ сж-щитѣ основѣ.

Образецъ съ твѣрда основа.

Единствено число.

	мѣжки родъ	срѣденъ родъ	женски родъ
Им.	Зв. добрън, -ын	доброіе	добраа
	Р. добраіего	добраіего	добрѣнѣ
	Д. доброүіеімоү	доброүіеімоү	добрѣн
	В. добрън, -ын	доброіе	добрѣж
	Тв. добръннѣ	добрѣннѣ	добрѣж
	М. добръіеіеі	добрѣіеіеі	добрѣн

Множествено число.

Им.	Зв. добрин	добраа	добрѣнѣ
	Р. добрънхѣ	добрѣнхѣ	добрѣнхѣ
	Д. добръннѣ	добрѣннѣ	добрѣннѣ
	В. добрънѣ	добраа	добрѣнѣ
	Тв. добръннѣ	добрѣннѣ	добрѣннѣ
	М. добрънхѣ	добрѣнхѣ	добрѣнхѣ

Двойствено число.

Им.	В. Зв. добраа	добрѣн	добрѣн
	Р. М. доброүію	доброүію	доброүію
	Д. Тв. добръннѣ	добрѣннѣ	добрѣннѣ

Образецъ съ мека основа.

Единствено число.

	мѣжки родъ	срѣденъ родъ	женски родъ
Им.	добрѣн, -нн,	добрѣіеі	добрѣаа
	Р. добрѣіеіего	добрѣіеіего	добрѣаа
	Д. добрѣіеіеімоү	добрѣіеіеімоү	добрѣннѣ
	В. добрѣн, -нн	добрѣіеі	добрѣжѣ
	Тв. добрѣннѣ	добрѣннѣ	добрѣжѣ
	М. добрѣннѣ	добрѣннѣ	добрѣннѣ

Множествено число.

Им. добѣли	добѣлиа	добѣлиа
Р. добѣлихъ	добѣлихъ	добѣлихъ
Д. добѣлиимъ	добѣлиимъ	добѣлиимъ
В. добѣлиа	добѣлиа	добѣлиа
Тв. добѣлиими	добѣлиими	добѣлиими
М. добѣлихъ	добѣлихъ	добѣлихъ

Двойствено число.

Им. В. добѣлиа	добѣли	добѣли
Р. М. добѣлюю	добѣлюю	добѣлюю
Д. Тв. добѣлиима	добѣлиима	добѣлиима

По образца на мекитѣ основѣ се склапять сложнитѣ прилагателни въ сравн. степень и сложнитѣ причастия.

§ 48. Склонение на сложнитѣ прилагателни въ сравнителна степень: добръи, добръишею и добръишиа. Въ им. п. ед. ч. м. р. сложната форма е еднаква съ простата, а въ мн. ч. добръишен.

	мъжки родъ	срѣдеъ родъ	женски родъ
Ед. ч. Им. добръи	добръишею	добръишиа	добръишиа
Р. добръишаго	добръишаго	добръишаа	добръишаа
Д. добръишоуемоу	добръишоуемоу	добръишии	добръишии
В. добръи	добръишею	добръишиа	добръишиа
Тв. добръишиимъ	добръишиимъ	добръишиа	добръишиа
М. добръишиимъ	добръишиимъ	добръишии	добръишии
Мн. ч. Им. добръишен	добръишиа	добръишиа	добръишиа
Р. М. добръишихъ	добръишихъ	добръишихъ	добръишихъ
Д. добръишимъ	добръишимъ	добръишимъ	добръишимъ
В. добръишаа	добръишаа	добръишаа	добръишаа
Тв. добръишиими	добръишиими	добръишиими	добръишиими
Дв. ч. Им. В. добръишаа	добръишии	добръишии	добръишии
Р. М. добръишою	добръишою	добръишою	добръишою
Д. Тв. добръишиима	добръишиима	добръишиима	добръишиима

Така се склапѣ и болъни, болъшею, болъшиа.

§ 49. Склонение на сложитѣ прачастия: ведын, веджирєе, веджиринѣ; носан, носирєе, носиринѣ (сег. дѣйств.); ведын, ведышенєе, ведышинѣ (мин. дѣйств. I).

	мъжки родъ	срѣденъ родъ	женски родъ
Ед. ч. Им.	ведын	веджирєе	веджиринѣ
Р.	веджиряего	веджиряего	веджирямъ
Д.	веджироуємоу	веджироуємоу	веджирини,
В.	веджирин, -ни	веджирєе	веджирижѣ
Тв.	веджиринь	веджиринь	веджирижѣ
М.	веджиринь	веджиринь	веджирини
Мн. ч. Им.	веджирєи	веджиралѣ	веджиралѣ
Р. М.	веджиринихъ	веджиринихъ	веджиринихъ
Д.	веджиринь	веджиринь	веджиринь
В.	веджиралѣ	веджиралѣ	веджиралѣ
Тв.	веджиринь	веджиринь	веджиринь
Дв. ч. Им. В.	веджиралѣ	веджирини	веджирини
Р. М.	веджироує	веджироує	веджироує
Д. Тв.	веджиринь	веджиринь	веджиринь

Така се склѣпа и причастieto: носан, носирєе, носиринѣ; ведын -ын, ведышенєе, ведышинѣ; хвалын, хвалывшенєе, хвалывшинѣ и др.

Уподобяване (асимиляция) на гласнитѣ.

§. 50. Покрай формитѣ доброго, доброуємоу, добрымь, докряего и пр. срѣцатъ се и форми докряго и докряго, доброуємоу и доброуємоу, докряемь и добрымь, добрыхъ вм. добрыхъ и пр.

Отъ тѣзи примѣри се вижда, че двѣ нееднакви гласни една до друга се изравнятъ въ гласежа си. Това явление се нарича уподобяване (асимиляция).

Уподобяването бива прогресивно, когато послѣдващата гласна се уподобява на тази прѣди нея: докряего — докряго и пр., а когато уподобяването е обратно, нарича се регресивно добрын — добрын и пр.

Стѣгане на гласнитѣ.

§. 51. Противно на уподобяването е стѣгането (контракция), което се състои въ това, че двѣ еднакви гласни една до

друга се стѣгатъ въ една; напр. добраго—доброга, доброуоумоу—доброуоу, добръмъ—добрымъ, добѣни—добѣни и пр.

Забѣлѣжка. Сѣщото явление се забѣлѣзва и при глаголитѣ: оумирѣши—оумираши—оумираши—оумираши и пр.

Уподобяването и стѣгането ясно показватъ, какъ езикътъ при развитието си, се е стремѣлъ да опростиwa формитѣ си за по-лесно произношение.

З ъ в ъ.

§. 52. Когато въ една дума се произнесатъ двѣ гласни непосредствено една до друга, устата остаатъ отворени, та се явява зѣвъ. Зѣвътъ много спѣва говора, затова въ старобългарския езикъ е избѣгванъ чрѣзъ вмѣтане на съгласни *й* или *о* всѣкъдѣ, дѣто се срѣщали двѣ гласни една до друга; сѣщо и въ началото на думата, която започвала съ гласна. Запазвалъ се само въ сложнитѣ думи, като напр. злато-оустъ, но-оучити про-ити и пр.

Отъ най-старитѣ паметници се вижда, че старобългарскиятъ езикъ не е съвѣзмъ избѣгвалъ зѣва. Срѣщатъ се примѣри, като доброѡ, вм. докроѡ, добраа, вм. добраа, добраго вм. доброго, вѣроужѣ, вм. вѣроужѣ и пр.

Въ днешния книжовенъ езикъ зѣвъ се търпи само въ сложни думи, отъ които първата заврѣтѣва на гласна, а втората почва съ такава; напр.; черпоокъ, златоустъ, кѣрвоображение, видоизмѣнение и пр.

§ 53. Падежни остатѣци отъ сложното склонение. Въ книжовния езикъ се употребяватъ слѣднитѣ по-важни остатѣци отъ сложното склонение: всѣкой, покрай всѣки, всѣкого, всѣкому; другиго, другиму; одного, одному.

§ 54. Опрѣдѣлена или членувана форма. Присѣдиненитѣ съ показателно значение мѣстоимения (*и, ю, ѡ*) къмъ прилагателнитѣ давали опрѣдѣлено значение на проститѣ прилагателни. По тоя начинъ мѣстоимението се явило съ такова значение, каквото има членътъ въ новобългарския езикъ; добринъ, доброѡ, добраа сж означавали това, което днесъ означаватъ добринятъ, доброто, добрата. Така че сложнитѣ прилагателни не сж друго, а членувани форми. Такива форми въ днешния книжовенъ езикъ нѣма. Прилагателнитѣ се членуватъ, както и сѣществителнитѣ.

Зачатѣци отъ членувани форми при сѣществителнитѣ се срѣщатъ още въ най-старитѣ паметници (Шшѣдъ же рѣбѣтъ. Пѣдъ же оубо

рабѣтъ, кланяване са. Надъ же клекрѣтътъ, молканіе н.), но пълно развитие членътъ получава въ новоб. езикъ.

За образуването на члена и при съществителнитѣ съ послужили пакъ показателнитѣ мѣстоимения, които посочватъ прѣдмета. За тая цѣль отъ начало тѣ се поставяли прѣдъ името (тѣ улокѣкъ, та жена и пр.), а по-сетнѣ се поставяли и слѣдъ името, па дори взели и да се сливатъ съ него, както се вижда отъ горнитѣ примѣри, докато най-сетнѣ въ новоб. езикъ се развиватъ въ членъ. Членътъ, употребяванъ въ книжовния езикъ, се е развилъ отъ показателното мѣстоимение тѣ, то, та и се явива при имената отъ м. р. -ѣтъ (-ѣтъ, -ятъ), ср. р. -то, ж. р. -та; за мн. ч. м. и ж. -тѣ, и ср. р. -та.

10. Упражнение.

1. Ницама и бѣдныма и хромыма и слѣпыма кѣведи семо.
2. Добрыя улокѣкъ отъ добраго съкроуша износиѣ добра.
3. Съкроуши мышыѣ грѣшнаго и ажакаго.
4. Заманиа та съкрѣжени отъ кышныма скѣтлости и къ тымъ гажныи низкѣдени за грѣдость.
5. Господь испитаетъ праведнаго и грѣшнаго.
6. Постаки и на крѣпъ прѣкъкыиетъ.
7. Накде Господь на нѣмъ кождъ морьскаж.
8. Насыраетъ са Кожнихъ твоихъ таниъ и насалаждатъ са скатыя твоиа транезы.
9. Иже скатаго команиа не мынитъ скатаго тѣлесе и крѣве Христосова, бѣди проклатъ.
10. Иже скатыя пророкы не мынитъ Скатыны Доухомъ пророцѣствокакыша, нѣ о скоемъ оуиѣ, бѣди проклатъ.
11. Христа оуѣо ткоратъ старѣннаго сына, мы'ннаго же дѣкола мынатъ.
12. Но мынѣ нынѣ пространо слово даждъ, отъѣе, просапроуѣмоу помощи отъ тебе.

Учение за глагола и неговото спрежение.

§ 55. Глаголъ е дума, която едноврѣмено съ дѣйствието или състоянието означава: лице, число, врѣме, начинъ, видъ и залогъ.

Споредъ това глаголтъ се мѣни: 1) по лице, 2) по число, 3) по врѣме, 4) по начинъ, 5) по видъ, та по тия си граматични свойства той се отличава отъ сроднитѣ му по значение думи, които именуватъ само дѣйствието — глаголно съществително, неопрѣдѣленъ начинъ (инфинитивъ и причастие).

§ 56. Съставни части на глагола. У глагола различаваме три съставни части: коренъ, основна приставка и окончание (мѣнитба).

Коренътъ съ основната приставка образуватъ глаголната основа; глаголитѣ основи сж двѣ: сегашна и неопрѣдѣлена (инфинитивна). На нѣкои глаголи неопрѣдѣлената основа, а на други сегашната сж безъ основни приставки — коренътъ самъ е основа. Глаголитѣ основи заедно съ окончанието образуватъ глаголитѣ форми.

Лице, число, врѣме, начинъ, видъ, залогъ и спрежение.

§. 57. Глаголътъ, като мѣни формитѣ си, показва:

I. Три лица. Подъ глаголни лица се разбиратъ лицата при разговора:

- а) първо лице — което говори,
- б) второ лице — на което се говори,
- в) трето лице — за което се говори.

II. Три числа: а) единствено, б) множествено и в) двойствено въ старобългарски езикъ, а въ новобългарски само двѣ — единствено и множествено.

Примѣръ:

Ед. число		Мн. число		Дв. число
1. берѣ	— бера	беремъ	— беремъ	берекъ —
2. берешн	— берешъ	берете	— берете	берета —
3. береть	— бере	бератъ	— бератъ	берсте —

III. Три врѣмена: 1) сегашно; 2) минало, което се изказва въ двѣ прости форми: а) минало несвършено и б) минало свършено и въ три съставни (сложни) форми: а) минало неопрѣдѣлено свършено и несвършено, б) минало прѣдварително и в) отдавна минало; 3) бъдеще.

IV. Три начина: а) разказенъ, (извѣстенъ), б) заповѣденъ (повелителенъ) и в) условенъ.

Въ старобългарския езикъ освѣтъ горнитѣ три начина има и други два: неопрѣдѣленъ (инфинитивъ) и достигателенъ (сущицъ). Тѣ ималъ само по една форма съ окончание — **ти** (инфинитивъ) и — **тъ** (сущицъ), и не изказватъ граматичното лице на подлога; това сж неопрѣдѣлени и винаги вървятъ слѣдъ опрѣдѣлена глаголна форма: **длахъ ѹмоуъ вѹноуъ пѹти. Идѣхъ ловѹти рѹбѣ.**

§ 58. Прости и сложни глаголни форми. Прости глаголни форми сж тѣзи, които се състоятъ само отъ една дума; а сложни — които се състоятъ отъ двѣ или повече думи.

Прости сж формитѣ на: сегашно врѣме, минало несвършено, мин. свършено, причастията, заповѣденъ, неопрѣдѣленъ и достигателенъ начинъ.

Сложни сж формитѣ на: мин. неопрѣдѣлено (свършено и несвършено въ новоб. езикъ), одавна минало и бждеще, и на условното наклонение и страдателния залогъ.

Неопрѣдѣленъ начинъ.

(Имфинитивъ).

§ 59. Неопрѣдѣлениятъ начинъ на глагола се образува отъ неопрѣдѣлената (имфинитивна) основа, къмъ която се прибави окончанието — **ти**.

Въ днешния книжовенъ езикъ неопр. начинъ съ окончание — **ти** не е запазенъ; неопрѣдѣлената основа на глагола, която намираме, като образуваме изречения съ глаголитѣ форми: **недѣй**, **не мога**, **стига!** (**Недѣй игра!** **Не мога носи!** **Стига гълча!** **Стига робува!** **Не мога седѣ въ къщи и пр.**), е запазенниятъ неопрѣдѣленъ начинъ.

Неопрѣдѣлената основа бива различна: у едни глаголи е равна на корена, а у други е образувана съ съ слѣднитѣ петъ основни приставки: **-иѣ** (**на**), **-ѣ**, **-и**, **-а** (**-и**) **-ока** (**-ека**), присъединени къмъ глаголитѣ корени.

§ 60. Споредъ неопрѣдѣлената (имфинитивна) основа, отъ която се образува и миналото свършено врѣме, глаголитѣ въ старобългарски езикъ се дѣлятъ на шестъ разреда, а въ новобългарския на петъ (§ 72).

1. Въ I. разредъ спадатъ всички глаголи, на които неопрѣдѣлената основа е равна на корена. Понеже коренътъ на глагола може да завършва или на гласна или на съгласна, а послѣдната може да бжде различна, то при образуване на неопрѣдѣления начинъ при тоя разредъ ставатъ слѣднитѣ звукови промѣни:

а) ако коренътъ завършва на **д**, **т** и **з**, въ имфинитивъ тѣ се промѣнятъ въ **с**; напр. **паст-**, **бод-**, **кадд-**, **кез-**: **паст + ти** == **пастси**; **бод + ти** == **бостси**; **кадд + ти** == **каддси**; **кез + ти** == **кестси**;

б) ако завършва на гърленитѣ **г**, **к**, **х**, то тѣ се съединяватъ съ **т** на имфинитивното окончание **ти** и образуватъ сложна съгласна

ци; напримѣръ **пек-**, **мог-**, **крѣх-**: **пек + ти = пещи**, **мог + ти = моци**, **крѣх + ти = крѣци**;

в) ако завършва на устпитѣ **б**, **в**, **п**, тѣ въ инфинитивъ прѣдѣ **т** изчезватъ; наприм.: **грѣб + ти = грѣти**; **жик + ти = жити**; **тєп + ти = тєти**;

г) ако коренѣтъ завършва на **и** или **и**, прѣдѣ които стои коренната гласна **є**, та се образува сричка **єи-**, **єм-**, последнитѣ въ инфинитивъ се обръщатъ въ носовка **а**, напр.: **пєи + ти = пати**; **жєи + ти = жати** (стискамъ);

д) ако коренѣтъ завършва на **р**, **л**, прѣдѣ които стои коренната гласна **є**, то въ инфинитивъ коренната гласна **є** се прѣмѣта слѣдѣ **р**, **л** и се усилюва (§ 12) въ **ѣ**; напр.: **мєр + ти = мрѣти**; **мєл + ти = млѣти**;

е) ако коренѣтъ на глагола завършва на гласна, то неопрѣдѣленото наклонение се образува безъ никаква звукова промѣна: **бѣи + ти = бити**; **дѣи + ти = дѣти**; **знѣи + ти = знати**; **мѣи + ти = мѣти**.

2. Въ II. разредѣ спадатъ глаголитѣ, на които инфинитивната основа се образува съ приставка **-иж**. Ъмѣтъ тоя разредѣ спадатъ всички еднократни глаголи; напр. **дѣи + иж + ти = дѣижаѣти**, **кѣи + иж + ти = кѣижаѣти** и др.

3. Въ III. разредѣ спадатъ глаголи, чиято инфинитивна основа се образува съ приставка **ѣ**: **оѣи + ѣ + ти = оѣѣти**, **гоѣи + ѣ + ти = гоѣѣти**, **трѣи + ѣ + ти = трѣѣти** и пр.

4. Въ IV. разредѣ спадатъ глаголи, чиято инфинитивна основа се образува съ приставка **и**: **ноѣи + и + ти = носѣти**, **мыѣи + и + ти = мыѣѣти**, **хѣѣи - хѣѣѣти** и пр.

5. Въ V. разредѣ спадатъ глаголи, чиято инфинитивна основа се образува съ приставка **-а** (**-и**): **дѣѣи + а + ти = дѣѣѣти**, **глаголѣи + а + ти = глаголѣѣти**, **дѣѣи + и + ти = дѣѣѣти**.

6. Въ VI. разредѣ спадатъ глаголи, чиято инфинитивна основа се образува съ приставка **-оѣ** (**-ѣѣ**): **коѣѣи + оѣ + ти = коѣѣѣти**, **краѣѣи + ѣѣ + ти = краѣѣѣти** и пр.

Достигателенъ начинъ.

§ 61. Въ старобългарски езикъ покрай инфинитива се употребява още единъ начинъ (наклонение) — достигателенъ, досѣщъ като него, но съ окончание **-тъ**, нам. **-ти** и то само при глаголи, които показватъ движение съ опрѣдѣлена цѣль на дѣйствиє. Чрѣзъ тая форма се посочва на онова дѣйствиє, което ще

извърши лицето, слѣдъ като достигне до опрѣдѣлената точка на движението; напр. **възиде на горѣ помолитъ ся** (Възлѣзе на планината да се помоли). **идж ловитъ рибѣ**. (Ще ида да ловя риба).

В и д ъ.

§ 62. Споредъ траянето на дѣйствието глаголитѣ биватъ отъ несвършенъ, свършенъ, еднократенъ и многократенъ видъ.

1. Несвършениятъ видъ показва, че дѣйствието трае неопрѣдѣлено врѣме, безъ начало и край: **лежа — лежж, пиша — пишж и пр.**

2. Свършениятъ видъ показва дѣйствие, което трае опрѣдѣлено врѣме и се свършва. Свършениятъ видъ се образува отъ не-свършения съ приставки: **Рацѣ ко свои горѣ възидж, снаж прияти**. Отиде да полежи. Седна да попише.

3. Еднократниятъ видъ показва дѣйствие, което трае само единъ мигъ: **легна, седна, викна, скокна и пр** — **легнж, шетнж, седнж, кыкнж и пр.**

4. Многократниятъ видъ показва дѣйствие, което се повтаря: **лѣгамъ, скачамъ, сѣдамъ и пр.**; **мѣтати, пробѣдати, прохитати и пр.**

Многократнитѣ глаголи въ староб. и новоб. езикъ се образуватъ съ приставки **-ка (-ва), -а (-я)** (-а, -я).

Приставка **-ка (-ва)** получаватъ първичнитѣ (прости) глаголи, на които коренътъ завршва на гласна, и производни глаголи съ окончание **-ѣж (-ѣя)** и **-аж** и нѣкои на **-ѣж (-я)**. При тѣзи глаголи коренната гласна остава същата и въ многократния видъ: **бнж, би-ти — раз-би-ка-ти** (бия, раз-би-вамъ), **знж, зна-ти — по-зна-ка-ти** (зная, по-знавамъ), **грѣж, грѣ-ти — съ-грѣ-ка-ти** (грѣя, за-грѣ-вамъ); **клеветѣж, клеветѣ-ти — о-клеветѣ-ка-ти** (клевета, навлеветѣ-вамъ); **оумѣж, оумѣ-ти — раз-оумѣ-ка-ти** (умѣя, раз-умѣ-вамъ).

Приставка **-а(-я)** (-а, -я) получаватъ първичнитѣ (прости) глаголи, на които коренътъ завршва на съгласна; коренната гласна на тѣзи глаголи е въ най-ниска степенъ, и въ многократния видъ тя се мѣни — удължава (§ 12, 2): **берж, берѣ-ти — из-бирѣ-ти** (бера, събирамъ) и пр.

З а л о г ъ.

§ 63. Свойството на глагола, като казуемо, да изразява различно отношение между казуемото и подлога, се нарича залогъ.

Различаватъ се главно три залога: дѣйстви'теленъ, стра-
дательнъ и срѣденъ:

1. Дѣйстви'теленъ залогъ показва дѣйствие, което иде
отъ подлога и минава върху допълнението — глаголитѣ въ тоя
залогъ сж прѣходни: Разбойници напад'наха селото. **Въ** изу'ало
сътвори Богъ неко и земажъ.

2. Страдательнъ залогъ (§ 76,4) показва дѣйствие, отъ
което страда подлога; дѣйствието иде отвънъ: Дѣцата се нака-
заха за немирство. **Онои** прѣкък'наха раздѣра сѧ.

3. Срѣденъ залогъ показва дѣйствие, което излиза отъ под-
лога, но не прѣминава никѣдѣ — глаголитѣ въ тоя залогъ сж не-
прѣходни: Грозданка по дворъ ходѣше и пр. **И** пристѣпи къ
немюу д'навоу.

11. Упражнение.

1. Рѣцѣ бо скон горѣ къздажъ присно, силѣ прихити и иждрость
оу тсеке. 2. Цѣломъдрѣно да изуѣнѣжъ пѣсати. 3. Изуаша молити и
отити отъ прѣдѣла нхъ. 4. М'нашен сѧ класти изъязыкы. 5. Покелѣ
принести глажъ его. 6. Къто принесе немюу исти. 7. Дѣлжени
иестъ оуиърѣти. 8. Класть нмалъ отъпоуштити грѣхы. 9. Отъ сего
видѣти иестъ силѣ Христокъ. 10. Аце вѣдетъ обрести ижъ. 11. Съ-
творѣжъ кы быти локыцѣ улокъкомъ. 12. Уыто иестъ иеже изъ ирѣт-
вынхъ къскрѣсижити. 13. Идъ рыбѣ локитѣ. 14. Глаголѣхъ, кѣко не
достонѣтъ нитѣмъ изъязыкомъ Бога славити. 15. Къторыи изъязыкъ по-
стигнѣтъ изрѣции подкигы и троуды и добротѣ житни его.

Спрежение.

§ 64. Измѣненнѣто на глагола по начинъ, врѣме, лице и
число се нарича спрежение.

Споредъ сегашната основа глаголитѣ въ старобългарски езикъ
се дѣлятъ на петъ спрежения (петото е архаично, по-старо), а въ
повобългарски езикъ — на три спрежения и едно за спомагателния
глаголъ.

Сегашната основа на глаголитѣ заврѣшва:

1. Отъ I. спрежение на -е: **боде-**, **иесе-**;
2. Отъ II. спрежение на -иѣ: **дигиѣ-**, **кыкиѣ-**;
3. Отъ III. спрежение на -иѣ: **мыѣ-**, **дѣлѣ-**;
4. Отъ IV. спрежение на -и: **хвали-**, **мысли-**;
5. Отъ V. спрежение на съгласна: **ис-**, **дѣ-**, **ид-** вѣд-.

Отъ старобълг. петъ спрежения въ новобълг. езикъ се развили три: I. съсъ сег. основа на -е (бодѣ-, дигне-, викне-, мие-, даде-, яде-); II. съсъ сег. основа на -и (поси-, хвали-, мисли-); III. съсъ сег. основи на -а (-я) (дѣла-, вика-, дига-, дава-валя-) и едно за спомагат. глаголъ съмъ.

а) Прости глаголни форми.

Изявителенъ начинъ.

1. Сегашно врѣме.

Лични окончанія:

старобългарски.

	а) I., II., III. спр.;	б) IV. спр.;	в) V. спр.
Ед. ч. 1. —	ж (-жъ)	жъ	— мь
2. —	ши	— ши	— си
3. —	тъ	— тъ	— тъ
Мн. ч. 1. —	мъ	— мъ	— мъ
2. —	те	— те	— те
3. —	жтъ (-жтъ)	— атъ	— атъ (-жтъ)
Дв. ч. 1. —	кѣ	— кѣ	— кѣ
2. —	та	— та	— та
3. —	те	— те	— те

новобългарски.

	I.	II.	III.
Ед. ч. 1. —	а (-я)	— я	— мь
2. —	шъ	— шъ	— шъ
3. —	—	—	—
Мн. ч. 1. —	мъ	— мъ	— ме
2. —	те	— те	— те
3. —	атъ (-ятъ)	— ятъ	— атъ (-ятъ)

Личнитѣ окончанія за сегашно врѣме се присъединяватъ къмъ сегашната основа на глаголитѣ.

I. Спрежение.

§ 65. По първо спрежение се спрѣглатъ:

а) Глаголи отъ I. разредъ съ изключение на опѣзп, чиято неопрѣдѣлена основа, равна на корена, заврѣшва на гласна;

б) Нѣкои глаголи отъ V. разредъ, чийто коренъ заврѣшва на твърда съгласна (бърати, зѣвати) и пр.

Образци: бодж, текж, мож, врѣхж, несж и пр.

Единствено число.

1. БОДЖ	МОЖ	ТЕКЖ	ВРѢХЖ
2. БОДЕШИ	МОЖЕШИ	ТЕЧЕШИ	ВРѢШЕШИ
3. БОДЕТЬ	МОЖЕТЬ	ТЕЧЕТЬ	ВРѢШЕТЬ

Множествено число.

1. БОДЕМЪ	МОЖЕМЪ	ТЕЧЕМЪ	ВРѢШЕМЪ
2. БОДЕТЕ	МОЖЕТЕ	ТЕЧЕТЕ	ВРѢШЕТЕ
3. БОДЖЪ	МОЖЪ	ТЕКЖЪ	ВРѢХЖЪ

Двойствено число.

1. БОДЕСЯ	МОЖЕСЯ	ТЕЧЕСЯ	ВРѢШЕСЯ
2. БОДЕТА	МОЖЕТА	ТЕЧЕТА	ВРѢШЕТА
3. БОДЕТЕ	МОЖЕТЕ	ТЕЧЕТЕ	ВРѢШЕТЕ

II. Спрежение.

§ 64. По II. спрежение се спрѣгаты глаголитѣ отъ II. разредъ.
Образци: мниж, дкниж, мрѣж.

Ед. число	Мн. число	Дв. число
1. МНИЖ ДКНИЖ	МНИЕМЪ ДКНИЕМЪ	МНИСЯ ДКНИСЯ
2. МНИШИ ДКНИШИ	МНИТЕ ДКНИТЕ	МНИСТА ДКНИСТА
3. МНИТЬ ДКНИТЬ	МНИЖЪ ДКНИЖЪ	МНИТЕ ДКНИТЕ

× III. Спрежение.

§ 66. По III. спрежение се спрѣгаты:

а) Глаголи отъ I. разредъ, чийто неопрѣдѣлена основа (= на корена) заврѣшва на гласна, напр. бити, дати, знати, мыти и пр.;

б) Глаголи отъ I. разредъ, на които коренътъ заврѣшва на съгласна, а неопрѣдѣлената основа на гласна, напр. мел- млѣти, мър- мрѣти, кол- клати и пр.

в) Повечето глаголи отъ III. V. VI. разредъ, напр. глаголати, дѣлати, коуновати и пр.

Образци: сѣѣ, дѣлѣѣ, глаголѣѣ, мѣлѣѣ, коуновѣѣ.

Единствено число.

1. сѣѣ	дѣлѣѣ	глаголѣѣ	мѣлѣѣ	коуновѣѣ
2. сѣѣши	дѣлѣши	глаголѣши	мѣлѣши	коуновѣши
3. сѣѣтъ	дѣлѣтъ	глаголѣтъ	мѣлѣтъ	коуновѣтъ

Множествено число.

1. сѣѣмъ	дѣлѣмъ	глаголѣмъ	мѣлѣмъ	коуновѣмъ
2. сѣѣте	дѣлѣте	глаголѣте	мѣлѣте	коуновѣте
3. сѣѣтъ	дѣлѣтъ	глаголѣтъ	мѣлѣтъ	коуновѣтъ

Двойствено число.

1. сѣѣѣ	дѣлѣѣ	глаголѣѣ	мѣлѣѣ	коуновѣѣ
2. сѣѣѣ	дѣлѣѣ	глаголѣѣ	мѣлѣѣ	коуновѣѣ
3. сѣѣѣ	дѣлѣѣ	глаголѣѣ	мѣлѣѣ	коуновѣѣ

IV. Спрежение.

§ 67. По IV. спрежение се спрѣгатъ всички глаголи отъ IV. разредъ и нѣкои отъ III. разредъ, като горѣти, трѣпати, сег. вр. 2 л. горѣши, трѣпѣши.

Образци: дѣлѣ (дѣлѣти), ходѣѣ (д + j — жд — ходѣѣ; ходѣѣ, дохождѣѣ, ходѣти), зрѣѣ (зрѣти). (§ 11. II.).

Единствено число.

1. дѣлѣ	зрѣѣ	ходѣѣ
2. дѣлѣши	зрѣѣши	ходѣѣши
3. дѣлѣтъ	зрѣѣтъ	ходѣѣтъ

Множествено число.

1. дѣлѣмъ	зрѣѣмъ	ходѣѣмъ
2. дѣлѣте	зрѣѣте	ходѣѣте
3. дѣлѣтъ	зрѣѣтъ	ходѣѣтъ

Двойствено число.

1. дѣлиѣ	зѣриѣ	ходиѣ
2. дѣлѣта	зѣрита	ходѣта
3. дѣлѣте	зѣрите	ходѣте

V. Спрежение.

§ 68. По V. спрежение се спрѣгать арханчинѣ глаголи: **ѣмь, дамь, имь, ѣсмь** (основи: **вѣд-, дѣд-, ид-, ѣс-**). Тѣ се наричатъ арханчинъ, защото сж запазили най-стари лични окончанія.

Единствено число.

1. вѣмь	дамь	имь
2. вѣси	дѣси	ѣси
3. вѣстѣ	дѣстѣ	ѣстѣ

Множественно число.

1. вѣмъ	дамъ	имъ
2. вѣсте	дѣсте	ѣсте
3. вѣдѣтъ	дѣдѣтъ	ѣдѣтъ

Двойствено число.

1. вѣкѣ	дѣкѣ	ѣкѣ
2. вѣста	дѣста	ѣста
3. вѣсте	дѣсте	ѣсте

Така се спрѣга въ сегашно врѣме и глагольтъ **имамь**, който въ сжщность спада къмъ III. спрежение, **имѣѣ** — основа **имѣе** —. Формитѣ му сж:

Ед. ч.	1. имамь	Мн. ч.	имамъ	Дв. ч.	имѣѣ
	2. имѣи		имѣте		имѣта
	3. имѣтъ		имѣтъ		имѣте

Тѣзи форми сж по-пови; на тѣхъ сж подобни глаголитѣ форми на сег. вр. отъ III. спр. въ новоб. езикъ.

Забѣлѣжка. 1. Коренната съгласна **д** прѣдъ съгласнитѣ **и, с, в** изчезва, а прѣдъ **т** се промѣни въ **с**.

Забѣлѣжка 2. Формитѣ на глагола **ѣмь** (зная) не сж запазени въ новоб. езикъ. Отъ корена **вѣд-** и отъ неопрѣдѣлената основа **вѣдѣ** — сж запазени слѣднитѣ думи: **вѣщъ, вѣщица, невѣжа** и пр.

Забѣлѣжка 3. Спречението на глагола **исмъ** е изложено изцѣло на стр. 73.

Да се образува отъ сѣщитѣ глаголи сегашно врѣме въ новоб. езикъ и да се разпрѣдѣлитъ глаголитѣ по спречения.

12. Упражнение.

1. Слѣпырь же слѣпыца аце водить, ока въ кыж вѣпадете са.
2. Възможниши нескрѣпаго своѣго и възненавидниши врага своѣго.
3. Азъ слокомъ симъ моуж са Богоу. 4. Милости твоѣя, Боже, просать село. 5. Проклѣкѣрѣниши полове къ аѣности живѣтъ. 6. Противниоу къ таниѣ творать; оушникажтъ са, грабать и не въ танъуиш стѣрѣшають, нѣ и кѣк. 7. Кѣси вѣдаты и откѣражше рекжтъ: скатыи Константинъ философъ. 8. Къ тѣмъ уѣто глаголемъ нан уѣто реуемъ къ таѣмъ кезоумышнымъ. 9. И отъ дрѣка разоуиѣхъ како дастъ тан. 10. О дѣни томъ и о годинѣ тои никѣто не вѣстъ.

2. Минало несвършено врѣме.

§ 69. За минало несвършено врѣме нѣма отдѣлна основа. То, съ малки изключения, се образува отъ неопрѣдѣлената основа, къмъ която се присѣдиняватъ слѣднитѣ окончанія:

Единствено число.	Множествено число.	Двойствено число.
1. -ѣахъ и ахъ	-ѣахомъ и -ахомъ	-ѣахоуѣ и -ахоуѣ
2. -ѣаше „ -аше	-ѣашиете „ -ашиете	-ѣашиета „ -ашиета
3. -ѣаше „ -аше	-ѣахѣ „ -ахѣ	-ѣашиете „ -ашиете

1. Окончание -ахъ получаватъ:

а) Глаголитѣ отъ I. разредъ, на които неопрѣдѣлената основа е равна на корена, съ изключение на онѣзи съ основно оконч. -ѣ.

Забѣлѣжка. Гласната **ѣ** отъ окончанието (-ахъ) промѣня гърленитѣ (г, к, х) въ небни (ж, ҃, ш), слѣдъ които нѣкъ **ѣ** се промѣня въ **а** (нек-ахъ — не҃у-ахъ, мог-ахъ — мож-ахъ, вѣхъ-ахъ — вѣш-ахъ).

ѣ слѣдъ коревнитѣ гласни и меки съгласни се промѣня въ **и** (би-ахъ — би-иахъ, ми-ахъ — ми-иахъ; мел'-мел-ахъ, кол'-кол-ахъ).

б) Глаголитѣ отъ II. разредъ, като се пзхвърли гласната **ѣ** отъ приставката -иѣ (дѣи҃и҃ж- дѣи҃и҃ж-ахъ, вѣи҃и҃ж- вѣи҃и҃ж-ахъ).

в) Глаголитѣ отъ IV. разр., които не присѣдиняватъ окончанія къмъ неопрѣдѣлената основа, а къмъ корена, какъвто се

явява въ първо лице, ед. ч., сегашно врѣме. Понеже корепътъ тукъ заврѣшва на мека съгласна, то ѣ се промѣня въ **и** (**и**си-ти **и**си-жъ — **и**си-хъхъ — **и**си-ахъхъ; **и**хъаи-ти, **и**хъаи-жъ — **и**хъаи-хъхъ — **и**хъаи-ахъхъ и пр.).

2. Окончание -хъ получаватъ:

а) Глаголитѣ отъ I. разр., на които неопредѣлената основа заврѣшва на **-ѣ** (**и**ѣ-ти — **и**ѣ-хъхъ, **и**ѣ-ти — **и**ѣ-хъхъ и пр.).

б) Глаголитѣ отъ III, V. и VI. разреди (**о**уѣи-хъхъ, **говѣ**-хъхъ; **дѣла**-хъхъ, **глагола**-хъхъ; **кѣ**уѣи-хъхъ, **кѣ**уѣи-хъхъ).

I. Спрежение.

Единствено число.

1. бодѣхъ	можѣхъ	теуѣхъ	врѣхъхъ
2. бодѣише	можѣише	теуѣише	врѣхъише
3. бодѣаше	можѣаше	теуѣаше	врѣхъаше

Множествено число.

1. бодѣахомъ	можѣахомъ	теуѣахомъ	врѣхъахомъ
2. бодѣаишете	можѣаишете	теуѣаишете	врѣхъаишете
3. бодѣахъж	можѣахъж	теуѣахъж	врѣхъахъж

Двойствено число.

1. бодѣаховѣ	можѣаховѣ	теуѣаховѣ	врѣхъаховѣ
2. бодѣаишета	можѣаишета	теуѣаишета	врѣхъаишета
3. бодѣаишете	можѣаишете	теуѣаишете	врѣхъаишете

II. Спрежение.

Единствено число

Множествено число.

1. дѣиѣхъхъ	мѣиѣхъхъ	дѣиѣхъахомъ	мѣиѣхъахомъ
2. дѣиѣхъише	мѣиѣхъише	дѣиѣхъаишете	мѣиѣхъаишете
3. дѣиѣхъаше	мѣиѣхъаше	дѣиѣхъахъж	мѣиѣхъахъж

Двойствено число.

1. дѣиѣхъаховѣ	мѣиѣхъаховѣ
2. дѣиѣхъаишета	мѣиѣхъаишета
3. дѣиѣхъаишете	мѣиѣхъаишете

III. Спрежение.

Единствено число.

1. сѣахъ	мыаахъ	мсааахъ	дѣааахъ (дѣаахъ)
2. сѣаше	мыааше	мсаааше	дѣаааше
3. сѣаше	мыааше	мсаааше	дѣаааше

Множественно число.

1. сѣахомъ	мыаахомъ	мсааахомъ	дѣааахомъ
2. сѣашете	мыаашете	мсааашете	дѣааашете
3. сѣахъ	мыаахъ	мсааахъ	дѣааахъ

Двойственно число.

1. сѣаховѣ	мыааховѣ	мсаааховѣ	дѣаааховѣ
2. сѣашета	мыаашета	мсааашета	дѣааашете
3. сѣашете	мыаашете	мсааашете	дѣааашете

IV. Спрежение.

Единствено число.

1. зѣахъ	дѣаахъ	(дѣлѣхъ)	бѣжаахъ	хождаахъ
2. зѣаше	дѣааше		бѣжааше	хождааше
3. зѣаше	дѣааше		бѣжааше	хождааше

Множественно число.

1. зѣаахомъ	дѣааахомъ		бѣжаахомъ	хождаахомъ
2. зѣаашете	дѣааашете		бѣжааашете	хождааашете
3. зѣаахъ	дѣааахъ		бѣжаахъ	хождаахъ

Двойственно число.

1. зѣааховѣ	дѣаааховѣ		бѣжаааховѣ	хождаааховѣ
2. зѣаашета	дѣааашета		бѣжааашета	хождааашета
3. зѣаашете	дѣааашете		бѣжааашете	хождааашете.

2. 2000.

V. Спрежение.

Единствено число.

1. вѣдѣахъ	дѣдѣахъ	вѣдѣахъ
2. вѣдѣаше	дѣдѣаше	вѣдѣаше
3. вѣдѣаше	дѣдѣаше	вѣдѣаше

Множествено число.

1. вѣдѣахомъ	дѣдѣахомъ	идѣахомъ
2. вѣдѣашите	дѣдѣашите	идѣашите
3. вѣдѣахъ	дѣдѣахъ	идѣахъ

Двойствено число.

1. вѣдѣахове	дѣдѣахове	идѣахове
2. вѣдѣашите	дѣдѣашите	идѣашите
3. вѣдѣашите	дѣдѣашите	идѣашите

(Окончанията -ѣахъ (-ахъ), -ѣаше (-аше) и т. н. се сѣбичать и стегнати въ -ѣхъ (-ахъ), -ѣше (-аше) и т. н. (§ 51): кодѣахъ — бодѣахъ, дѣаахъ — дѣаахъ и пр.: послѣднитѣ окончания сѣ запазени въ новобѣлг. езикъ. Окончанията -ѣхъ, -ѣше и пр. приематъ глаголитѣ отъ I. и II. спрежение, а окончанието -ахъ, -аше и пр. глаголитѣ отъ III. спрежение.

13. Упражнение.

1. Глаголаахъ дроуѣтъ къ дроуѣоу. 2. Янко мре прикасаахъ са ѣмъ, съпасени быкаахъ. 3. Тъ ꙗко криаатъ прѣлетааше на вса страны. 4. Доуѣхъ божин поааше са вѣхоу воды. 5. Къ науало оубо вода плакааше по всси земѣи. 6. Пѣкъто уловѣкъ имкаше три дроуѣгы. 7. Момкаахъ и оуѣсенири ꙗго глаголаше. 8. Ёгда къ юнѣ, поааше са самъ и хожааше ꙗможе хоткаше. 9. Видѣ оуѣеника ꙗгоже мокааше Ёсоуѣ. 10. Вѣста и слоужааше ꙗмоу. 11. Бикаахъ и по глакъ трѣстѣи. 12. Показинаахъ са ꙗмоу. 13. Истрѣ же идвааше по ꙗмъ идвааше до дѣкора архіерска. 14. И вѣнѣдъ вѣнѣтрѣ сѣдѣаше съ слоужами.

§ 70. ѡ отъ окончанията за минало несвършено врѣме (-ѣхъ, -ѣше, -ѣхме, -ѣхте, -ѣха) въ новобѣлгарски езикъ се мѣни спередъ слѣднитѣ петъ образци:

1.	2.	3.	4.	5.
чет-ѣхъ	по-ѣхъ	леж-ѣхъ	кри-ехъ	дѣг-ахъ
чет-ѣше	по-ѣше	леж-ѣше	кри-еше	дѣг-аше
чет-ѣше	по-ѣше	леж-ѣше	кри-еше	дѣг-аше
чет-ѣхме	по-ѣхме	леж-ѣхме	кри-ехме	дѣг-ахме
чет-ѣхте	по-ѣхте	леж-ѣхте	кри-ехте	дѣг-ахте
чет-ѣха	по-ѣха	леж-ѣха	кри-яха	дѣг-аха

Къмъ 1. образецъ спадатъ глаголи отъ I. и II. спрежение, на които коренътъ завършва на съгласна, освѣнъ на *ж, ч, ш* (отъ *з, к, х*).

Отъ I. спрежение: бодѣхъ, берѣхъ, дремѣхъ, метѣхъ и пр.

„ II. „ вѣршихъ, водѣхъ, дробѣхъ, мелѣхъ и пр.

Къмъ 2. образецъ спадатъ глаголи отъ II. спрежение съ коренъ на *о*: броя, доя, кроя и пр.

Къмъ 3. образецъ спадатъ глаголи отъ II. спрежение съ коренъ на *ж, ч, ш*: душѣ, лежа, сушѣ и пр.

Къмъ 4. образецъ спадатъ глаголи отъ I. спрежение съ коренъ на гласна или на съгласни *ж, ч, ш*; и отъ II. спр. съ коренъ на съгласна *ж, ч, ш* и съ ударение (при двата случая) на корена: крия, бия, пия и пр. (I. спр.); уча, служа, дѣша, пѣша и пр. (II. спрежение).

Отъ изброенитѣ образци ясно личи, че въ българския езикъ писането на минало несвършено врѣме е различно за глаголи отъ II. и I. спрежение: това различие произлиза отъ правилото: *ъ* слѣдъ гласна и слѣдъ *ж, ч, ш*, не се пише, а се замѣня съ *а, я, е*, споредъ правилото за звука на *ъ*: *ъ* + твърда сричка се изговаря *я*: *ъ* + мека сричка се изговаря *е*, а *ъ* безъ ударение се изговаря *е*. Оттукъ пѣкъ слѣдва и прѣгласяване на *а, я* прѣдъ меки съгласни (*й, ж, ч, ш*) въ *е*: стояхъ, но стоеше, печяхъ, но печеше и пр.

Къмъ 5. образецъ спадатъ глаголитѣ отъ III. спрежение.

3. Минало свършено врѣме.

×

(аористъ).

§ 71. Въ старобългарски езикъ има два вида минало свършено врѣме (аористъ): просто и сложно (простъ и сложенъ аористъ). Сложниятъ аористъ се образува по два начина, та се явява въ двѣ форми, които се именуватъ сложенъ аористъ I. и сложенъ аористъ II.

Простъ и сложенъ аористъ II. образуватъ само нѣкои глаголи, а сложенъ аористъ I. иматъ всички глаголи.

Въ новия български езикъ сж се запазили форми само отъ сложния аористъ, та подъ минало свършено врѣме ще схващаме сложенъ аористъ (I. и II.).

а) Простъ аористъ иматъ само глаголитѣ отъ I. разредъ, на които неопредѣлената основа на корена завършва на съ-

гласнитѣ д, т, з, с; б, к, н; г, к, х и глаголитѣ отъ II. разредѣ, които прѣдѣ приставката **нж** иматъ съгласна (**двнг-нж-ти**). Той се образува съ слѣднитѣ окончанія:

Единствено число. Множествено число. Двойствено число.

1. — ѣ	— мѣ	— вѣ
2. —	— тѣ	— та
3. —	— ж	— тѣ

Горнитѣ окончанія се прибавятъ: а) за 1 л. ед. ч. и за 3. л. мн. ч. къмъ неопредѣлената основа на корена; б) за 1 л. мн. ч. и за 1 л. дв. ч. — къмъ основа съ окончание -о (**бодо-, двнго-**); в) за 2 л. мн. ч. и за 2 и 3 л. дв. ч. — къмъ основа съ окончание -е (**бодѣ-, двнжѣ-**). Тая основа служи за формитѣ на 2 и 3 л. ед. ч.

Глаголитѣ отъ II. разр. изхвърлятъ приставката **-нж** и образуватъ мин. свърш. вр. по сѣщия начинъ отъ корена.

Единствено число

1. бодѣ	текѣ	гребѣ	двнгѣ
2. бодѣ	теуѣ	гребѣ	двнжѣ
3. бодѣ	теуѣ	гребѣ	двнжѣ

Множествено число.

1. бодомѣ	текомѣ	гребомѣ	двнгомѣ
2. бодете	теуете	гребете	двнжете
3. бодж	текж	гребж	двнжж

Двойствено число.

1. бодовѣ	тековѣ	гребовѣ	двнговѣ
2. бодета	теуета	гребета	двнжета
3. бодете	теуете	гребете	двнжете

б) Минало свършено врѣме (сложенъ аористъ I), образуватъ всички глаголи, като присъединяватъ къмъ неопредѣлената си основа два вида окончанія:

Ед. ч.	Мн. ч.	Дв. ч.	Ед. ч.	Мн. ч.	Дв. ч.
а) 1. — хѣ — хомѣ — хокѣ	б) 1. — сѣ — сомѣ — совѣ				
2. — — сте — ста	2. — — сте — ста				
3. — — ша — сте	3. — — са — сте				

Окончанията: — хъ, — хомъ и пр. приематъ всички глаголи, само че едни направо къмъ неопредѣлената основа, а други посредствомъ основна приставка о. Отъ това се явява два вида сложенъ аористъ — I. и II.

Сложенъ аористъ I. съ окончания — хъ, — хомъ и пр. образуватъ глаголитѣ, на които неопр. основа завръшва на гласна:

I. разредъ: мрѣти, млѣти, бити, мыти и пр. — II. разредъ: кыкнѣти, дѣхнѣти, мѣкнѣти и пр. III. разредъ: оумѣти, говѣти, трѣпѣти, видѣти, нмѣти, сѣти и пр.; IV. разредъ: носити, мыслити, хвалити и пр.; V. разредъ: дѣлати, глаголати, брати и пр.; VI. разредъ: коуповати, обѣдовати, съвѣдѣтельствовати, крауевати и пр.

Образци.

I. спреж.

х

II. спреж.

Единствено число.

III. спреж.

х

1. бѣрахъ жрѣхъ
2. 3. бѣра жрѣ

- кыкнѣхъ
кыкнѣ

- сѣхъ трѣпѣхъ
сѣ трѣпѣ

Множествено число

1. бѣрахомъ жрѣхомъ
2. бѣрасте жрѣсте
3. бѣраша жрѣша

- кыкнѣхомъ
кыкнѣсте
кыкнѣша

- сѣхомъ трѣпѣхомъ
сѣсте трѣпѣсте
сѣша трѣпѣша

Двойствено число.

1. бѣраховѣ жрѣховѣ
2. бѣраста жрѣста
3. бѣрасте жрѣсте

- кыкнѣховѣ
кыкнѣста
кыкнѣсте

- сѣховѣ трѣпѣховѣ
сѣста трѣпѣста
сѣсте трѣпѣсте

IV. спреж.

V. спреж.

- Ед. ч. 1. хвалнхъ
2. 3. хвали

- вѣдѣхъ дахъ
вѣдѣ да (дастъ)

- Мн. ч. 1. хвалнхомъ
2. хвалнсте
3. хвалиша

- вѣдѣхомъ дахомъ
вѣдѣсте дасте
вѣдѣша дали

- Дв. ч. 1. хвалнховѣ
2. хвалиста
3. хвалисте

- вѣдѣховѣ даховѣ
вѣдѣста даста
вѣдѣсте дасте

Сложенъ аористъ I. съ окончания: — съ, — сомъ, — совъ и пр. образуватъ само глаголи отъ I. разредъ, на които неопредѣлената основа (— на корена) заврѣшва на съгласна (освѣтъ гърленитѣ г, к, х): д, т, з, с; в, в, п, м, н: плетн (плет-), бостн (бод-), нестн (нес-), вестн (вез-), тетн (теп-), гретн (грев-), жтн (жв-), патн (пн-), жатн (жм-) и др.

Тукъ кореннитѣ гласни се степенуватъ: ѣ въ н, е въ ѣ, о въ а, като изчезва крайната коренна съгласна; сричка ѣн (ен) се прѣобръща въ носовка (а): бод + съ — басъ, нес + съ — нѣсъ, пн + съ — пасъ и пр.

Образци.

Единствено число.

1.	басъ	нѣсъ	вѣсъ	пасъ	късъ
2.}	боде	несе	везе	па	м(хстъ)
3.}					

Множествено число.

1.	басомъ	нѣсомъ	вѣсомъ	пасомъ	късомъ (къхомъ)
2.	басте	нѣсте	вѣсте	пасте	кѣсте
3.	баса	нѣса	вѣса	паса	къса (къша)

Двойствено число.

1.	басокъ	нѣсокъ	вѣсокъ	пасокъ	късокъ (къхокъ)
2.	баста	нѣста	вѣста	паста	кѣста
3.	басте	нѣсте	вѣсте	пасте	кѣсте

в) Сложенъ аористъ II. образуватъ само онѣзи глаголи, които иматъ простъ аористъ. Тая форма измѣстила формитѣ на простия аористъ и на сложния аористъ I. съ втория видъ окончания, та въ днешния езикъ не се употрѣбаватъ.

Сложенъ аористъ II. се образува съ окончанията хъ, — хомъ и пр., които се прибавятъ къмъ корена на глагола посредствомъ основна приставка о; напр. плет + о + хъ, бод + о + хъ и пр. за 2. и 3. л. един. ч. служатъ формитѣ на простия аористъ.

О б р а з ц и.

I. Спрежение

Единствено число.

1.	бодохъ	гребохъ	рекохъ и рѣхъ (I. сл. аористъ)	двигохъ
2.}	боде	гребе	рече	рѣ
3.}				

Множествено число.

1. БОДОХОМЪ	ГРЕБОХОМЪ	РЕКОХОМЪ	РЪХОМЪ	ДЕНГОХОМЪ
2. БОДОСТЕ	ГРЕБОСТЕ	РЕКОСТЕ	РЪСТЕ	ДЕНГОСТЕ
3. БОДОША	ГРЕБОША	РЕКОША	РЪША	ДЕНГОША

Двойствено число.

1. БОДОХОВЪ	ГРЕБОХОВЪ	РЕКОХОВЪ	РЪХОВЪ	ДЕНГОХОВЪ
2. БОДОСТА	ГРЕБОСТА	РЕКОСТА	РЪСТА	ДЕНГОСТА
3. БОДОСТЕ	ГРЕБОСТЕ	РЕКОСТЕ	РЪСТЕ	ДЕНГОСТЕ

§ 72. Въ новобългарски езикъ сж запазени форми и отъ двата вида сложенъ аористъ. Споредъ тѣзи форми глаголитѣ се раздѣлятъ на петъ разреда:

1. Въ I. разредъ спадатъ всички глаголи отъ I. спрежение, при които окончанието за минало свършено врѣме се прибавя направо къмъ корена: би - хъ, пиѣ - хъ, млиѣ - хъ, чу - хъ, узна - хъ, кле - хъ (I. спрежение).

2. Въ II. разредъ спадатъ глаголи отъ I. спрежение съ коренна съгласна: *д, т, л, с, г, к*: тукъ спадатъ почти всички старобългарски глаголи отъ аористъ II: пред-о-хъ, 2 л. 3. преде (I. спрежение); плетохъ, плете.

Изключение правятъ:

а) гребѣ, погребѣ и мога: погребѣхъ вм. погребохъ, можахъ вм. могохъ.

б) отъ аориста дигдохъ не се запазили форми; такива имаме отъ I-вия аористъ: дигнахъ, дигна и пр.

3. Въ III. разредъ спадатъ глаголи отъ I. и III. спрежение (старобългарски II. V. и VI. разреди): бра-хъ, рѣза-хъ, плава-хъ, ора-хъ, виѣна-хъ (I. спрежение), вика-хъ, повѣрва-хъ (III. спрежение).

4) Въ IV. разредъ спадатъ глаголи отъ II. спрежение (старобългарски IV. разредъ): носи-хъ, ходи-хъ (II. спрежение).

5) Въ V. разредъ спадатъ глаголи отъ I. и II. спрежение (старобългарски III. разредъ): седѣ-хъ, седѣ (II. спр.); живѣ-хъ, живѣ (I. спр.).

14. Упражнение.

1. Многъ народъ по немъ идоша. 2. Оуслышахъ, Господи, съмотреннѣ твоего таниство, разоумѣхъ дѣла твоѣ и прославихъ твоѣ божество. 3. Рѣша же ѿмоу фарисен, ты о себѣ самомъ свѣдѣтельствоваеши. 4. Яко кѣмъ отъждоу придж. 5. Иже обрѣтъ многоцѣнны бисѣръ. 6. Оскати и наоучи ихъ правокърню. 7. Тѣ прѣуистѣ оустѣнѣ прѣмѣдростѣхъ процвѣтосте яко цвѣтъ. 8. Отъ тѣхъ бо оустѣнѣ истече животыннѣ источѣникъ. 9. Они же принѣса ѿмоу пѣнашъ. 10. Въ оно врѣмѣ изиде Ісусъ и оузыръ мытаръ, сѣдаиръ на мытѣницѣ. 11. Се азъ нѣмѣ въпадохъ въ великъ пѣналъ. 12. И отъвѣща ѿмоу дроугын дроугъ. 13. Привѣса ѿмоу длѣжѣникъ ѿдинъ. 14. Симеонъ прина отроуа. 15. Придѣсте же и видѣсте, кѣде живѣаше.

Заповѣденъ начинъ.

(Повелително наклонение).

§ 73. Заповѣдникъ начинъ се образува отъ особена основа. Тая основа за глаголитѣ отъ I. и II. спрежение ед. ч. се образува съ приставка **и**, а множествено и дв. ч. — съ приставка **ѣ**; а за глаголитѣ отъ другитѣ спрежения (III. IV. и V.) само съ приставка **и**.

Заповѣденъ начинъ за ед. ч. 1. л. иѣма, а за 2. и 3. л. служи самата основа; за мн. и дв. число се присѣдиняватъ слѣднитѣ окончанія: мн. ч. 1. л. **-мъ** 2. и 3. л. **-те**; дв. ч. 1. л. **-въ** 2. и 3. л. **-та**.

§ 74. Въ новобългарския езикъ основната приставка **и** слѣдъ гласна е ослабнала въ кратко **й**, а вмѣсто приставка **ѣ** се пише **е** (**бодѣ-те** — **боде-те**; **сѣи-те** — **сѣй-те** и пр.).

О б р а з ц и :

I. Спрежение.

Ед. ч. 2. 3. боди	тъци	врѣси
Мн. ч. 1. л. бодѣмъ	тыцѣмъ	врѣсѣмъ
2. 3. бодѣте	тыцѣте	врѣсѣте
Дв. ч. 1. л. бодѣвъ	тыцѣвъ	врѣсѣвъ
2. 3. бодѣта	тыцѣта	врѣсѣта

II. Спряжение.

Ед. ч. 2. 3.	мннн	дкнгнн
Мн. ч. 1. л.	мннѣмъ	дкнгнѣмъ
2. 3.	мннѣте	дкнгнѣте
Дв. ч. 1. л.	мннѣвъ	дкнгнѣвъ
2. 3.	мннѣта	дкнгнѣта

III. Спряжение.

Ед. ч. 2. 3.	сѣнн	дѣланн	глагол'н	мел'н	коуноуи
Мн. ч. 1. л.	сѣннмъ	дѣланнмъ	глагол'нмъ	мел'нмъ	коуноуинмъ
2. 3.	сѣните	дѣланите	глагол'ните	мел'ните	коуноуинте
Дв. ч. 1. л.	сѣннѣвъ	дѣланнѣвъ	глагол'нѣвъ	мел'нѣвъ	коуноуинѣвъ
2. 3.	сѣннѣта	дѣланнѣта	глагол'нѣта	мел'нѣта	коуноуинѣта

IV. Спряжение.

Ед. ч. 2. 3.	дѣл'н	зѣри	бѣжи	ходи
Мн. ч. 1.	дѣл'нмъ	зѣринмъ	бѣжинмъ	ходинмъ
2. 3.	дѣл'ните	зѣрите	бѣжитѣ	ходите
Дв. ч. 1.	дѣл'нѣвъ	зѣринѣвъ	бѣжинѣвъ	ходинѣвъ
2. 3.	дѣл'нѣта	зѣринѣта	бѣжинѣта	ходинѣта

V. Спряжение.

Ед. ч. 2. 3.	вѣждь	даждь	вждь
Мн. ч. 1.	вѣдинмъ	дадинмъ	вдинмъ
2. 3.	вѣдите	дадите	вдите
Дв. ч. 1.	вѣдинѣвъ	дадинѣвъ	вдинѣвъ
2. 3.	вѣдинѣта	дадинѣта	вдинѣта

15. Упражнение.

1. Остатки тоу дѣръ трон. 2. Любите врагы ваша. 3. Помажи глаже своеж и лице твоје оузыи. 4. Но мынъ пынкъ пространно слово даждь. 5. Фарлаона ма зѣлокы изѣаки. 6. Не пырѣте са доушежъ кашежъ. уѣто кѣсте, ан уѣто пырѣте. 7. Пожърѣта богомъ, аше ан ин, то зѣлкѣ ва погоуѣаежъ. 8. Рыцн бо нѣмъ, уѣто ти са мыннѣтъ. 9. И рѣте ѣмоу: нди по мынкъ. 10. Прѣсите и дасть са камъ; нирите и обраѣсите, таѣрѣте и откѣрѣзѣтъ са камъ. 11. Разоумѣи ты, уловѣус. и уоуди са. 12. Послоушаннмъ и дикнѣмъ са мнѣлѣстн и уловѣколюбеню Кожню. 13. Помози ми оу цѣсарѣх. 14. Югда постите са, не вѣждѣте ѣко унокрѣти. 15. Принимѣте, кудите.

Спрежение на спомагателния глаголъ ъсмь.

Сегашно врѣме.

Ед. число		Мн. число	Дв. число
1. ъсмь	сѣмь	ъсмь сме	ъскѣ —
2. ъси (вм. ъс-си)	си	ъсте сте	ъста —
3. ъстъ	ѣ	сѣтъ сѣ	ъсте —

Минало несвършено врѣме.

1. бѣахъ и бѣхъ	бѣахомъ и бѣхомъ	бѣахокъ и бѣхокъ
2. бѣаше и бѣ	бѣашете и бѣсте	бѣашета и бѣста
3. бѣаше и бѣ	бѣахъ и бѣша	бѣашете и бѣсте

Минало свършено врѣме (аористъ).

1. быхъ и бимь	быхомъ и бимь	быхокъ и бимь
2. бы(бысть) и би	бысте и бисте	быста и биста
3. бы(бысть) и би	быша и бѣ	бысте и бисте

И тритѣ прости врѣмена сѣ образувани съ различни основи и корени. Отъ корена **ъс-** сѣ запазили само формитѣ за сегашно врѣме, а формитѣ отъ сѣщия коренъ за другитѣ врѣмена сѣ изчезнали; намѣсто тѣхъ служатъ форми, образувани отъ коренъ **бѣ-** и видоветѣ му **бѣ-** **би-** и **бѣд-**.

Инфинитивъ **кѣти**. Сушинъ **бытъ**.

Отъ коренъ **бѣд-** правилно сѣ се образували за сегашно врѣме и за заповѣденъ начинъ и форми по I. спрежение:

Сегашно врѣме: **бѣдѣхъ**, **бѣдѣши**, **бѣдѣтъ** и пр.

Заповѣденъ начинъ: **бѣди**, **бѣдѣмъ**, **бѣдѣте** и пр.

Сравниете старобългарскитѣ форми на спомаг. глаголъ съ новобългарскитѣ.

✕ Причастие.

§ 75. Причастieto е глаголна форма съ бѣлѣзи на прилагателно име. Като глаголна форма означава само дѣйствиe, врѣме и залогъ, а като прилагателно, мѣни се по родъ и число, членува се и се скланя (само въ старобългарски § 38.).

Причастията сѣ два вида: дѣйствителни и страдателни; а споредъ врѣмето на дѣйствието биватъ сегашни и минали.

1. Сегашно дѣйствително причастие окончава: а) при глаголитѣ отъ I. II. и V. спрежение въ имен. падежъ ед. ч. мъжки и ср. родъ на **ъ**: I. **плеты, веды**; II. **движны**; V. **вѣды, ѣды**; б) при глаголи отъ III. и IV. спрежение на **а** (**ѣ**): III. **знаа, пиѣа, гадѣа, коѹпоѹѣа**; IV. **горѣа, носѣа, трѣѣа**.

Основата имъ окончава на **-жѣ-** (I. II. III. V. спрежение) и **-ѣ-** (IV. спр.): **плѣтѣжѣ-, дѣвѣжѣ-, знѣжѣ-, вѣдѣжѣ-, горѣжѣ-, трѣѣжѣ-**

Им. пад. ж. р. окончава на **-и**, прибавено къмъ основата: — **плѣтѣжѣи, вѣдѣжѣи, горѣжѣи, трѣѣжѣи**.

Това причастие се скланя м. и ср. р. по I., а ж. р. по II. склонение (§ 22—25). То има и сложна форма и се скланя по сложното склонение.

Въ днешния български езикъ сегашното дѣйствително причастие окончава на **-ицѣ, -ѣа, -ѣе** и се образува отъ сегашната основа за глаголи отъ I. и III. спр., а за глаголи отъ II. спрежение, като се промѣни основното **и** въ **е**: **плета, плетещѣ, бий, биещѣ, викамѣ, викаещѣ, нонося, носи — носещѣ** и пр.

2. Минало дѣйствително причастие има два вида: I-во съ окончания за им. пад. м. и ср. р. **-ѣ**, а за ж. р. **-ѣши** и **-кѣ**, **-кѣши** и II-ро съ окончания за м. р. **-ѣ**, ср. р. **-ѣо**, ж. р. **-ѣа**. И двата вида причастия се образуватъ отъ неопредѣлената основа, къмъ която се прибавятъ горнитѣ окончания:

а) Съ окончание **-ѣ**, **-ѣши** образуватъ минало дѣйствително причастие I-во онѣзи глаголи отъ I. разр., на които неопредѣлената основа, равна на корена, завършва на съгласна: **плѣтѣ-, грѣѣ-, пѣѣ-, пѣи-, жѣѣ-**: **плѣтѣѣ, плѣтѣѣши; грѣѣѣ, грѣѣѣши; жѣѣѣ, жѣѣѣши**.

б) Съ окончание **-кѣ**, **-кѣши** образуватъ мин. дѣйств. причастие I. всички глаголи, на които неопр. основа завършва на гласна: **сѣѣѣѣ, сѣѣѣѣши; хѣѣѣѣѣ, хѣѣѣѣѣши** и пр.

Забѣлѣжка. Глаголитѣ отъ II. разр., на които коренѣтъ завършва на съгласна, образуватъ това причастие и съ първия видъ окончания, прибавени къмъ корена (**дѣѣѣѣѣ, дѣѣѣѣѣши и дѣѣѣѣѣѣѣ, дѣѣѣѣѣѣѣши**).

Глаголитѣ отъ IV. разр. образуватъ причастието и съ окончания **-ѣ**, **-ѣши**, прибавени къмъ корена, какъвто е въ I л. ед. ч. сег. вр. (**хѣѣѣѣѣ, хѣѣѣѣѣши**).

Това причастие въ днешния книжовенъ езикъ е запазено при съвсѣмъ малко глаголи и съ окончание: **-ѣшѣ, -ѣшо, -ѣша**: **бѣѣѣѣѣшѣ, бѣѣѣѣѣшо, бѣѣѣѣѣша** и пр.

Минало дѣйствително причастие II-ро се образува съ окончаниа **-лъ, -ло, -ла** по сѣщия начинъ, както и I-то: **грѣлъ, -ло, -ла; пеклъ, -ло, -ла; оумѣлъ, хвалилъ** и пр. Збвнитѣ съгласни *д* и *т* при основа на корена изчезватъ: **плелъ, ло, ла** (нам. **плетлъ**). Това причастие не се скланя.

Дѣйствителното причастие за минало врѣме въ днешния езикъ се образува или отъ основата на минало несвършено, или отъ тая на минало свършено врѣме; поради това и причастието бива свършено и несвършено.

Основата на минало свършено и несвършено врѣме намираме, като махнемъ окончанието **-хъ** отъ 1. л. ед. ч. Основата и за причастието заврѣшва на сѣщитѣ гласни (**ѣ, е, я, а, и**), а само при глаголи на **-охъ** прави изключение: **пекохъ, текохъ, — пекълъ, текълъ.**

1. М. несв.	вр.:	ровѣлъ	пояхъ	лежалъ	миелъ
М. несв.	пр.:	ровѣлъ	поялъ	лежалъ	миелъ
2. М. св.	вр.:	ровилъ	милъ	пекохъ	текохъ
М. св.	пр.:	ровилъ	милъ	пекълъ	челъ

3. Сегашно страдателно причастие окончава им. п. ед. ч. на **-мъ** (м. р.), **-мо** (ср. р.), **-ма** (ж. р.). То се образува отъ сегашната основа, която при глаголитѣ отъ I., II. и V. спрежение окончава на **-о**; при глаголитѣ отъ III. — на **-ѣ**, а при глаголитѣ отъ IV. спр. на **-и**: I. **плето-мъ, -мо, -ма**; II. **движно-мъ -мо, -ма**; V. **вѣдо-мъ -мо -ма**; III. **бнѣ-мъ, -мо, -ма**; **коуноуѣ-мъ, -мо, -ма**; IV. **хвали-мъ, -мо, -ма**; **горн-мъ, -мо, -ма.**

Въ новобѣлг. езикъ отъ това причастие има запазени форми, но въ видъ на прилагателни: **видимъ, а, о**: **търпимъ, а, о** и пр.

4. Минало страдателно причастие окончава на: **-нъ, -но, -на**; б) **-енъ, -сно -сна** и в) **-тъ, -то, -та**, прибавени къмъ неопрѣдѣлената основа:

а) Глаголи, на които неопрѣдѣлената основа окончава на **-ѣ, -а**, образуватъ това причастие съ **-нъ**; **знанъ, -но -на**; **пѣсанъ, -но, -на**; **трѣпѣнъ, -но, -на**;

б) Глаголи, на които неопр. основа заврѣшва на **-а, (-ѣи, -ѣи)**, образуватъ това причастие съ **-тъ -то, -та**: **вѣзатъ, проклатъ**. Сѣщо така образуватъ причастието и нѣкои глаголи, които въ корена си иматъ **-ѣр (-ѣѣ)**: **жѣрѣ — жѣртъ, пожѣртъ**;

в) Всички други глаголи образуватъ съ **-енъ, -сно, -сна**. Прѣдъ това окончание се явява **-ѣи** нам. и **-ѣк** нам. **ѣи**: **бѣенъ (бѣѣ) нам.**

би) и биенѣ; оумѣ — оумѣвенѣ; боденѣ, реченѣ, сѣнѣ, дѣланѣ. А глаголи като бити, крыти образуватъ прич. и съ тѣ: битѣ, крытѣ и пр.

Въ днешния езикъ то се образува отъ основата на минало свършено врѣме съ едно отъ тритѣ окончанія:

3. л. би, рече, маза, млѣ, три, носи: прич. битѣ, реченѣ, мазанѣ, млѣнѣ, тритѣ, носенѣ.

Забѣлѣжка. Глаголитѣ отъ II-ро спрежение промѣнятъ основното и въ е (носи, носенѣ).

б) Сложни глаголни форми.

§ 76. Въ старобѣлг. езикъ се употрѣбаватъ слѣднитѣ сложни глаголни форми:

1. Минало неопрѣдѣлено врѣме, което се образува отъ формитѣ на спомаг. глаголѣ, сег. вр. и минало дѣйств. причастие II. на глагола: видѣлѣ ѣсмѣ, далѣ ѣси и пр. Спомаг. глаголѣ 3. л. ед. ч. (ѣстъ) често се изпуща (касъ не земаа покрѣла (вм. покрѣла ѣстъ) ни небо приѣтъ).

2. Отдавна минало врѣме, което се образува отъ мин. несв. врѣме на спомаг. глаголѣ (бѣхѣ, бѣхѣ и пр.) и мин. дѣйств. прич. II. на глагола: приѣхѣ бѣхѣ, приѣхѣ бѣхѣ.

Въ новобѣлг. езикъ се употрѣбаватъ три сложни минали врѣмена:

а) Минало неопрѣдѣлено — свършено и несвършено, образувани отъ сег. врѣме на спомаг. глаголѣ и миналитѣ дѣйств. причастия — свършено и несвършено: ходилѣ съмѣ, челѣ съмѣ и пр. (свършено); ходѣлѣ съмѣ, четѣлѣ съмѣ и пр. (несвършено).

И тукъ често пѣти спомагателниятъ глаголѣ въ 3. л. ед. и мн. ч. (е, сѣ) се изпуща.

б) Минало прѣдварително врѣме, образувано отъ мин. несв. врѣме на спомаг. глаголѣ и мин. дѣйств. прич. свършено на глагола: бѣхѣ ходилѣ, челѣ бѣхѣ и пр.

в) Отдавна минало врѣме, образувано отъ мин. неопрѣдѣлено вр. на спомаг. глаголѣ и двѣтѣ мин. дѣйств. причастия на глагола — свършено и несвършено: ходилѣ съмѣ билѣ (свършено), ходѣлѣ съмѣ билѣ (несвършено) и пр.

3. Бѣдѣще врѣме — опрѣдѣлено и прѣдварително. Първото въ староб. езикъ се образува отъ сегашно врѣме на

единъ отъ глаголитѣ **хошѣ**, **имамъ**, **научѣ** (**вѣучѣ**) и инфинитива на глагола: **хошѣ** **исти**, **научѣ** **кѣровати**, **имѣти** **имати** **съкрокище** **на** **небесе** — ще имашъ съкровище на небето; второто (**бѣд.** **прѣдв.**) се образува отъ сег. врѣме на глагола **бѣдѣ** и мин. дѣйств. прич. II.: **югда** **бѣдетъ** **пришълъ** и пр.

Покрай тѣзи форми, бѣдеще опрѣдѣлено врѣме се изказва и чрѣзъ сегашно врѣме на глаголитѣ отъ свършенъ видъ: **на рѣкахъ** **вѣзъмъ** **та** — ще те взематъ на рѣцѣ.

Въ новоб. езикъ глаголитѣ иматъ: бѣдеще опрѣдѣлено, бѣдеще неопрѣдѣлено и бѣдеще прѣдварително, по най-употрѣбителни сж формитѣ на бѣдеще опрѣдѣлено. То се изказва съ частица ще — остатъкъ отъ глагола (**хошѣ** — (**хо**) **ще** (**ши**) — и формитѣ на сег. врѣме: ще ходя, ще ходишъ и пр.

4. Страдателенъ залогъ. Формитѣ на страд. залогъ и въ стария и въ новия езикъ се образуватъ по два начина:

а) Отъ проститѣ форми на дѣйств. залогъ и възвратното мѣстоимение **са** (**се**): **крѣститъ** **са** — ще се крѣсти, **нареѣтъ** **са** — ще се нарече и пр.

б) Отъ страдателнитѣ причастия и формитѣ на спомагателенъ глаголъ (въ староб. само проститѣ): **гонимъ** **бывахше** — гоненъ биваше, **спасасми** **сѣтъ** — спасени сж; гоненъ е билъ и пр.

5. Условенъ начинъ. За тоя начинъ въ старобѣлг. служи условно минало врѣме, образувано отъ формитѣ на мин. свършено вр. на спомаг. глаголъ (**быхъ**, **бимъ**) и мин. дѣйств. прич. II.: **изтазъмъ** **бимъ**, **глаголамъ** **би** и пр.

Въ новобѣлг. езикъ по сѣщия начинъ се образува отъ формитѣ на спомагат. глаголъ **бихъ**, **би** и мин. дѣйств. прич.: **челъ** **бихъ**, **носилъ** **би**, **купили** **биха** и пр. Покрай тѣзи форми иѣкон глаголи иматъ и отдѣлни форми, образувани съ приставка **-ва**: **пия** — **пивамъ**, **нося** — **носвамъ**, **ямъ** — **ядвамъ** и пр.; тѣ се спрѣгатъ по III. спр. сег. и мин. врѣме.

16. Упражнение.

1. **Гонимъ** **бывахше**. 2. **Въскъ** **мынъ** **прѣдана** **сѣтъ**. 3. **Къ** **Носифъ** **имѣти** **него** **уоудаше** **са**. 4. **По** **мынъ** **иѣнъ** **пространо** **слово** **даждъ**, **просащюуоумоу** **помощи** **отъ** **тебе**. 5. **Павловы** **же** **останькы** **напѣвниа**, **прѣдста** **яко** **орѣлъ** **на** **вѣса** **страны**. 6. **И** **прѣложивъ** **прѣковънын** **оуставъ** **отъ** **грѣуьска** **къ** **словѣньскын** **яззыкъ**, **иде** **къ**

Римъ. 7. Слѣнѣнѣннн зарѣнн сѣтъ ~~прокажѣнн~~. 8. Тѣнн ко-
гласнѣнннн ~~оусты~~ ~~напѣнннн~~ ~~са~~ ~~жаждѣнн~~ ~~божнн~~ ~~разоумѣ~~.
9. Новѣн апостолѣ посланѣ бытъ. 10. Да ~~лре~~ ~~бн~~ ~~не~~ ~~надѣлѣ~~
~~жала~~ ~~вода~~, ~~изгорѣла~~ ~~бн~~ ~~отѣ~~ ~~теплоты~~ ~~тврѣдѣ~~. 11. Ико рѣка не-
ходитѣ нзѣ раѣ, ннвѣнж и сладѣкѣ кодѣ нмѣнн. 12. А нже
пѣтъ отѣ кодѣ, ~~жже~~ ~~лзѣ~~ ~~дамѣ~~ ~~нѣмоу~~, ~~не~~ ~~нмѣтъ~~ ~~вѣждадѣтн~~ ~~са~~.
13. Тѣгда Исоусѣ вѣведенѣ бытъ доухомѣ кѣ поустнннж. 14. Иоанѣ
преданѣ бытъ. 15. Господн, ~~лре~~ ~~бн~~ ~~блѣк~~ ~~сѣдѣ~~, ~~не~~ ~~бн~~ ~~мон~~
~~братѣ~~ ~~оумрѣлѣ~~.

II. Неизмѣняеми части на рѣчѣта.

§ 77. Неизмѣняемиѣ части на рѣчѣта въ сѣщностѣ сѣ за-
старѣли остатѣци отѣ измѣняемиѣ, или просто частици съ опрѣ-
дѣлена служба. Тѣ се раздѣлятъ на нарѣчїя, прѣдлози, сѣжзи
(сѣюзи), междуметїя и частици.

1. Нарѣчїя.

§ 78. Повечето нарѣчїя сѣ застарѣли надежи отѣ имена
сѣществителни, прилагателни, мѣстоименїя и причастїя.

Нарѣчїята сѣ образувани отѣ косвени надежи съсъ или безѣ
прѣдлогѣ: винителенѣ, дателенѣ, творителенѣ и мѣстенѣ.

Отѣ винителенѣ надежѣ: а) отѣ сѣществителни: ~~кѣнѣ~~,
~~ннзѣ~~, ~~оуникѣстѣ~~, ~~жтрѣ~~ (вѣтрѣ) и др.; б) отѣ прилагателни и мѣсто-
именїя: ~~сѣло~~ (тврѣдѣ), ~~любо~~, ~~лнбо~~, ~~мало~~, ~~кѣко~~, ~~тоуѣнѣ~~, ~~болѣ~~ (по-
добрѣ), ~~высоуѣ~~, ~~далѣуѣ~~, ~~ннлуѣ~~, ~~обауѣ~~, ~~нѣцѣ~~, ~~кѣцѣ~~ и пр.

Отѣ дателенѣ надежѣ: ~~домокн~~, ~~долоуѣ~~, ~~кѣноуѣ~~, ~~кѣрхоуѣ~~
~~тоуѣ~~, ~~посрѣдоуѣ~~.

Отѣ творителенѣ надежѣ: ~~нѣдѣножѣ~~ (единѣ нѣтъ), ~~мѣно-
жнѣсѣжѣ~~ (често нѣтъ), ~~кѣлѣнн~~ (тврѣдѣ), ~~ноуѣдымѣ~~ (съ принужденїя,
насила), ~~пакѣ~~, ~~опакѣ~~ и др.

Отѣ мѣстенѣ надежѣ: ~~добрѣ~~, ~~зѣлѣ~~, ~~кѣнѣ~~, ~~долѣ~~, ~~горѣ~~,
~~кромѣ~~, ~~знмѣ~~, ~~лѣтѣ~~, ~~прѣдн~~, ~~задн~~, ~~лннн~~, ~~кѣкѣ~~, ~~междоуѣ~~ и др.

Сѣ тѣмнн по производѣ надежнн окончаниїа: ~~дома~~,
~~кѣгда~~, ~~нѣгда~~, ~~кѣсѣгда~~, ~~тамо~~, ~~окамо~~, ~~кѣсѣдѣ~~, ~~нѣдѣжѣ~~, ~~коль~~, ~~толь~~, ~~колѣ~~
(отколѣ), ~~доколѣ~~ и др.

Различаваме слѣднїтѣ видове нарѣчїя: за вѣрѣме, мѣсто,
начннѣ, мѣра (количество), причина и цѣлѣ.

Нарѣчїята за вѣрѣме, мѣсто, начннѣ, причина и цѣлѣ
въ новобѣлг. езнкѣ стоятѣ само при глаголи, а нарѣчїето за мѣра

се употребява и при глаголи и прѣдъ качествени прилагателни (много боленъ) и прѣдъ нарѣчия (много злѣ, много бавно).

Нарѣчия съ прѣдлозитѣ, от, на, до, из се пишатъ съединено: отгорѣ, отдолу, оттукъ, открай. отначало и пр.

Забѣлѣжка. За да не грѣшимъ въ правописа на нарѣчията, не трѣбва да забравиме, че тѣ сж неизмѣними части на рѣчѣта, та трѣба да правимъ разлика между открай и отъ края; отначало и отъ началото. изново и изъ новото (палто) и пр.

2. Прѣдлози.

§ 79. Прѣдлозитѣ по произходъ сж нарѣчия. Нѣкои нарѣчия съ течение на врѣмето почнали по-близко да опрѣдѣлятъ глаголното дѣйствие и лека-полека сраснали съ глагола (къзърѣти, расплати, прѣстатн, забыти и пр.; сравни зърѣти, плати и пр.).

По тоя начинъ отъ нарѣчията се развиватъ като особна часть на рѣчѣта прѣдлозитѣ, които почватъ да се употребяватъ и прѣдъ надежнитѣ форми, за да подкрѣпятъ значението имъ.

Прѣдлозитѣ, които се сврѣзватъ съ глагола, наричаме прѣдставки, а глаголитѣ — прѣдложни. Редомъ съ прѣдложнитѣ глаголи се развили и прѣдложни имена.

По-употребявани прѣдлози сж: къ, възъ, до, за, изъ, къ, на, надъ, низъ, объ, отъ, по, подъ, при, проти, прѣзъ, разъ, съ и оу.

Прѣдлозитѣ прѣ (прѣ) и про (про) се употребяватъ само като прѣдставки. Прѣдлозитѣ от, на, до прѣдъ нарѣчията сж прѣдставки: Отгорѣ, отдолу, оттукъ, дотукъ, отначало, открай и пр.

3. Съжзи.

§ 80. Съжзитѣ сж неизмѣними думи, които сврѣзватъ еднородни части, или едно изречение съ друго. По произходъ тѣ сж сродни съ мѣстоименнитѣ основи. Срѣщатъ се и по нѣколко съединени заедно. По-главни съжзи сж: и, а, ти, те, то, нъ, нѣ, но, ли, да, же, или, илие, ако, любо, юда (дали), даже, ъко, ъже, нежели, негъли, зане, понеже, акы, мѣк (каквото), ароу (дано).

4. Междуметия и частици.

§ 81. Междуметията сж възклицателни думи, които изказватъ разни чувства (скръбъ, болка, радостъ и пр.). Такива сж: оуки, оле, оухъ, ахъ, ехъ, еи, ва, ароу-да (дано) и др.

Къмъ междуметията се причисляватъ и частицитѣ; тѣ сж:

1. **не, ни** отрицателни частици; съ първата се отрича изцѣло качествено утвърждение, а съ втората — количествено. Споредъ тая разлика и двѣтѣ частици могатъ заедно да се употрѣбаватъ за двѣ различни отрицания, напр. **никѣто не вѣроуѣтъ**.

2. Частицата **нѣ** се свързва съ въпросителни мѣстоимения и нарѣчия, като имъ придава неопрѣдѣлено значение: **нѣкъто, нѣкъгдѣ**.

3. Частица **или** (най) дава на сравнителната степенъ значение на прѣвзходна: **или вѣче** (най-вече).

4. Частица **же** дава относително значение и твърдѣ често се съединява съ думи, които съдържатъ отрицателна частица **ни**, напр. **ниже, вѣже, никѣтоже, никѣгдаже** и пр.

5. Частицата **ждо** дава значение „всѣки“, напр. **кѣждо** — всѣки, **такожде** — така сѣщо и пр.

6. Частица да въ новобългарския езикъ служи за утвърждение, а частицитѣ: **на, ей, ето** — за посочване.

Частицитѣ **на, ей, ето** се употрѣбаватъ съ глаголно значение, като приематъ дори и допълнение: **ей го, ето ме, на ви го**.

В. Словосъчинение.

(Синтаксисъ).

Да се прѣговори за състава на простото и сложно изречение, както и за тѣхнитѣ различни видове.

Употрѣба на двойствено число.

§ 82. Двойствено число въ новобългарски езикъ нѣма, ала въ старобългарския езикъ се прави ясна разлика между двойствено и множествено число. Двойствено число редовно се употрѣбѣва и при имената и при глагола, кога се говори за два прѣдмета: напр. **поклакъ беззаконѣхъ кнѣзь Терентѣхъ и Африкѣхъ привестѣхъ и глагола къ нѣмъ. Пожъретѣ богомъ, аще ли ни, то златъ ка погоубѣхъ... сватѣхъ же рекостѣ... съвѣзѣхъ рѣцѣ и нозѣ...**

Тамъ, дѣто редомъ съ падежната форма за дв. число се срѣща и числителното два, ясно личи, че значението на това число почнало да слабѣе, та е имало нужда отъ подкрѣпа.

Въ днешния езикъ падежната форма на дв. число съ **ъ** е запазена само за два нераздѣлни прѣдмета (чифтове): **рѣцѣ, сж-щата форма и за мн. ч.; крилѣ мн. ч. крила; раменѣ мн. ч. рамена; колѣнѣ мн. ч. колѣна и пр.**

Значение и употрѣба на падежитѣ.

§ 83. Чрѣзъ всѣки единъ образъ на имената въ изречението се изказватъ три различни отношения: падежно, числено и родово. Най-важното е падежното отношение, защото то показва, въ каква зависимостъ сж имената помежду си и спрямо глагола на изречението. Всѣка падежна форма първоначално сама по себе, безъ ничия помощъ, е означавала опредѣлено отношение. Обаче, съ течение на врѣмето, падежната форма почнала да слабѣе и езикътъ се принудилъ да ѝ дири подкрѣпа. Като такава се явяватъ

прѣдлозитѣ, та много падежи почватъ да се управляватъ отъ прѣдлози, за да изразятъ по-ясно и по-точно падежното отношение. Първоначалното значение на падежа ослабнало, падежната мѣнитба останала безъ значение, а прѣдлогътъ е застъпилъ нейната роль. И тъй въ българския езикъ падежитѣ (косвенитѣ) изчезнали, а само въ твърдѣ малко случаи, при собственихъ имена, при имената на лица и твърдѣ рѣдко при нѣкои други, все отъ мъжки родъ, сж запазени четири патежни форми, ала и тѣзи четири падежа днесъ се употрѣбаватъ твърдѣ ограничено. Макаръ че още се пазятъ падежитѣ: Богъ, Бога, Богу, Боже; Драганъ, Драгана, Драгану, Драгане; братъ, брата, брату, брате (§ 30), въ книжовния езикъ вмѣсто дателната форма съ окончание всѣкога се употрѣбыва за тоя падежъ винителната съ прѣдлогъ на: Моля се на Бога, вм. Богу. Дадохъ го на Ивана, вм. Ивану. На брата ми се падна парата, вм. брату ми. При всички други имена пъкъ дателния и винит. падежъ не се изказватъ съ падежни мѣнитби, а падежното отношение винаги се изразява чрѣзъ прѣдлози. При случантѣ, дѣто въ косвения падежъ се явява мѣнитба *a* (я), тя не е падежно окончание, а съкратенъ членъ (§ 54). защото е косвенъ падежъ отъ членувано име; така отъ нечленуванитѣ имена: човѣкъ, конъ, столъ и пр. косвенитѣ падежи — допълнения въ изречението се изказватъ чрѣзъ именителната форма и разни прѣдлози: човѣкъ седи на (до, при, задъ) столъ. Тоя столъ е за (на, отъ) човѣкъ. Членуванитѣ пъкъ: човѣкътъ, конътъ, столътъ въ косвенъ падежъ си оставатъ пакъ членувани, по членътъ е вече съкратенъ (*a*, *я*): Човѣкъ седи на стола. Братъ ми отиде за (при, съ и пр.) коня.

§ 84. Всѣки падежъ, като часть на изречението, споредъ значението си завзема мѣсто: или на подлогъ (лице, субектъ), или на допълнение (прѣдметъ, обектъ), или на опрѣдѣление (отлика, признакъ, атрибутъ), или на обстоятелствена дума.

Сказуемото (предикатътъ) е единичката самостоятелна часть въ изречението, а всички други части се намиратъ въ зависимостъ. Колкото една часть на изречението е по-самостоятелна, толкова е по-близка до сказуемото. Ето защо допълнението и опрѣдѣлението, като падежни форми, сж отъ нѣколко вида. Тѣзи видове се разясняватъ при употрѣбата на падежитѣ.

Падежитѣ иматъ двойка употрѣба: безпрѣдложна и прѣдложна.

Безпрѣдложна употрѣба на падежитѣ.

I. Именителенъ падежъ.

§ 85. Именителенъ падежъ служи за подлогъ въ изречението. Понятието, изразено чрѣзъ него, е най-близко на глаголната дѣйствие. Подлогътъ и неговитѣ опрѣдѣления всѣкога се поставятъ въ именителенъ падежъ: **Уловѣкъ износитѣ. Човѣкъ изнася. Добрыи уловѣкъ износитѣ. Добриятъ човѣкъ изнася. Богъ любитѣ. Богъ люби. Богъ благъ и милостивъ любитѣ. Богъ, благъ и милостивъ, люби.**

Въ именителенъ падежъ се поставятъ и:

а) Сказуемното опрѣдѣление (сказуеменъ именителенъ), което стои като пояснение на глаголите съдържаніе (сказуемното). Въ старобългар. езикъ то стои слѣдъ глаголитѣ **исмь** (быти), **стати**, (**прѣстати**), **мынѣти са**, **именовати са**, **лежати**, **творити са** и пр. съ спомагателно значение: **Уловѣкъ же еднинъ бѣ богатъ. Вьскъ, иже творитѣ са цесарь, противникѣ са кесаревн. Лежитѣ больнѣ при ногѣ юго**

Същото пояснение (сказуемо опрѣдѣление) има и въ новобългар. езикъ слѣдъ глаголитѣ: **сѣмъ**, **бѣда**, **бивамъ**, **ставамъ**, **оставамъ**, **наричамъ се**, (**казвамъ се**, **именувамъ се**): **Азъ сѣмъ чиновникъ. Той остана сиракъ. Дъската е орѣхова и пр.**

б) Сегашно дѣйствит. причастие и минало дѣйств. I, като съставни части на сложено сказуемо: **бѣсть Юлиъ крѣста къ поустынѣн и проповѣдаа. Ёже мынѣти са нима, се отыметѣ са отъ него.**

II. Винителенъ падежъ.

§ 86. Винителниятъ падежъ служи за прѣко допълнение на прѣходнитѣ глаголи; прѣходни сѣ тѣзи глаголи, чието дѣйствие непосредствено и издѣлю засѣга прѣдмета (§ 63).

Пиша писмо. Пиша писмо. Просихъ хартиѣ. Исакахъ книга. Отсѣкоша рѣцѣ и позѣ мѣхеника. — Отсѣкоха рѣцѣтъ и позѣтъ на мѣченика.

Слѣдъ иѣкон глаголи се употрѣбляватъ двѣ прѣки допълнения въ вин. падежъ. Второто допълнение стои при първото и непосредствено допълва сказуемното. То е второ допълнение — втори винителенъ падежъ: **Постави Методия епископа — постави Методия епископъ. Сътвори въ локъца уловѣкомъ — Ще направя**

двама ви ловци на човѣци. Избраха Ивана кметъ. Произведоха брата ми офицеръ.

III. Родителенъ падежъ.

§ 87. Родителниятъ падежъ показва: а) че името е въ стопанско отношение спрямо друго име; б) че името зависи отъ глагола, но глаголното дѣйствие засѣга само една негова часть; в) че дѣйствието почва отъ прѣдмета и се отдѣля (отдалечава) отъ него.

Въ изречението той падежъ служи за допълнение, което означава часть отъ прѣдмета и като обстоятелствено допълнение.

Вънѣде погоубитъ кръстникъ. — Влѣзе да погуби християни (не всички). **Приѣде поурънатъ воды.** — Дойде да почерпи (да налѣе) вода (една часть). **Дадѣ ми чаша воды.** — Дай ми чаша вода. **Посълаиъ бысть въ палатѣ цѣсаря.** — Изпратенъ биде въ царския палатъ (въ палата на царя).

IV. Дателенъ падежъ.

§ 88. Дателниятъ падежъ показва, че глаголното дѣйствие е насочено къмъ прѣдмета или се стреми къмъ него. Слѣдователно, името въ дателенъ падежъ означава цѣлна точка, къмъ която се стреми дѣйствието. По това той, като допълнение, ясно се различава отъ вин. и род. падежъ. **Кръзи са низоу.** Не прижили са безоумыиъ. **Текъ припади.** **Дадѣ имоу слышати прѣскатоу екангеліе.** **Заповѣдаиъ имъ отъпоуцати прѣгрѣшениа дроуѣ дроуѣоу.**

Въ старобѣлг. езикъ се употрѣбаватъ и:

1. Дателенъ самостоятеленъ. Дателенъ падежъ отъ име, придружено съ причастие (опрѣдѣление на името) въ сѣщия падежъ, изпълнява служба на поставено обстоятелствено изречение. Името се взема като подлогъ, а причастието като сказуемо: **Исоуѣ во оуклони са народоу сѣроу на мѣстѣ.** — Исусъ се отклони, докато народътъ бѣше (още) намѣстото.

Въ това изречение дат. падежъ (**народоу сѣроу**) зависи отъ глагола (**оуклони са**), ала връзката му съ подлога (**Исоуѣ**) е слаба, та лесно се схващатъ двѣ изречения: **Исоуѣ во оуклони са и народоу сѣроу на мѣстѣ.**

Другъ примѣръ: **Цѣсарѣствоуѣроу Дноклетникоу заповѣдъ посъла са.**

2. Дателенъ съ инфинитивъ. Когато дат. пад. е граматическо допълнение на сказуемото, а логически подлогъ на инфинитива, тогава той съ инфинитива образува отдѣлно синтактично цѣла съ значение на приставено изречение. Таквъ дат. пад. се нарича дателенъ съ инфинитивъ: **покалъ събороу быти. Не докро юстъ многоу богомъ быти. Сътворитъ ми хызниж състи ми въ нем.**

3. Дателенъ притежателенъ. Дателенъ падежъ често се употрѣблява да означаи принадлежностъ. Таквъ дат. се нарича дателенъ притежателенъ: **Прикоснѣ сѧ оуесоу имѧ. О жено, велика ти вѣра. Прѣскитеръ съборнии црѣкви.**

Въ новобѣлг. езикъ дателенъ притежателенъ се е запазилъ най-вече при личн. мѣстоимения, които и въ старобѣлг. езикъ най-често се употрѣблявали за тая служба: **Кажѣ ми, сестро, кажѣ ми, пѣкъ ми земи душата. Зачерни името му. Изгуби книгитѣ си.**

V. Творителенъ падежъ.

§ 89. Творителниятъ падежъ има двѣ главни значения: а) показва, че глаголната дѣйствиe се върши задружно съ единъ предметъ; б) предметътъ може да му служи като оръдие или сръдство напр.: а) **Кеселѧхъ сѧ въсмѧ домоу. Бысть уловекъ неустымъ доухомъ;** б) **Облѧчи мѧ твоѧхъ одеждѧ. Словесемъ исцѧли. Метѧхъ каменнемъ и стрѣлѧми. Пауѧша махати кадилицѧми (съ кадилицѧми).**

VI. Мѣстенъ падежъ.

§ 90. Мѣстниятъ падежъ означава мѣсто, дѣто се върши нѣщо, или дѣто се намира единъ предметъ. Тоя падежъ твърдѣ рано почналъ да се употрѣблява съ прѣдлогъ, та се нарича и прѣдложенъ. Безипредложниятъ мѣстенъ падежъ получилъ отвѣчено значение и се обърналъ въ нарѣчие.

Съ чисто мѣстно значение най-често се срѣща при имена на мѣста и страни и тѣхни признаци и качества. **Послѧди виноградъ Асоуриныхъ. Живѧтъ цѣлари градѣ. Яко сѧтъ съхранены кости наша семь мѣстѣ.**

Прѣдложна употрѣба на падежитѣ.

§ 91. Всѣки прѣдлогъ има свое значение, та значението на прѣдлога, като се присѣдини къмъ значението на падежа, тѣй

ограничава отношението, че му придава точно и нагледно значение; така напр. **дворѣ** въ изречението показва, че нѣщо е въ непосредствена областъ — дворъ, но чрѣзъ прѣдложитѣ: **на, по, при**, то получава строго опрѣдѣлено отношение: **на дворѣ, при дворѣ, въ дворѣ, по дворѣ**.

Прѣдлогътъ само ограничава, ала не пзмѣня изцѣло първото значение на падежа. Ето защо лека-полека безпрѣдложниятъ падежъ отстъпилъ мѣсто на прѣдложния, докато е достигналъ до днешната си съвсѣмъ ограничена употреба и останалъ съсъ съвсѣмъ малко падежни мѣнитби.

Прѣдложнитѣ падежи, като косвени, не могатъ да бждатъ въ изречението лице, подлогъ, а винаги застъпятъ службата на косвени безпрѣдложни падежи (допълнени).

§ 92. Едини и същи прѣдлози въ старобългарски езикъ управляватъ: а) само единъ падежъ, б) два падежа и в) три падежа.

Прѣдлози, които управляватъ само единъ падежъ.

1. Родителенъ падежъ управляватъ най-много прѣдлози и то повечето такива, които още донѣкъдъ назитъ прѣдметното си значение като нѣкогашни именни основи; такива сж: **близъ, кънъ, вънъ, изкънъ, кыше, далече, въскран, окръсть, слѣдъ, странъ** и пр: **Приде близъ скатаго. Покеле изкънъ града того поскъри. Кыше законъ быти. Далече отъ касъ есть и пр.**

2. Винителенъ падежъ се управлява отъ прѣдложитѣ: **възъ, низъ, окъ, сквозъ**: **Възъ кръдо потече. Низъ стѣна падонѣ. Живѣаше обѣ онъ странъ Доунака. Прондохомъ сквозъ огнь и водъ.**

3. Дателенъ падежъ се управлява отъ прѣдлога **къ**: **Въроужъ къ господоу. Припаде къ колѣномъ Ісусовомъ.**

4. Мѣстенъ падежъ се управлява отъ прѣдлога **при**: **Паде сѣмъ при пѣти. Хода при мори, видѣ два брата.**

Прѣдлози, които управляватъ два падежа.

1. Родителенъ и винителенъ падежи се управляватъ отъ прѣдложитѣ: **кръхоу, мимо, прѣзъ, подлѣгъ, срѣдѣ, по-срѣдѣ, укрѣзъ**: **Градъ кръхоу воды стонѣ. Постави і кръхоу прѣстоу скон. Хождалъхъ подлѣгъ рѣкы. Нишѣ на ловъ подлѣгъ рѣкж. Срѣдѣ облака стоаше. Посылажъ кы яко агница посрѣдѣ вѣкы.**

2. Винителенъ и мѣстенъ надежи се управляватъ отъ прѣдюзитѣ: къ, на, о: Облаче са къ слава. Усѣхри десати сѣтъ къ коупѣ. Водъ на вино прѣтворн. Сѣньце бытъ на заходе. Положилъ еси на глакъ его вѣнцъ. Прѣтъкнъ ногъ о камень. Рѣша ѡмоу, ѹто глаголюши о себѣ самомъ.

3. Винителенъ и творителенъ падежи се управляватъ
отъ прѣдложитѣ: **надѣ, подѣ, прѣдѣ**: **Голѣбѣ полетѣ надѣ глѣбѣ**
Юсифокѣ. Облаучѣ малѣ кѣи са надѣ народомѣ. Покори подѣ
нозѣ яго. Зѣнде слѣнѣе подѣ землѣ. Пѣси подѣ трапезомѣ издѣтѣ.
Вѣведоша і прѣдѣ архіерейѣ. Сѣгрѣшихѣ прѣдѣ тобомѣ.

4. Родителенъ и дателенъ надежи се управляватъ отъ прѣдложитѣ: протикж, прѣмо: Пондѣ протикж лютинхъ. Ыто протикж семоу рекжтъ? Бехъ прѣмо рѣкы. Прѣмо линоу жидомъ реуе.

5. Родителенъ и творителенъ надежи се управляватъ
отъ прѣдлогъ прѣжде: Прѣжде того часа. Прѣжде многими
лѣты изиде.

Прѣдлози, които управляватъ три падежа.

1. Родителенъ, винителенъ и творителенъ падежи се управивать отъ прѣдложитѣ: за, между, съ. — За удовѣкъскаго съпасеннѣ веселятъ сѣ. За ржѣ и за носѣ вѣлаахъ. Зѣло за зѣло къздасть. Нди за мѣнож, сотоно. Между двою морю — урѣнаго и вѣлааго. Приде на море между прѣдѣн декаполитскыа. Колѣ желѣзынѣ въкрѣти между рѣкама и погама. Съшьдѣ съ не-весѣ. Положи дланѣ съ врѣхѣ желѣза. Съ слѣзми моанѣ Бога.

2. Дателенъ, винителенъ и мѣстенъ надежи се управ-
ляватъ отъ прѣдлога по: **прѣнаша по пѣнасоу. Отиде по водѣ.**
По Ісусъ идета.

Значение и употреба на неопредѣлено наклонение
(инфинитивъ).

§ 93. Покрай опрѣдѣленитѣ глаголни форми въ изъвителенъ, повелителенъ и условенъ начинъ въ старобѣлг. езикъ се употрѣбаватъ и неопрѣдѣлени глаголни форми, които се различаватъ отъ опрѣдѣленитѣ по това, че нѣматъ глаголно лице. Такива сж инфинитивъ и сущинъ.

Инфинитивът, като второстепенно сказуемо, логически е свързанъ съ подлога на главното сказуемо, а подлогътъ на инфинитива се намира въ зависимостъ отъ главното сказуемо, на което служи за

допълнение. Граматическият подлогъ на сказуемото, слѣдователно, е логически подлогъ на инфинитива, за подлогъ на който винаги служи допълнение: **(тѣ) повелѣ юмоу бити юго.** Инфинитивъ обикновено се поставя слѣдъ главното сказуемо и се нуждае отъ подлогъ, но често пѣти той стои и прѣдъ него, та нагледъ заема мѣсто на подлогъ; ала, като второстепенно сказуемо, никога не може да бѣде подлогъ въ изречението. Така въ изречението: **коѹповати, продавати докро юстъ,** глаголитѣ **коѹповати** и **продавати** не служатъ за подлогъ, а замѣнятъ безлични изречения и означаватъ това, което въ днешния езикъ се изказва съ безлични изречения: **Да се купува, да се продава.**

Инфинитивъ изискватъ обикновено онѣзи глаголи, чието дѣйствие е насочено не къмъ прѣдметъ, а къмъ друго дѣйствие: **цѣломъдрѣно да изѹмѣ пѣсати.** Тѣзи глаголи обикновено означаватъ: желание, начинание, молба, боене, каѣне, благоволение и пр.; такива сѣ: **благоволити, боѣти сѣ, желати, искати, моѣти (могѣ), молити, мѣнѣти, изѹати** и др.; напр. **Повелѣ принести глѣж юго. И желеаше наситити урѣко своѣ отъ рожѣ.**

Въ новобѣлг. езикъ инфинитивътъ е изчезналъ. Отъ него има само остатъци. Като замѣстници на инфинитивъ днесъ нѣкои писатели употребяватъ неправилно и несвойствено на езика отглаголни съществителни, вмѣсто приставни изречения съ връзки да или за да; **идѣ локитъ рѣкъ,** трѣбва да се изкаже: **ще ида да ловя риба, а не отивамъ за ловене риба.**

Въ новобѣлг. езикъ глаголтѣ е запазилъ най-много форми, затова не е по свойствата на езика да се замѣнятъ опрѣдѣленитѣ глаголни форми съ неопрѣдѣлени отглаголни съществителни и да имъ се дирятъ и прѣдлози, чрѣзъ които да се изрази отношението.

Българската рѣчь съ опрѣдѣлени глаголни форми бива ясна, жива и образна, а съ отглаголни съществителни — неправилна и тъмна. Слѣдователно, правилната българска рѣчь изисква: да се употребяватъ отглаголитѣ съществителни твърдѣ внимателно и ограничено, а вмѣсто тѣхъ да се употребяватъ опрѣдѣлени глаголни форми.

Примѣръ.

Неправилно: Не му стигаше мѣката отъ неизвѣстността на срока на възвръщането му въ България, ами още той теглѣше и отъ прѣслѣдването на таборния командиръ.

Правилно: Не му стигаше, дѣто се мѣчеше, като незнаеше, кога ще се върне въ България, ами си теглеше и и отъ таборния командиръ, който го прѣслѣдваше.

Особености въ употрѣбата на глаголнитѣ врѣмена въ новобългарски езикъ.

§ 94. Сегашно врѣме показва дѣйствие, което се върши въ минутата, когато се говори. Таа минута изобщо се схваща въвъ всѣко врѣме, та сегашно врѣме, показва повече продължително дѣйствие:

1. Буки високи тамо растатъ, доли дълбоки тихо шумятъ.
2. Овчаръ по брѣгъ ходи, сиво стадо пасе, съ мѣденъ кавалъ свиря.

Понеже сегашното врѣме означава повечето продължително дѣйствие, то при глаголи отъ свършенъ видъ има слѣдната употрѣба:

а) Когато означава дѣйствие, което става винаги като по правило, или по обичай:

1. Седна, вечерямъ, мисль ме обзема.
2. Миние пролѣтъ разцвѣтѣла, минатъ лѣтни марапи, дойде есенъ, дъждъ и хала, падне снѣгъ по равнини.
3. Клетниятъ търговецъ поприхаче долна устна, позамисли се и стане, та си отиде.

б) Когато е въ приставно изречение, при което глаголътъ при повечето случаи стои вмѣсто бѣдеще:

1. Като викна (нам. ще викна) да запѣя, всичкитѣ ще мѣкнатъ.
2. Тозъ, който падне въ бой за свобода, той не умира.
3. Кога му дойде празника, ще ни нагости.

в) Изобщо всички глаголи могатъ да се употрѣбятъ въ сегашно врѣме нам. минало, кога искаме да прѣдадемъ на разказа си за минала случка по-голямъ живостъ:

1. Когато дѣдо Дечо се тъкмѣлъ да постъпи въ духовно звание, старецътъ му пенадѣйно умира (нам. умрѣлъ). Той перачилъ да остане между гърцитѣ, отива (нам. отишълъ) си на село, прощава се (нам. простилъ се) съ майка си и оттамъ трѣгва (нам. трѣгналъ) за Букурещъ.

2. И дълго тойзира се татъкъ въ полето, а мѣсецътъ гледа катъ живъ отъ небето.

§ 95. Всички минали врѣмена показватъ, че дѣйствието, което изказва глаголтъ, се е вършило прѣди сегашното врѣме; но и миналитѣ врѣмена иматъ особена употреба, а именно:

а) Употрѣбяваме минало свършено врѣме (аористъ) намѣсто минало неопрѣдѣлено, кога искаме да засвидѣтелствуваме личното си присѣствие, или познание и да означимъ началото и края на дѣйствието, или поява на ново дѣйствие:

1. Пушка пукна изъ гора зелена, та удари най-добрия юнакъ.
2. Юнакъ викна и гората екна.
3. Тя не видѣ нийдѣ никого.
4. Минаха гора зелена, настаха поле широко.

б) Минало несвършено врѣме (намѣсто нѣкое отъ сложнитѣ минали врѣмена), когато искаме да изтъкнемъ, че дѣйствието се е вършило заедно съ друго нѣкое дѣйствие:

1. Момитѣ платна бѣлѣха, невѣсти ризи перѣха, мъжѣтъ риба ловѣха.

2. Синето цвѣте цвѣтѣше,
Малки го моми берѣха,
Та го на вѣнци внеха.

3. Десетъ години калпакъ кривѣхъ (нам. съмъ кривѣлъ), като кеседжия; пушка носѣхъ, пушка арнаутска; коня яздѣхъ, коня вихрогоня.

в) При глаголитѣ отъ свършенъ видъ миналото несвършено врѣме се употрѣбява при сѣщитѣ случаи, при каквито — и сегашното.

Когато се оберѣха и заровѣха лозята, пѣдаритѣ взимаха ключоветѣ отъ колибитѣ и ги вардѣха като стопани.

г) Минало неопрѣдѣлено, като историческо врѣме съ пропуснатъ спомагателенъ глаголъ за 3 л. ед. и мн. число, се употрѣбява, когато искаме да означимъ, че прѣдаваме случки по разказъ. Това врѣме най-вече се употрѣбява при приказки, басни и исторически разкази:

1. Имало едно врѣме единъ царски синъ. Той ядѣлъ на одъръ мозъкъ. Въ мозъка намѣрилъ едно кокалче. Хвърлил го на земята. Край одъра минавала една бабичка

2. Изгоненитѣ търновци паднали прѣдъ краката на Патриархъ Евтимий, а женитѣ слагали прѣдъ него дѣцата си.

д) Минало неопрѣдѣлено, нам. минало свършено, кога искаме да означимъ, че дѣйствието не се е случило толкози отдавна:

1. Тѣй не съмъ рекла (нам. рекохъ), тѣй ти се е счуло.

2. Вчера съмъ била (бѣхъ) на лозе, ведень съмъ копала (копахъ).

Съгласуване въ изреченията.

§ 96. Единичка независима дума въ изречението е глаголътъ. Той съдържа и ядката на мисълта. Останалитѣ думи изпълняватъ служба на глаголно лице (субектъ) — подлогъ, на прѣдметъ на дѣйствието (обектъ) — допълнение, на признаци и качества (атрибутъ) — опрѣдѣление и на обстоятелства, които съпровождатъ дѣйствието — обстоятелствени думи; така че всички думи въ изречението се намиратъ въ извѣстна зависимостъ отъ глагола, а нѣкои отъ тѣхъ — въ зависимостъ една отъ друга. Отъ тая зависимостъ произлиза и опрѣдѣлено граматическо съгласуване не само съ глагола, но и помежду другитѣ думи като части на изречението.

Въ опрѣдѣлена зависимостъ се намиратъ и отдѣлнитѣ части на сложното изречение, та трѣба да има граматическо съгласуване и между частитѣ на сложнитѣ изречения. Споредъ това различаваме два вида съгласуване: а) съгласуване на частитѣ въ изречението; и б) съгласуване на изреченията (сложни изречения).

А. Съгласуване на частитѣ въ простото изречение.

§ 97. Подлогътъ се съгласува съ сказуемото по число и лице, а при сложно сказуемо и по родъ. (Общо правило).

Покрай това общо правило има слѣднитѣ особености въ съгласуванетоъ:

а) По число.

Подлогъ въ единствено число, сказуемо въ множествено число.

§ 98. Подлогътъ стои въ единствено, а сказуемото въ множествено число при слѣднитѣ случаи:

а) когато за подлогъ или за обращение служи дума съсъ събирателно значение:

1. Събрали сж се дружина, па сж въ София отишли.
2. И дружина загърмѣха на засѣвки, та запѣха.
3. Хей — дружина, хай станете!

б) когато подлогътъ сочи на много еднородни прѣдмети:

Това сж отборъ юнаци, това сж моитѣ храбри войници.

в) когато подлогътъ е отвлѣчено име и се опрѣдѣля съ двѣ или повече равносилни опрѣдѣления:

Реалното и класическото образование отговарятъ на два различни вида потребности.

г) когато за подлогъ служатъ етикетни изражения като: ваша милость, тѣхна милость и др.

Ваша милость не желаете ли да дойдете съ насъ.

При повече подлози, сказуемото въ ед. число.

При едно сказуемо може да има два или повече подлога. Споредъ общото правило сказуемото трѣба да стои въ мн. число, но има случаи, при които сказуемото стои въ ед. число.

Сказуемото стои въ единствено число:

а) когато всѣки подлогъ по отдѣлно свързваме (въ нашето съзнание) съ глаголното дѣйствие или състояние:

1. Грозенъ викъ, скотъ, оледия се понесе при първия земенъ трѣсъ.

2. Еднаква кръвъ, езикъ, вѣра и сждба цѣли петъ вѣка свързва многострадалния робъ.

3. И небето и земята — всичко подмлади се.

б) когато се изказва благословия, молба или проклинане:

1. Господъ и Света Богородица да ви е на помощъ.

2. Нека ни помага Богъ и нашата минца!

3. Пътникъ ли, овчаръ ли иѣкой мипува изъ друма, кълне и си дума: „Диволъ зель го и черната чума!“

б) По лице.

§ 99. При два и повече подлога отъ различни лица има слѣднитѣ съгласування между подлога и сказуемото:

а) ако единъ отъ подлозитѣ е въ първо лице, то и казуемото стои въ първо лице, но множ. число:

1. Азъ, ти и той (ние) ще мипемъ прѣзъ планината.

2. Късно една вечеръ въ зданието на читалището азъ и още двама души бѣхме посветени въ тайната.

б) ако подлозитѣ сж отъ второ и трето лице, то казуемото се съгласува съ второто лице:

1. И ти и той (и вие) имате право.

2. Майка ми и ти ще се наслаждавате отъ хубоститѣ на Рила.

б) ако подлозитѣ сж свързани съсъ съжзи: или-или, ни-ни, ту-ту. не само — но, казуемото се съгласува по число и лице съ най-близкия си подлогъ:

Не само азъ, не само дѣцата, но и ти, майко, ѝ тровишъ душата;

г) подлогътъ е въ първо или второ лице, а казуемото въ 3-то, когато за казуемото сж употребени глаголитѣ: *може, бива, става, трѣба, има, нѣма*, въ смисълъ на безлични:

Азъ може младъ да загина. Ти не бива да ставашъ рано.

Ако се съгласуватъ по лице, смисълътъ се измѣня:

Азъ мога младъ да загина. Ти често пѣти не бивашъ (не си) спокоенъ.

в) По родъ.

§ 100. При сложно казуемо причастнето се съгласува по родъ съ подлога.

Покрай общото правило има слѣднитѣ особни случаи, при които казуемото не се съгласува съ подлога:

а) когато подлогътъ е дума, която означава нѣкаква титла:

1. Негово Блаженство пристигналъ въ София. 2. Главата на черквата е независимъ.

б) Когато казуемото е изказано съ причастие (дѣйствиелно или страдателно) въ безлично значение:

1. Голѣма злоба е изпълнила сърцето му..

2. Не е било вихъръ вѣтръ, нито било гороломи, най е било добъръ юнакъ.

в) Когато слѣдъ подлога слѣдва приложение, свързано чрѣзъ *или, или по-добръ, или сѣ едно*, тогава причастнето се съгласува съ приложението:

1. Намѣрението, или планътъ му билъ да нападне тайно въ селото.

2. Всичко това, което старитѣ разправятъ, е ставало тогава, когато властта, или сѣ едно насилието е допирало до кокала.

Съгласуване между подлога и сказуемното опрѣдѣление.

§ 101.. Сказуемното опрѣдѣление се съгласува по родъ, число съ подлога и е винаги въ именителенъ падежъ

При два или повече подлога сказуемното опрѣдѣление стои:

1. Въ ед. число, ако сказуемното (глаголътъ) е въ ед. число:

Да, нашъ е Солунъ, Шаръ, Пиринъ и Рила.

Мило е и дворчето трѣвсало, и плетътъ разбитъ и гнѣздото тамо на гредитѣ.

2. Въ множ. число, ако сказуемното е въ множествено число:

Арда, Тунжа и Марица сж три рѣки, три сестри, споредъ народнитѣ пѣсни.

3. По родъ се съгласува съ най-близкия подлогъ:

Нашъ е съгласувано съсъ Солунъ; мило е съгласувано съ дворчето.

Съгласуване на опрѣдѣлението съ опрѣдѣляемитѣ думи.

§ 102. Опрѣдѣлението се съгласува съ опрѣдѣляемото по родъ, число и падежъ.

Когато пъкъ едно опрѣдѣление стои при нѣколко опрѣдѣляеми, то се съгласува съ най-близостоящото до него опрѣдѣляемо;

1. Българското рало и мотива сж прѣобърнали тоя край въ обѣтована земя.

2. Бенковски отъ день на день губѣше своята сила и куражъ.

3. Божията благодѣль и дълготърпѣние сж безкрайни.

4. Нощта вдвори дълбокъ миръ и тишина.

Общото опрѣдѣление може да стои въ множествено число, когато стои при имена на одушевени прѣдмети: Злочеститѣ дѣдо и баба бѣха останали гладни.

Народниятъ езикъ и при тѣзи случаи по-често поставя общото опрѣдѣление въ единствено число. Такъво съгласуване е по-естествено:

И отъ добъръ баща и майка се раждатъ добри синове.

Б. Съгласуване въ сложнитѣ изречения.

§ 103. Вжтрѣшната (логичната) страна на сложносъставенитѣ изречения налага на писателя да се съобразява съ нѣкои правила, когато подчинява една мисль на друга. Тѣзи правила засѣгатъ най-вече граматическата връзка, която пѣкъ управлява съгласуването на другитѣ думи:

а) Връзката, а заедно съ нея и цѣлото приставено изречение, се съгласува по родъ и число съ послѣдната частъ отъ главното изречение, ако въ него има нѣколко части, наредени по степенъ:

1. Нѣма да срѣщнешъ въ града шивачъ, ботунаръ, градниаръ, който да не е запознатъ съ черковния въпросъ.

2. Гробната тишина и униние, което царуваше въ нашата срѣда, отведнажъ бѣ нарушено.

3. Всѣко парче, всѣка здрава тухла, която бѣ извадена отъ опожареното здание, е складирана край развалинитѣ.

б) Ако нѣкои отъ частитѣ на главното изречение сж синоними (близки по значение думи) отъ различенъ родъ, връзката на приставеното изречение се съгласува съ послѣдната дума:

За да постигне плана си, той употребѣи такава работа и трудъ, който му скжси наполовина живота.

в) Ако двѣ части въ главното изречение сж свързани чрѣзъ съжзъ или, то връзката и сказуемото стоятъ въ множествено число:

1. Нѣма въ окрѣга градъ или село, които да нѣматъ свои прѣдставители.

2. Въ тая грамада едва ли ще има дърво или дѣска, които да не влѣзатъ въ работа.

г) Ако приставеното изречение сочи на прѣдмети, отъ които опрѣдѣляемиятъ прѣдметъ съставлява само частъ, то приставеното изречение не се съгласува съ главното:

1. Отъ десна страна на рѣката имаше такъво грамадно здание, каквито по селата изобищо твърдѣ рѣдко се срѣщатъ.

2. Отъ Тръвна излизатъ най-добрите майстори — зидари, какъвто бѣше и Уста-Генчо.

д) Граматическата връзка на опрѣдѣлителното изречение трѣбва да дохожда непосредствено слѣдъ опрѣдѣляемата дума, съ която се и съгласува по родъ и число:

Всѣки, който поиска да изучи състоянието на българитѣ прѣзъ врѣмето на Раковски, ще бѣде длъженъ да се обърне къмъ съчиненията му.

Безмислено е, ако се нареди така:

Всѣки ще бѣде длъженъ да се обърне къмъ съчиненията на Раковки, който иска да изучи състоянието на българитѣ прѣзъ негово врѣме.

Особености въ употрѣбата на нѣкои съжзи.

Употрѣбата на съжзитѣ: *а, ала, но, обаче*.

§ 104. Съжзитѣ *а, ала, но, обаче* свързватъ мисли, които се разиждатъ — посрѣщатъ или противоположатъ една на друга. Тѣзи съжзи придаватъ на мисълта особени отлики, които правятъ израза точенъ, ясенъ и хубавъ.

Съжзъ *а* е най-слабиятъ между противоположитѣ съжзи. Той се употрѣбвява като граматическа връзка:

а) Когато мислитѣ означаватъ разлика въ дѣйствие, състояние, свойство или качество:

1. Разумътъ просвѣтява човѣка, *а* сърцето го ръководи.

2. Учението е свѣтлина, *а* невѣжеството — мракъ.

б) Когато се приписватъ на единъ прѣдметъ различни признаци, зависещи отъ разни обстоятелства:

1. Мокъръ дошълъ, *а* каленъ си отишълъ. 2. Вчера бѣхъ богатъ, *а* днесъ съмъ сиромахъ.

в) Когато подлозитѣ се само противопоставятъ, и мислитѣ не показватъ никакво влияние една на друга:

1. Иванъ е богатъ, *а* азъ съмъ бѣденъ.

2. Птицитѣ хвъркатъ, *а* рибитѣ плуватъ.

г) Когато съ втората мисъл се отрича казаното въ първата — първата мисъл бива винаги отрицателна:

1. Не живѣемъ, за да ядемъ, *а* ядемъ, за да живѣемъ. 2. Не щемъ ни богатство, не щемъ ни пари, *а* искаме свобода съ човѣшки правдини. 3. Не хвали ми хубостъ, *а* — умъ.

д) Когато разликата между противоположнитѣ мисли достига до пълнен контрастъ, съжзъ *а* може да се замѣни съ нарѣчия: когато, напроотивъ:

1. При Симеона българитѣ насмалко остапа да прѣвзематъ Цариградъ, *а* (когато) при Петра се почна подчинението на България подъ византийцитѣ.

Съжзъ *ала* свързва двѣ противни мисли, отъ които втората има за цѣль да ограничи или намали значението или стойността на първата мисъл.

Това ограничение се изказва въ мисълта, свързана съ *ала*, като показва:

а) Недостатъчностъ, лишение или ограничено слѣдствие:

1. Мѣсецътъ свѣти, *ала* не грѣе. (недостатъчностъ).

2. При борба на низкитѣ страсти има шумъ, *ала* пѣма животъ. (лишение).

3. Добръ е да знаешъ всичко, *ала* не и да вършишъ всичко. (ограничение).

4 Монѣ деветъ братя
Сѣ кавали правятъ,
Ала съ тѣхъ не свирятъ:
Мене живъ жалѣтъ.

б) Ограничение или намаляване значението:

1. Богъ дава, *ала* въ кошара не вкарва.

2. Далъ Господъ медъ, *ала* не е навредъ.

3. Заробенъ бѣхъ, измъченъ бѣхъ.... *ала* съвсѣмъ убить не бѣхъ — имахъ своя воля.

в) Противно слѣдствие, отстъпване или изключване:

1. Тѣжно ми е, дѣдо, жално ми е, *ала* засвири, не бой се — азъ нося сърце юнашко.

2. Гора е нѣма всѣкога, никому дума не дума, *ала* Гердану продума.

3. Езикъ кости нѣма, ала кости троши.

г) Разлика или прѣвзходство:

1. Мжно посрѣщнахъ тѣхнитѣ погледи, ала погледѣтъ на едного ми прониза сърцето. (разлика).

2. Хубави сж дѣлата Божи, ала най-хубава е душата на поета. (прѣвзходство).

д) Прѣмо — противно на другото:

Да бждешъ богатъ е щастие, ала малцина богати сж щастливи.

Съжзъ *но* свързва мисли съвършено противни една на друга; втората мисль или напълно осуеява първата, или стои като неинъ противовѣсъ:

1. Пятъ е страшенъ, но славенъ.

2. Свободо скъпа! ти изгрѣ приятно надъ нашитѣ гори, поля и балкани, но любовта ти, слънце благодатно, не озари сърцата ни жестоки.

3. Хубава си, моя горо, мирнешъ на младостъ, но вселявашъ въ сърцата ни само скръбъ и жалостъ.

Особенъ случай за употреба на съжзъ *но* е, когато въ първата мисль сж употребени думитѣ не само:

1. Богъ праца на човѣшкитѣ сърца не само тегла, но и радости.

2. Не само че нѣма да бжде освободенъ отъ отговорность, но ще си получи приличното наказание.

Съжзъ *оба* по значение стои твърдѣ близо до съжзъ *но*, само че има малко по-голѣма противителна сила отъ него и означава: изключване на първата мисль, рѣзка промѣна въ мисльта, нѣкаква прѣчка:

1. Азъ чухъ, че ти си билъ истински почитателъ на Бога и че си християнинъ, обаче твоитѣ работи никакъ не се съгласиватъ съ това.

2. Природата е надарила Дели-орманъ съ всичкитѣ приятности и хубости за око и ухото, обаче тя го е лишила отъ една дарба, която пшеникътъ всѣкога не търси (вода).

Съжзъ *но* може да замѣства съжзъ *оба*, но съжзъ *оба* не може да замѣства въвъ всички случаи съжзъ *но*.

При по-голѣми логични цѣлости трѣбва да се прѣдпочита съжзъ *оба*, прѣдъ съжзъ *но*.

Употрѣба на съжзитѣ (причинни връзки): защото, понеже, тъй, като, дѣто, че.

§ 105. Изобщо горнитѣ съжзи свързватъ двѣ изречения, на които мислитѣ стоятъ една сироти друга, като причина или условие къмъ слѣдствие.

а) Съжзъ защото свързва равносилни изречения, които стоятъ въ причинна връзка помежду си:

1. Левски бѣше грубъ, не гъделичкаше никого, защото проповѣдваше длъжностъ, а не учение. 2. Дървото изсъхна, защото червеи проядоха коренитѣ му.

б) Съжзъ понеже се употрѣблява като причинна връзка между главно и приставно изречение; той означава повече условие и винаги свързва приставно изречение и съ това се различава твърдѣ много отъ съжзъ защото; почти съсъ същото значение се употрѣблява и съжзъ тъй като = на понеже:

1. Дървото плува, понеже е по-леко отъ водата.

2. Понеже нѣма по-скжпо нѣщо отъ здравето, трѣбва добръ да го пазимъ.

3. Българското царство не могло да утрае, понеже между нашитѣ прадѣди нѣмало съгласие и понеже силата на Турция била по-голѣма.

4. Фотиновъ взелъ рѣшение да издава своето списание „Любословие“ въ Цариградъ, но тъй като нѣмало печатница съ славянски букви, заминалъ за Смирна, дѣто почналъ да го издава на свои разноси.

в) Съжзъ дѣто се употрѣблява като причинна връзка намѣсто понеже или защото, само когато не се напиря силно на причината или като извѣстна, или като не толкова важна:

Аристидъ сполучвалъ отъ това, дѣто (нам. защото) билъ добъръ.

г) Съжзъ че, като причинна връзка също така слабо сочи на причината. Той се употрѣблява най-вече въ стихотворната рѣчь и пословицитѣ, поради краткостта си:

1. Ела зло, че безъ тебе по-зло.

2. Веселъ ме гледатъ мили другари, че съ тѣхъ наедно и азъ се смѣя.

§ 106. Употрѣба на граматичнитѣ връзки: що=който, дѣто=въ който.

а) Намѣсто граматичнитѣ връзки: който, която, което употребява се що и то най-вече, кога се отнася до неодушевенъ или отвлѣченъ прѣдметъ:

Той узнава, че тукъ всичко го разбира: и пиворѣтъ, що клокочи, и листата, що шумятъ, и звѣздитѣ, що трептятъ въ небасата.

б) Намѣсто въ който (която, което) се употребява дѣто, кога съ приставеното изречение се означава неопрѣдѣлено мѣсто на дѣйствието:

Човѣкъ обича мѣстото, дѣто се е родилъ и възпиталъ.

в) Щомъ се означава точно мѣстото, вътрѣ въ което се върши дѣйствието, употребява се въ което, въ който, въ която:

Глухи пѣшканиа и въздишки се разнасяха пощѣ изъ оконитѣ, въ които никой не можа да мигне.

§ 107. Граматичнитѣ връзки за сравнение отколкото — нежели се употребяватъ съсъ съвсѣмъ малка разлика и то нежели прилѣга да се употребѣи повече, кога се сравняватъ дѣйствия, или главнитѣ части въ изреченията, а отколкото — само кога се сравняватъ второстепенитѣ части:

1. По-добрѣ е да имашъ хиляди врагове умни, нежели двама братя луди и безумни.

2. Той обича повече баща си, отколкото майка си.

Прѣпинателни знаци.

108. Прѣпинателнитѣ знаци, които се употребяватъ въ писмената рѣчь, не сж нито случайни, нито изкуствено създадени бѣлѣзи. Както буквитѣ сж бѣлѣзи на езиковитѣ звукове, така и прѣпинателнитѣ знаци сж бѣлѣзи на особеноститѣ, които се налагатъ отъ естеството на живата рѣчь. Тѣ сж знаковетѣ на почивката, на силата и характера на тона, на смисъла и значението на думитѣ и изреченията.

Значение на прѣпинателнитѣ знаци.

А. Знаци за почивка и за тонъ.

І. Запетая (,). Почивката при запетаята е малка; тя може да се опрѣдѣли отъ почивката на точка, означена чрѣзъ единица (1),

съ дробъ $\frac{1}{3}$. Тонътъ на думата до запетаята е по-високъ отъ тона на другитѣ думи въ изречението.

II. Точка и запетая (;). Почивката е по-дълга отъ тая при запетая = $\frac{2}{3}$; тонътъ на думата до точка и запетая е като при запетая.

III. Точка (.). Почивката е $\frac{3}{3} = 1$, а тонътъ на думата до точката е по-низкъ; това означава, че мисълта се свършва.

IV. Двѣ точки (:). Почивка като при запетая или точка и запетая; тонътъ не се промѣня.

V. Многоточие (...). Знакъ за прѣмълчаване, за педонзка-запа мисль; почивката е по-дълга отъ тая при точка. Тонътъ е срѣденъ между топоветѣ на запетая и точка.

VI. Черта (тире) (—). Знакъ за изнустната дума. Почивката при тоя знакъ се налага отъ прѣмълчането на изнустнатата дума.

VII. Удивителенъ знакъ (!). Почивка като при точка, а тонъ споредъ изказаната мисль: молба, заповѣдь, очудване, въздишка, смѣхъ и пр.

VIII. Въпросителенъ знакъ (?). За почивка и тонъ; почивката като при удивителния знакъ, а тонътъ е за питане, което може да чака или да не чака отговоръ.

IX. Скоби (). Почивка като при запетая, а думата или изречението, заградени въ скоби, се произнасятъ съ по-низкъ тонъ споредъ характера на мисълта.

X. Кавички (кукички) („-“). Почивката прѣдъ и слѣдъ тѣхъ се опрѣдѣля отъ знака, който ги прѣдшествува или послѣдва; тонътъ се промѣня споредъ характера на мисълта и лицето, което я изказва.

Б. Знаци само съ правописно значение.

XI. Съединителна чертица (-).

XII. Апострофъ (').

Учение за употребата на прѣпинателнитѣ знаци.

§. 109. За правилна граматична употреба на прѣпинателнитѣ знаци се водимъ по слѣднитѣ правила:

I. Запетая се пише:

а) Слѣдъ междуметията, когато не сж послѣдвани отъ звателенъ надежъ и не се изговарятъ съ особена сила:

1. Охъ, не за радостъ, не и за разтуха при тебъ дойдохъ, азъ, бащино огнище!

2. Ахъ, дали потеря бѣсна въ шумака се муши? . . .

3. Ето на, пакъ се разсърди.

б) Слѣдъ обращение, което не се изговаря съ особенъ тонъ:

1. Куздо, слушай,
Старъ човѣкъ съмъ,
Книга знамъ дълбока.

2. Азъ искамъ, сестро, тукъ да загина.

3. Ой, гори, гори балкавски,
Гори неначети,
Любя, гори, ваши таенъ
Голоръ съ вѣковетѣ.

в) Прѣдъ и слѣдъ приложение, освѣтъ когато то е нарицателно прѣдъ собствено име:

1. Егейско море, или Срѣдиземно море, е съединено съ Мраморно море чрѣзъ Дарданелския протокъ.

2. Отъ бѣлото кокиче, — дѣте на сиѣговетѣ, до буйни Акви-лонъ, — врѣстникъ съ вѣковетѣ.

3. Вета, богато и разглезено дѣте, бѣ най-палава между дру-гаркитѣ си.

Но: Послѣдниятъ бѣлгарски патриархъ Евтимий свършилъ живота си въ заточение.

г) Слѣдъ еднороднитѣ части на изречението (нѣколко подлога, нѣколко сказуеми, нѣколко полесигелни):

1. Неговитѣ брати, вуйковци, чичовци, домашнитѣ му и селянитѣ го слушаха, обичаха, почитаха и питаха за всичко.

2. Ти си днеска богаташинъ:
Съ ниви, злато, стоки,
Имашъ стъдо неброено,
Браниши широки

д) Слѣдъ еднороднитѣ части, свързани всички или по чифтъ съсъ съѣзи *и*, *или*, *ни*:

1. И студъ, и мразъ, и плачъ безнадежденъ навѣватъ скръбъ на сърцето.

2. Нѣма вече ни слънце, ни птички, ни пеперуди, ни онова ясно, синьо небе.

3. Него жалѣятъ, земя и небо, звѣръ и природа.

е) Между частитѣ (самостойчитѣ изречения) на сложно-сѣчиненитѣ изречения:

1. Настане вечеръ, мѣсецъ изгрѣе, звѣзди обсиятъ свода небесенъ.

2. Гора зашуми, вѣтъръ завѣе, балканътъ пѣе хайдушка пѣсенъ.
3. И въ черква отива, па се тихо моли.
4. Пролѣтъ дойде, и кукувицата закука.

ж) Запетая се пише прѣдъ всички връзки на сложно съчиненитѣ изречения, освѣнъ прѣдъ връзка и; прѣдъ връзка и се пише запетая само при слѣднитѣ случаи:

а) Когато свързанитѣ отдѣлни изречения иматъ различни подлози:

1. Мѣсечината бѣ огрѣла тънкитѣ тополи, и тѣ хвърлили дълги сѣнки.

2. Началникътъ даде послѣдниятъ знакъ, и свирката на машината изписка.

б) Когато глаголитѣ сж отъ различни наклонения, макаръ и при еднакви подлози:

1. Запъни пушката, и да се небоишъ.

2. Търпи, и ще си спасишъ душата.

з) Между главнитѣ и приставнитѣ изречения съ изключение допълнителни и подложни, свързани съсъ съжзъ да:

1. Тозъ, който падне въ бой за свобода, той не умира.

2. Любя, ей гори бездѣлни, вашитѣ буки стари, въ чинто клони гнѣзда внятъ орли господари; вашитѣ буки, въ които слѣпцето залѣзва, що ги умъ не изброява и кракъ не погазва.

3. Жслае да стане офицеръ.

4. Приятно е да пѣтува човѣкъ по Дунава.

и) Между приставни изречения, освѣнъ равносилнитѣ, свързани съ съжзъ и:

1. Той трѣбва да го посѣе, да го разкопае, да го оплѣви, да го натори, да го покрие и да го зачува отъ снѣгъ и слана.

2. Бѣха го задържали, защото намѣрили, че толгата, на която се подпира, се раздвоява.

II. Точка и запетая се пише:

а) Между съчинени изречения, които по мисълъ не сж тѣсно свързани, или които сж доста разширени, а нѣкои дори и отдѣлени съ запетая:

1. Тоя Куздо никакъ не е
Отъ нашитѣ народи;
Не се може Македонка,
Такъвъ звѣръ да роди.

2. Пенчо растъше на ръстъ и години; баща му се радваше, че той наскоро ще посме всичката работа.

3. Въ полето е тихо; едвамъ вѣе бързиятъ вѣтъръ; полунощната сѣнка се разрѣдва; сутринната заря позлатява изтокъ.

б) Между членоветѣ на периодитѣ:

Колкото по-голѣмо е едно благодарѣние; колкото по-велики и по-благодарни сѣ неговитѣ сѣтници: толкова по-искрена трѣбва да бѣде благодарността за него.

III. Точка се пише:

а) Въ края на всѣко изречение съ завършена мисълъ:

Ине минахме прѣзъ моста, гдѣто шосето и рѣката се кръстосватъ. Прѣдъ насъ лежеше Сайрапъ-баиръ. Полека-лека Дорчо ни изкара до него. Стигнахме до нанагорището. Бае Василъ слѣзе и поведе коня. Слѣзохъ и азъ и трѣгнахъ прѣко изъ една малка пѣтечка.

б) Слѣдъ заглавieto на книги, списания, вѣстници, статии, стихотворения и пр.

Изразително четене. Помагало за учители, родители и любители на изящната литература. Съставилъ Н. Станевъ. Цловдивъ, 1893 год.

Грамада. Поема отъ Ив. Вазовъ.

в) При съкратени думи: напр., и пр., и т. н., т. г., м. м., м. г. и пр.

IV. Двѣ точки (двосточие) се пише:

а) Слѣдъ приложение, когато то се отнася къмъ нѣколко еднакви пояснения, или пзобщо слѣдъ дума, която обема всички изброявани подиръ нея нѣща:

1. Въ сказанието се разказва тази работа тъй: Императоръ Ватаци по желанието на Ивана Асѣни написалъ до вселенскитѣ патриарси грамота, съ която молилъ да признаятъ Търновския архиерей за равенъ на тѣхъ си патриархъ.

2. Дѣлото на светитѣ братя, Кирилъ и Методий, засѣга всички славяни: българи, руси, сърби съ черногорци и хървати, словинци, чехи съ моравци, поляци и лужички сърби.

3. Второто българско царство е обемало тритѣ балвански области: Мизия, Тракия и Македония.

4. Дървесата иматъ двѣ главни части: долна — подземна, и горна — надземна.

б) Прѣдъ изречение, което пояснява или развива прѣдното изречение. Често пѣти двуеточното замѣстя запетаята и граматическата връзка на приставено изречение:

1. На Голгота нѣмаше проповѣдь: тамъ само плачеха и се биеха въ гърдитѣ.

2. Той гледа: прѣдъ него бабата се хили. (Той гледа, а прѣдъ него бабата се хили).

в) Прѣдъ думи, като всичко, нищо, ето, вредъ и др., които обединяватъ по-прѣжнитѣ:

1. Не тъй лесно се вапуца
Бащинъ покривъ бѣди:
Всичко тамо мило ти е
Въ тоя часъ послѣдни.

2. Води, рѣки прѣсѣхнаха,
Жито се не меле:
Ето вече булгуръ само,
Ядатъ двѣ педѣли!

г) Прѣдъ прѣка рѣчь, когато слѣдва слѣдъ думитѣ на автора:

1. Тогава Столѣтовъ, нашия генералъ,
Ревна горолмно: „Млади опълченци,
Вѣнчайте България съ лаврови вѣнци!“

2. Дѣдо Либенъ говорѣше така: „Въ моята къща не трѣбва да живѣе онова, що е грозно, за да ми не плаши кокошкитѣ“.

V. Многоточие. (.)

Многоточие се пише тамъ, дѣто рѣчьта се прѣкъсва и не се доизказва:

1. — Азъ мисля, че

— Колко добръ щѣше да е!

— Тие сж, тате, работи

— Да знаяхте, каква нужда имамъ отъ тѣхъ!

— Чини ми се, че

— Колко работи щѣхъ да оправя

— Вие сте

2. Асѣне! Асѣне! Какъ лесно измѣната се вмѣква въ царскитѣ палати! Измѣна! Що думамъ?

VI. Черта (тире) (—) се пише:

а) На мѣсто на нѣкоя изпусната дума:

И въ черква отива,
Па се тихо моли,
Нея Богъ отъ скръбъ да пази,
Руска — отъ неволи.

б) Прѣдъ думитѣ: всичко, това, нищо и др. намѣсто двоеточие, кога се обединяватъ отдѣлни нѣща:

1. Че дѣ стѣпѣла нога имъ
Свѣтътъ пропишава:
Черкви, села и градища —
Всичко пенелъ става.

2. Море и сегисъ-тогисъ нѣкой си пустъ островъ безъ овошки или растения — това е то, съ което се забавляваше окото на пѣтника.

в) Намѣсто имената на лицата, които се разговарятъ, и вмѣсто кавички:

— Що ти е, Иване?
— Тресе ме, дѣдо Либене.
— Поиѣй ми малко!
— Не мога, дѣдо Либене.

г) Между двѣ изречения, когато дѣйствието на второто става бързо подиръ първото:

1. Утромъ слѣнце катъ изгрѣй,
То (птиченцето) гласа на Бога слуша —
Трепне крилѣ и запѣй.

2. Той не можѣ повече да гледа — скри си очитѣ и съзри като градъ руконаха.

д) Кога нѣщо дохожда неочаквано, или пѣкъ е противно на туй, което стои по-напрѣдъ. Съ черта се означава прѣкъсването:

1. Камилата отишла за рога, пѣкъ се върнала — безъ уши.
2. Намѣсто да изпише вѣжди, той извади — очи.

VII. Удивителенъ знакъ (!) се пише:

а) Слѣдъ думи въ звателенъ падежъ — обращение — (намѣсто запетая), когато трѣба да се изговорятъ съ особена сила и изразителность:

1. И кога му викатъ, българино! бѣсно, той да се гордѣе съ това име честно.

2. Дивни Крали Марко! Всеславянска славо!

3. Отечество! Не си ли достойно за любовъ?

б) Слѣдъ междуметията: уви, ахъ, охъ, ехъ, о и пр. и слѣдъ да, не, добръ, кога се изговарятъ съ особена сила на гласа:

1. Уви! азъ ходя по тази опустѣла земя и се скитамъ да диря загубена слава!

2. Ахъ! Нѣма за мене спокойствие. . . .

3. Да! моятъ умъ въ измама бѣше падналъ.

4. Не! Ти нѣма да напуснешъ тази къща!

в) Слѣдъ изречения или отдѣлни думи:

1. О Господи! прости това вълнение на духа ми!

2. Дѣца будни или въ сѣнь викатъ: „мамо! хлѣбъ! огънь!“

3. Ба! не ще падна като класъ отсѣченъ въ туй море бурливо.

4. Напрѣдъ! животътъ е сражение!

5. Бури подиръ бури! роякъ слѣдъ роякъ!

VIII. Въпросителенъ знакъ (?).

Въпросителенъ знакъ се пише въ края на всѣко въпросително изречение просто или сложно:

1. Какъ? нищо вие не сте видѣли отъ тѣзъ ужасни врѣмена?
По васъ тѣзъ точки почернѣли не сж ли кървави петна?

2. Що се той морѣше съ тоя дълъгъ трудъ? Или бѣ философъ?
Или бѣше лудъ?

XI. Въ скоби () се заграждатъ:

а) Думи и изречения, които не сж тѣсно свързани съ мисълта, а служатъ само за по-точно обяснение на други думи и изречения:

1. Камилската птица (щраусътъ) носи най-едри яйца.

2. Старецъ въ книгитѣ изкусенъ | (По-ученъ отъ попътъ)

И днесъ всички за съвѣти | На врата му хлопатъ.

3. Десетъ години ще да станатъ | (Чини ми се, че е вчера).

Откакъ Митра на балкантъ | Я вѣнчаха съ майсторъ Гера.

б) Думи, съ които се показватъ дѣйствиата и движенията на лицата въ драматичнитѣ съчинения:

От. Иванъ (стреснато вдига глава и пристъпва къмъ калугера):
„Какво? Какво каза ти?“

X. Кавички („“).

Въ кавички се загражда:

а) Прѣката рѣчь.

Изречение, изказано въ сжщата форма, въ каквато е излѣзло отъ първоначалния си източникъ, се нарича прѣко или прѣка рѣчь.

Примѣри:

1. Изведнажъ се вѣсть разнесе: „Турцитѣ бѣгали!“

2. „Бре!!“ викна свирѣнъ нашата, „тукъ ги доведете“.

б) Думи, на които трѣба да се обърне особено внимание, или употребени въ особено значение:

1. Помнимъ още онѣзъ двама.

Що въ „Германия“ безъ срама
Издадохте вий.

2. Пѣсенъта, „Трѣба звучи, Балканъ стене!“ гръмпа.

3. Романътъ „Подъ Игото“ на Пв. Вазовъ, е прѣведенъ на нѣколко европейски езици.

Знаци само съ правописно значение.

XI. Съединителна чертица (-) се пише:

а) Слѣдъ частицитѣ *по* и *най* прѣдъ нарѣчията и прилагателнитѣ имена въ сравнителна и прѣвзходна степенъ: по-здравъ, най-здравъ, по-силенъ, най-силенъ и пр.; по-злѣ, най-злѣ.

б) Между думи, които означаватъ едно нѣщо:

Стара-Загора, Златна-Панега, Ески-Джумая, кое-да-е, лека-полека, тукъ-тамъ и пр.

в) Кога се прѣнася сричка отъ единъ редъ на другъ, или кога дѣлимъ думата на срички: во-де-ни-ца, гра-ди-на.

XII. Апострофъ (').

Апострофъ се пише на мѣстото на изоставена буква:

1. Ил' на Патмосъ дивнъ пустинника строгъ.

2. Какъ се Крумъ прослави, с'Никифора би.

3. Подирѣ в'кораба вълшебенъ той влиза.

Образци отъ старобългарски текстове.

1. Изъ евангеліескыхъ утенихъ.

а. Евангелие отъ Маѳ. гл. VI. 22—33.

Рече господь: свѣтлинѣкъ тѣлесн іестъ око; аще оубо бждеть око твоє просто, всѣ тѣло твоє свѣтло бждеть; аще ли око твоє лжжко бждеть, всѣ тѣло твоє тмыно бждеть; аще оубо скѣтъ, нже къ текѣ, тма іестъ, то тма колыи? Никѣтоже бо рабъ не можетъ дѣкѣма господинома работати: любо іединаго възненхидитъ, а друкѣмаго възмохитъ, ли іединаго дрѣжитъ са, а о дроузыемъ некрѣпн кѣуиетъ. Не можете когоу работати н мамонѣ. Сего ради глаголю вамъ, не пыѣте са доушею кашею, уѣто іастѣ, ли уѣто пыѣте, ни тѣлесмы кашинмы, къ уѣто окаяѣете са. Не доуша ли колыи іестъ пища н тѣло одежда? Възърите на пѣтица небесныа, іако ни сыхтъ, ни жынѣтъ, ни събвраѣтъ въ житыица, н отырь кашъ небесныи питаѣтъ іа. Не кы ли іауе доушии нхъ іестѣ? Кѣто же отъ васъ некы са можетъ приложити тѣлесн скоисмоу лхѣтъ іединъ? Н о одежди уѣто пѣѣте са? Съмотрите крнѣ сельныихъ, како растѣтъ, ни троуждаѣтъ са, ни прадѣтъ. Глаголю же вамъ, іако ни Соломонъ къ всен слакѣ скоиен облаѣе са, іако іединъ отъ сихъ. Аще же сѣно сельное, дньскъ сжѣеіе, а оутрѣ въ огнѣ въыѣтѣемо, Богъ тако одѣѣтъ, колыи іауе васъ, маловѣри? не пыѣте са оубо глаголюще, уѣто іамъ, ли уѣто пиѣмъ, ли уиѣмъ одждемъ са. Въскхъ бо сихъ изыици иѣѣтъ; кѣстѣ бо отырь кашъ небесныи, іако трѣбоѣѣте сихъ въскхъ. Прѣте же прѣжде цѣсарѣствниа божниа н прадѣи іего, н снн всѣа приложатъ са вамъ.

б. Евангелие отъ Маѳ. гл. VIII. 14—23.

Въ время оно прѣшѣдъ Ісоусъ въ домъ Петровъ, видѣ тырѣж іего лежащѣ огньмъ жегомѣ, н прикоснѣ са іеи н остави ѣж огнѣ,

и вѣста и слоужаше ѿмоу. Поздѣ же быкъшоу приведоша ѿмоу
вѣсны многы и изгна доухы слокомь. И вса колацѣа исцѣли
да събждетъ са реуеною Исакѣмъ пророкомъ глаголющѣмъ: тѣ
недѣгы наша прѣнѣти и болѣзныи понесе. Оузыркѣ же Ісоусъ
многы народы окрѣстѣ секе, покелѣ нти на онѣ поль. И при-
стѣпѣа ѿ нѣмѣ кѣнигъуни и реуе ѿмоу: оуучѣмоу, идѣ по тебѣ
ѿможе колиждо идѣши. Глагола ѿмоу Ісоусъ: асѣица дожа имѣтъ
и пѣтица небесьскыа гнѣзда, а сынѣ уловѣуьскыи немѣтъ кѣде
гласы подклонити. Дроугын же отъ оуучѣннкѣ ѿмоу реуе кѣ нѣмоу:
Господи, покелѣ ми прѣжде нти и погрѣти отѣца моего. Ісоусъ же
глагола ѿмоу: гради по мнѣ и остѣки мрѣткыа погрѣти сконча
мрѣткыа. И кѣзѣзѣшоу же ѿмоу въ корабѣль, по нѣмѣ идѣоша
оуучѣнниѣ ѿго.

в. Евангеліе отъ Маѣ. гл. XVII. 1—9.

Въ оно время поимѣ Ісоусъ Петра и Іакова и Іудѣа брата
ѿго и кѣзде ѿ на горѣ высокѣ. И прѣобрази са прѣдѣ нѣмѣ,
и проскѣтъ са лице ѿго акы сѣньѣ, а ризы ѿго бѣша ѿко снѣгѣ.
И се кѣнѣсте са Моисѣи и Ілѣи съ нѣмѣ глаголющѣа. Отѣвѣщаѣ
же Петръ реуе Ісоусѣи: Господи, добро естъ намѣ съде быти, аще
хощѣши, да сътворимъ съде три крокы — тебѣ ѿдѣи, и Моисѣю
ѿдѣи, и Ілѣи ѿдѣи. Ещѣ же ѿмоу глаголющѣоу, се облакъ свѣ-
тѣлъ осѣа ѿ, и се гласъ изъ облака глагола: съ естъ сынѣ мой
бѣзѣмѣлаѣи, того послоушѣнте. И слышавѣше оуучѣнниѣ, падѣ
ниѣи, и оукоуша са зѣло. И пристѣпѣа Ісоусъ, прикосѣи са нѣхъ
и реуе: вѣстанѣте, не бѣте са. Вѣзѣдѣше же оуи скон, никѣго
же не видѣша, тѣкѣмо Ісоуса ѿдѣаго. И съходящѣмъ нѣмъ съ
горы, заповѣда нѣмъ Ісоусъ глагола: никѣмоу же не повѣдѣте ви-
дѣнѣа, дѣнѣдеже сынѣ уловѣуь изъ мрѣткынѣхъ вѣскрѣснѣтъ.

г. Евангеліе отъ Маѣ. гл. XVIII. 23—35.

Реуе господѣ прѣтѣуж съкѣ: оуподобѣи са цѣсарѣство небесьное
уловѣкоу цѣсарю, иже вѣсхотѣ сътазѣти са о словесѣи съ рабѣи сконѣи.
Науѣишоу же ѿмоу сътазѣти са о словесѣи, прикѣса ѿмоу дѣлѣи-
нѣкѣ ѿдѣи, дѣлѣи нѣ тѣмѣи талантѣ. Ис нѣмѣишоу же ѿмоу уѣсо
вѣздѣти, покелѣ господѣ ѿго да продадѣтъ і и женѣ ѿго и уада
и вѣсе, ѿелѣко ишаѣше, и отѣдѣти і. Падѣ же оуѣо рабѣтъ клѣнѣаши
са глагола: господи, потрѣи на мнѣ и вѣсе ти кѣздамѣ. Мѣло-
срѣдоваѣ же господѣ раба того, поустѣи и дѣлѣгъ отѣноустѣи ѿмоу.
Ишѣдѣ же рабѣтъ обрѣте ѿдѣаго отъ клѣкрѣтъ сконѣхъ, иже бѣ

питъ, прѣде женихъ и готовыхъ вѣндоша съ нимъ изъ бракъ и заткорены къша двѣри. Послѣдъ же придонѣ и проуашъ двѣты глаголюща: господи, господи, открьзи намъ. Онъ же отъкрыахъ реуе: аминъ, глаголюхъ вамъ, не кѣмъ вѣстъ. Бѣдите оубо, яко не вѣстѣ дѣни ни часа къ нѣже сынъ чловчѣвскыи придетъ.

ж. Евангеліе отъ Лука гл. X. 25—37.

Въ оно время законникъ іединъ приде къ Ісѹсуу искоушаша и глаголю: оучителю, что сѣтворишъ, животъ вѣчныи имъ доужъ? Ісѹсъ же реуе іемоу: въ законѣ что писано іестъ? Онъ же отъкрыахъ реуе: възлюбихъ Господа Бога своего вѣсѣмъ срѣдѣемъ, своимъ и кѣсѣмъ доушею, своимъ и кѣсѣмъ крѣпостію, своимъ и кѣсѣмъ помышленіемъ твоимъ и възлюбю ближняго своего яко самъ са. Реуе же іемоу Ісѹсъ: право отъкрыа, се твори и живъ будещи. Онъ же реуе Ісѹсоу: кто іестъ ближній мой? Отъкрыахъ же Ісѹсъ, реуе іемоу: Чловчѣ істеръ съхождааше отъ Шероу-саманъ къ Іерѹхонъ и къ разбойныи вѣнде, иже събѣжаше и и изкы възложыше оставаше и іелъ живаго сѣща, отидъ. По приключюу же иерси іединъ идѣаше пѣтымъ темъ и видѣвъ и мимонде. Самаритинъ же істеръ грады приде къ іемоу и видѣвъ и милосрѣдока и пристѣиъ обяза изкы его възаниахъ оленъ и вино, възымъ же и на скотъ свой, прикѣде же и къ гостиницѣ и прилежаше іемоу. И на оутрѣи шѣдъ и възымъ ѿ пѣназа дастъ гостиницоу и реуе: прилежи іемоу, и аще что иждивещи, азъ игда възвѣрѣю са, въздамъ ти. Кто оубо тѣхъ трѣи истинныи мынитъ ти са быти вѣнѣдшѣоу кѣ разбойныи? Онъ же реуе: Сѣтворѣ и милость іемоу. Реуе же іемоу Ісѹсъ: иди и ты твори такожде.

ж. Евангеліе отъ Лука гл. XIV. 16—24.

Реуе господъ притѣхъ съжъ: чловчѣхъ истыи сѣтвори веуеръжъ ксликъ и зѣка многы и посѣла рабъ свой, къ годъ веуерни, решии зѣканыи: придѣте, яко оуже оуготокана сѣтъ вѣса. И науаша въкоупъ отърицати са кѣси — прѣкыи реуе іемоу: село коупихъ и имамъ поуждѣ ижити и видити іе, молю тѣ, имѣи ма отъреуши; и дроугыи реуе: сѣпрѣжъ колоковыиныхъ коупихъ пѣть и хоуѣхъ искжсѣти ихъ, молю тѣ, имѣи ма отъреуши, и дроугыи реуе: женѣ пошѣхъ и сего ради не можѣ прити. Пришѣдъ же рабѣтъ повѣда господиноу своему се. Тѣгда разгнѣвахъ са господъ дѣмоу, реуе рабоу своему: изиди скоро изъ распѣтиа и стѣгныи градоу и иницѣмъ, и вѣдѣныи, и хромыи, и слѣпыи въведи сѣмо. И реуе

рабѣ: господи. вѣсть, еже пожелѣ и еше мѣсто есть. Реуе же господь рабоу: изиди на пѣти и халѣгы и оубѣди вѣннѣи да испавнѣи са домъ мой. Глаголю бо камъ, яко ни единый же мѣжъ тѣхъ зѣканыхъ не въкоушнѣ моею веверѣ; мнози бо сѣтъ зѣкани, мало же избрани нѣхъ.

в. Евангеліе отъ Лука гл. XVIII. 10—14.

Реуе господь прѣтѣуж сыж: уловѣка дѣла кѣнидосте въ прѣтѣужъ помолитѣ са, единый фарисей, а дроугын мытарѣ. Фарисей же ставъ снѣкъ въ секѣ моимаше са: Боже, хвалѣ тебе въздаю, яко не смѣ яко и проуни уловѣки хырыничи, неправедныици, прѣлюкодѣи, аи яко съ мытарѣ; пошѣ са дѣла крѣты къ сѣботѣ, десѣтнѣхъ дажъ отъ кѣсего, иeanко прѣтажалѣ. А мытарѣ издалекуе стоѣи не хотѣаше оуи кѣзвестнѣ на небо, нѣ внише въ прѣси свои глаголю: Боже, милостивѣ бѣди мои грѣшныику. Глаголю камъ, сынѣде съ оправданѣ къ домъ свой науе оногѣ, яко въскѣтъ, кѣзносан са, съвернѣтъ са, и съверѣши са кѣзнесѣтъ са.

в. Евангеліе отъ Матѣи гл. XVIII. 1 6.

Въ оно крѣма изиде Ісѣусъ и оуѣеници иго на онѣ полѣ кодотѣи кедрѣскыи, идѣже въ градъ къ негоже вѣнде самъ и оуѣеници иго. Кѣдѣаше же Ноудѣ, иже прѣдѣаше, мѣсто, яко многаждѣ събиралѣ са Ісѣусъ тоу съ оуѣеники сконни. Ноудѣ же поѣмъ народъ и отъ старѣшнѣхъ жрѣуѣскыи хъ и фарисей и слоугы, приде тамо съ скѣтѣныици и съ скѣщѣми и орѣжнѣи. Ісѣусъ же кѣды въсе градѣи на нѣ, изъшѣдъ реуе нѣмъ: кого нѣрѣте? Отвѣчалѣ же имоу: Ісѣусѣ иззариинѣи. Глагола нѣмъ Ісѣусъ: азъ не смѣ.

л. Евангеліе отъ Лука гл. XV. 11—20.

Реуе господь прѣтѣуж сыж: уловѣкъ иетѣръ нѣмъ вѣ сына. И реуе мѣнни сынѣ отъцоу: отъуе, даждѣ ми достоннѣжъ частѣ нѣмѣниѣ. И раздѣлан нѣмѣ нѣмѣниѣ. И не по мѣнозѣхъ дѣнѣхъ събѣракъ въсе мѣнни сынѣ, отидѣ на странѣ далѣуѣи и тоу си рѣстоуи нѣмѣниѣ скоѣ, жикѣ блѣждѣно. Нѣждѣнѣшоу же имоу въсе, вѣстѣ гладѣ крѣпѣкъ на странѣ тои и тѣ науатѣ аишатѣ са. И прѣшѣдъ прѣлѣни са единомѣ отъ житѣль тоѣхъ страны, и посѣла и на село скоѣ насти сконни, и жадалѣ наѣтитѣи урѣво скоѣ отъ рѣжѣцѣ, иже идѣвахъ сконнѣи и никѣтоже не давалѣ имоу. Помысливѣ же къ себѣ, реуе: колѣко нѣмѣнѣнѣкъ оу отѣца моего, и избывалѣтъ хлѣбѣ, азъ

же сѣде гладомъ гиблаѣ. Вѣставъ идѣ къ отцю моему и рекъ:
 моему: отъѣе, сѣгрѣшихъ на него и прѣдъ тобою, юже нѣсмь.
 достоинъ нареши са сынъ твои, сѣтвори ма яко единого отъ
 нанимникъ твоихъ. И вѣставъ иде къ отцю своему. Еше же
 моему далее сажоу, оузырѣ и отъѣе его и мнѣ моему бысть, и
 текъ иде на выхъ его и облобыза и.

2. Похвално слово на св. Кирила.

Се вѣснѣ намъ, христіюлюбци, свѣтозарнаѣ памѣть прѣблаже-
 наго отца нашего Кирила, новаго апостола и оучителя вѣснѣ
 странѣмъ, нже благоуверисмь и красотою вѣснѣ на землѣн яко
 сѣньце, вѣсовскѣмъ асть прогона и поганьскѣмъ мракъ оскѣщаѣ
 божественнымъ доухомъ. Прѣмудрость же божнѣ сѣзда къ срьдци
 его храмъ себѣ и на языцѣ его, якоже на хероуенихъ, поучиваше
 доухъ Свѣтѣи, присно раздѣляѣ дары по уислоу крѣ его, яко
 же реуе Павелъ апостолъ: единому комоуждо насъ дастъ са
 благодать по крѣ дарованимъ Христоу; нже бо ма любитъ, реуе
 Богъ, и азъ вѣзлюбѣи его и изаѣмъ са моему самъ, и обитѣлѣ оу
 него сѣтвори, и бждетъ ми къ сынѣ, и азъ бждѣ моему къ отцу.
 Тогоже отъѣстка нскѣи прѣблаженѣи сѣ отъѣи и оучитѣлѣ нашѣ,
 остави житнѣ сего вѣсѣ красотѣ, и славу и богатство, отца и
 матерѣ, братѣи и сестры — нзмлада же бысть уислотою яко
 ангѣлѣ, оуцѣмъ са, оуцѣмъ житенскѣмъ сластѣи, и прѣбываѣ
 оубо присно въ псалмѣхъ и пѣниихъ и къ послоушанимъ доуховнѣ:
 единѣ пѣть гона, нмѣже вѣзити на небеса. Тѣмѣже нзани са бла-
 годать божнѣ къ оустѣхъ его, якоже реуе къ прѣмудрости Соло-
 монъ: къ оустѣмъ прѣмудрѣ вѣзндетъ и уоуѣствнѣ, законъ
 же и мнѣсть на языцѣ, носитъ, нмѣже сѣваза злохоуѣнаѣ оуста
 еретникомъ — присно ереси бо вѣстакъши при Теофилѣ цѣсарѣи;
 многа дѣтъ прѣбысть нконѣнаѣ свѣтѣи н гонима и обарѣемаѣ.

3. Азбучна молитва на епископа Константина.

- 1 Азъ словомъ симъ молю са Богоу:
 Боже вѣсемъ твои зиждѣтелю
 Видимымъ и невидимымъ!
 Господа Доуха посли живѣщаго.
- 5 Да вѣдѣхнетъ къ срьдцу ми слово,
 Юже бждетъ на оустѣхъ вѣснѣмъ,
 Живѣющимъ къ заповѣдѣмъ ти.

оф

видѣть на обѣ странѣ храмы стояще, оукрашены каменникомъ, и дѣломъ испсаны, и проуис. Въ дворѣхъ кѣшѣхъ, и оузырѣхъ полаты высокы и црѣкѣхъ издобрены безгода каменникомъ и дѣломъ и шаромъ, изъ нѣтри же мраморомъ и мѣдью, сѣребромъ и златомъ — тауе же не вѣди усомъ приложити нхъ: не бо есть видѣлъ на скоиен землѣн того, развѣ хызы сламыны, оубогъ, тѣ — яко и погоукии си оумъ, уоудитъ са нмъ тоу. Нѣ аще са прилоуитъ кемоу и цесаря видѣти, садаца въ срацѣ, кысьромъ покидыаѣ, грѣкѣхъ цатавѣ на кын носациа, и обржун на ржѣхъ, поимомъ кѣлѣрымътомъ поимана и мѣтъ златъ при кедрѣ кнсаирѣ, и оба полаты его коимре садаце въ златахъ грѣкѣхъхъ и поимѣхъ, и обржунхъ; и аще его кѣто кѣпрошмѣтъ, кѣзѣврашыа са на скои землѣхъ, рекы: уѣто видѣ тамо? реуѣтъ: некѣдѣ како вѣспо-кѣдати того — скон бо бысте оун оумѣаѣ достоннѣ уоудити са красотѣ. Тако же и азъ не мож достоннѣ томъ доброты и уина сѣказати; нѣ самъ кѣждо кѣсъ оуина наѣтынына кѣда, и оумомъ кеснаѣтыныныи размышлѣаѣ, тауе же можѣтъ изѣкѣстынѣ уоудити: скон бо оун никомоу же не лѣжете, аще и тѣ са дроугонци кѣз-инѣ, нѣ обауе тѣ изѣкѣстынѣныи кѣсте много.

5. О П И С М Е Н Ъ Х Ъ.

(Черноризецъ Храбрь).

Прѣжде оубо словѣне не имѣахъ кѣнингъ, нѣ урѣтами и рѣзми уѣтааѣхъ и гатааѣхъ, погани сѣще. Крѣстникѣне же са, римскыи и грѣуьскыи писмены иждѣахъ са пѣсати словѣнскѣхъ рѣуѣ безъ оустроѣенна. Нѣ како можѣтъ са пѣсати добрѣ грѣуьскыи писмены: когъ, или жикотъ, или зѣло, или црѣкы, или уѣаинис, или широта, или ѣдѣ, или ждоу, или юность, или изыкѣ, и нѣа подобнаа снмъ? И тако бѣша мѣмъа лѣта.

По томъ же уѣоуѣколюбѣу Когъ, строиаи кѣсѣ и не оставлѣаи уѣоуѣа рода безъ разоумѣ, нѣ кѣса кѣ разоумоу прикода и сѣплѣ-сенню, поимлокаѣ родъ словѣнскѣхъ, послаа нмъ свѣтааго Костан-тина философа, изрицѣмѣаго Кирила, мѣжа правѣдыа и истинныа, и сѣтворѣ нмъ писмена три десѣте и осмъ, ова оубо по уиноу грѣуьскыи писменѣ, ова же по словѣнскѣхъ рѣуѣ.

Се же сѣтъ писмена словѣнскѣа, сѣще и подобѣтъ пѣсати и гатавати: а, б, в, г, и проуаа дѣже до а. Си же сѣтъ подобна грѣуьскыи писменѣ: а, в, г, д, е, з, и, ѳ, і, к, л, м, н, ѣ, ѳ,

окрыть приложи дѣкъ писменъ, Синхарин же съказатель три писмена окрыте, и събѣра са ихъ дѣкъ десати и уетыри. Но мнозѣхъ же азѣхъ Дноише грамматикъ шесть двоугласныхъ окрыте, по томъ же дроугын пать, и дроугын три уисменита, и тако мнози многы азѣты иедка събѣраша ѿи писменъ. По томъ же многомъ актомъ минжеишемъ, божишемъ покланишемъ окрыте са седмъ десать мжжъ, иже прѣложиша отъ жидовскаго на грѣбъскый ѡзыкъ, покланишемъ египѣтскаго цесарѣ Итодоиша. А словенскыя кѣнигы иединъ скатын Костантинъ, нарицаемый Кирилъ, и писмена сътвори и кѣнигы прѣложи къ малѣхъ азѣхъ; а оны мнози многы азѣты седмъ ихъ писмена оустрои, а седмъ десать мжжъ прѣложение. Тыи же словенскыя писмена скатыиша сѣтъ и устыиша — свѣтъ бо мжжъ сътвориша и есть, а грѣбъскыя — елини погани.

Аще ли кѣто речетъ, яко исть оустроиша доврѣ, донече са постраишъ и иере, отъвѣтъ речемъ снмъ: и грѣбъскы такожде многашѣди сѣтъ постраиша Акила и Симахъ, и по томъ нин мнози. Оудовис бо исть послѣжде поткорити, иже прѣкое сътворити.

Аще бо кѣиросини кѣнигыиша грѣбъскыя, глагола: кѣто кы исть писмена сътвориша, или кѣнигы прѣложиша, или къ кою крѣма? то рѣдѣиши отъ ихъ вѣдѣтъ. Аще ли кѣиросини словенскыя коукара, глагола: кѣто кы писмена сътвориша исть, или кѣнигы прѣложиша? то кѣиши вѣдѣтъ, и отъвѣщавше речѣтъ: скатын Костантинъ философъ, нарицаемый Кирилъ, тѣ пѣмъ писмена сътвори и кѣнигы прѣложи, и Мефодии братъ его; сѣтъ бо иере живи, иже сѣтъ вѣдѣи ихъ. И аще кѣиросини: къ кою крѣма? то вѣдѣтъ и речѣтъ: яко изъ крѣмѣи Мѣхана цесарѣ грѣбъска, и Кориса кѣмѣиша бѣлгарьска, и Растица кѣмѣиша моравьска, и Коцела кѣмѣиша вѣлѣньска, къ акто же отъ създаниа вѣсего мира стѣтъ. Сѣтъ же и ныи отъвѣти, иже ниде речемъ, а ныи исть крѣма. Такъ разоумѣ, братѣе, Богъ исть даи словенитъ, именуе слава и усть и дрѣва и поклонитиис, и нѣкъ и прѣсано и къ вѣсконь-уишѣи кѣкы. Аминь.

6. Извадки изъ бесѣдитъ ча прѣвитера Возма противъ богомилитъ.

Еретици снѣ дѣвола творѣи нарицѣтъ уловкомъ и кѣиши твори божи и отъ многымъ грѣкошѣи ихъ, оны же его ангѣла отъвадѣиша нарицѣтъ, а дроугын же ибѣиша несправедливаго творѣтъ.

Самѣишѣи же къ евангѣлиа Господа речѣиша прѣтъишъ о дѣвои снѣвоу, Христа зѣко творѣтъ старѣишаго сына, мѣишаго же,

иже естъ заблудитъ отъца, диавола ишнать; и того творыца на-
риууть и строителя землиныхъ вѣщствъ.

По диавола коли сѣща всѣхъ: небо, сѣньице, звѣзды, вѣздѣоухъ,
земля, улоуѣкы, прѣтъвъ, крѣсти и всѣхъ божия диаволоу прѣддаты
и, просто рекъ, всѣхъ движѣица са на землѣи, и съдоушыица и
вѣздѣоушыица диавола зовѣтъ.

Оууѣтъ же скои си непокниовати са властельмъ сконмъ,
хоулаше богатыи, цѣсарѣи нешакидать, рѣгають са старѣишиномъ,
оукариють болири, мръзкы Богоу мынать работаѣица цѣсарю,
и вѣтъкомуу рабоу не келать работати господиноу скоемоу.

Покрывають лицемѣрыинымъ сѣмирениемъ и постомъ идѣ
скон, аще же и скатѣе екаиѣ'еліе къ рѣкѣ си дръжаице, и непо-
добіе тѣлѣеице, тѣмъ оулакають улоуѣкы на скои си пагоуѣж.
И страждетъ скатѣе екаиѣ'еліе къ рѣкѣ нхъ, акы затъ оусеразъ
скинии къ оустѣ. Не живемъ, реуе, по законоу Мосииноу, нъ по
апостольскоу. ни Давида и пророкъ послоушаемъ. нъ самага
екаиѣ'еліа

Клетви кѣмъ богомилитѣ.

Иже не вѣроуѣтъ Скатаѣ и нераздѣаиѣ Троицѣ, бѣди про-
клатъ. Иже скатааго комканіа не мынитъ скатааго тѣлесе и крѣке
Христосова, бѣди проклатъ. Иже не моитъ са оупокаиіемъ скатѣи
Богородици Марии, бѣди проклатъ. Иже не каициетъ са страхомъ
уѣтъиномуу крѣстоу господиню, бѣди проклатъ. Иже иконы Господа
и Богородицѣи и вѣтъхъ скатѣиныхъ страхомъ и любѣвкѣ не цѣ-
лоуѣтъ, бѣди проклатъ. Иже словесѣ екаиѣ'ельскыхъ и апостоль-
скихъ неицѣтъ къ уѣтъ, бѣди проклатъ. Иже скатѣи пророкы
не мынитъ. Скатыи Дѣоухомъ пророуѣствовакѣица, нъ о скоемъ
оумѣ, бѣди проклатъ. Иже скатѣи всѣа не уѣтѣтъ, ни каициетъ
са моуцѣмъ нхъ съ любѣвкѣ, бѣди проклатъ. Иже хоуантъ скатаѣ
лихоуѣгѣи и всѣа моантѣи. прѣдѣицѣи апостолы и отцы ска-
тыици, бѣди проклатъ. Иже всѣа тѣари, кидицѣи и некидицѣи,
не мынитъ Богомъ сѣтворѣици, бѣди проклатъ. Иже развѣрацѣиетъ
о себѣ словеса екаиѣ'ельскаи и апостольскаи, а не дръжитъ ѣкоже
испракиша скатыи мажи, бѣди проклатъ. Иже не творитъ Богомъ
данѣицаго Мосееи закона, нъ о себѣ иѣако владетъ бѣди про-
клатъ. Иже не мынитъ црѣкъвицѣи уни Господѣи и апостолы
строѣици, бѣди проклатъ. Иже живитѣкѣи уиѣаѣи хоуантъ и бо-
гатыи, бѣди проклатъ. Иже масо идѣица хоуантъ и вино въ

законъ пнѣцннхъ, н недостоннн сѣща глаголютъ тѣмъ кѣннн въ цѣсарьствнѣ божнѣ, бѣдн проклаатъ.

7. Прнтча за тримата прнтѣли.

(Изъ Варлаама н Иоасафа).

Нѣкто уловѣтъ нмѣаше три дроугъ; дѣка же любовкыж уѣташе, на трстѣмъ же невѣрѣннѣ нмѣаше къ нѣмоу. Въ єдннѣ же отъ дѣннн прндоша отъ цѣсаря къ нѣмоу страшнн коннн, хоташе н кестн къ цѣсарю, ꙗко нѣкуѣто зѣло сѣтворыша. Оуѣтылоу же нѣмоу кыкънѣмоу нскааше помощннѣка сѣтъ, да кы нѣмоу кѣто помогаъ н отъмоунаъ ꙗго оу цѣсаря: теуе бо къ прѣвоуоуѣмоу дроугѣоу н глагола нѣмоу: помынншн лн, дроуже, ꙗко вѣсегда люблмашъ та н полагахъ за та доушѣ моѣж; нѣнѣ же трѣбоуѣж помощннѣка да бѣ ма нзбавнаъ отъ одрѣжащамъ бѣды; помози ми оу цѣсаря, понѣже къ великѣ бѣдѣ кѣнааъ ꙗсѣмъ. Онъ же реуе къ нѣмоу: ꙗсѣмъ тебѣ дроугъ, нн знаѣж тебѣ, кѣто ты ꙗсн, отъ кѣдоу лн ꙗсн: нннѣ нмѣамъ дроугъ, сѣ н'нмн же ми ꙗстъ веселнтн сѣ; нѣ се дажъ дѣкѣ прѣтнцн, вѣзымн сѣ собоюж н носн, ꙗможе ндѣнн, а ннѣмъ не уан отъ мене ндѣжда.

Се же слышавъ, ꙗко нѣстъ нѣмоу помощн отъ прѣвааго дроуга, теуе къ кторѣоуѣмоу дроугѣоу, н реуе: помынншн лн, дроуже, колнко отъ мене прнѣмъ уѣстъ; н се азъ нѣнѣ кѣнадохъ къ великѣ пѣуааъ, да потроуѣдншн нзѣвакнтн ма. Н отъвѣща нѣмоу дроугънн дроугъ: азъ зѣ тѣнѣде ꙗсѣмъ пѣуааъ, н нѣстъ колн ми нтн, обѣуе мало понѣжъ сѣ тобоюж н вѣзѣкращѣмъ сѣ опатъ: нежѣ сѣ сконнн скрѣкъмн, да нѣстъ тн кѣ мнѣ помощнѣка.

Тѣ же уловѣтъ рнѣднѣ о нѣрзѣоуѣннн дроугъ сконхъ, нхѣже люблмаше не сѣмысла, таже нѣде къ трѣтоуоуѣмоу дроугѣоу, ꙗгоже ннколнѣже люблмаше, нн обѣщннѣка ннколнѣже сѣтвори сконѣмоу кеселнѣю, н мѣноуѣмъ стѣдомъ глаголааше къ нѣмоу: помынншн лн, о дроуже, ꙗко ннѣгдѣ же сѣтворнхъ къ тебѣ любѣкъ, аѣе н дроужѣвѣж дрѣжахъ, нѣ понѣже къ зѣаѣмъ напастъ ꙗсѣмъ, а помощн не прнѣмъхъ отъ проуѣнхъ сконхъ дроугъ, сѣ н'нма же любѣвъ дрѣжахъ вѣсоуѣе, н се прндохъ къ тебѣ мола сѣ, аѣе тн ꙗстъ моуѣрно, да понѣже малѣмъ помощъ сѣтворншн ми. Не помннѣаи моѣго немнлѣсрѣднѣ зѣлааго, не отъкрѣзн сѣ мене! Онъ же тнхомъ гласомъ н радѣстнѣмъ лнѣемъ реуе: мало помынѣж твоѣ доброуе дѣло, н азъ прѣтнѣж томоу помогъ тн: да нн тѣжн, нн пѣуааоуѣн; азъ бо прѣжде тебѣ нѣдѣжъ къ цѣсарю, н моуѣжъ цѣсаря, н не прѣдамъ

тебе въ рѣцѣ крагомъ тконмъ да не бѣди, дроуже, къ неуаан. Тогда науа съ слѣзами глаголахъ: оубы мнѣ, како прѣжде къспаууж са, нмѣвъ съ лѣжнкѣма оѣма дроугома любѣвъ, къ семоу истиноуоумоу дроугоу ни мала показашъ любѣвъ.

Отъ кѣтъ. Прѣкын ѣстъ дроугъ нагоуѣбноуе богатство, ѣгоже ради улоуѣкъ къпадметъ къ многымъ грѣхы. Пришѣдшии же съирѣти ннѣтоже помощи отъ него нмашн, нъ тѣкмо ѣдннж рнзж, н о тон мѣла бѣдетъ.

Кѣторы же дроугъ ѣстъ жена н дѣти н проуѣн родъ, нже въ мало время пожнн съ н'нмъ, н ѣстъ помощи отъ н'нхъ, нъ тѣкмо до гроба проводнѣше възврататъ са собож некѣше са о свонхъ грѣсѣхъ.

Третын же ѣстъ дроугъ немнмотекы н некрѣменьнъ. Того дроуга дрѣжн са, ѣмоуе нмѣ: кѣра, любы, мнрѣ мнлостннн, кротость, покорѣнне, посллоушанне, трѣзкенне, молнтва, постъ, показнне н проуаа въса. То тн ѣстъ добрын дроугъ н нзбавлѣма кѣуѣнымъ мѣжы. Богоу нашемоу слава.

8. Молнтва надъ трасомомъ трасакнѣеж.

Иынъ же самон тебе запрѣщаѣ, трасакнѣе, оубон са нмене господннн н кѣры кѣроуѣжнннхъ къ нѣ, ѣгоже трепсѣжтъ внднмѣмъ н некнднмѣмъ, вѣлстелс н дрѣжакы н слѣты, многоразнѣннн хероуѣкннн; ѣгоже трепсѣжтъ нессѣа, зсмаа н морѣ н въса, кѣже сѣжтъ къ ннхъ; ты науе въсѣхъ трепсѣжцн, нзѣѣгнн н сего раба господннн, кѣроуѣжааго въ нма господнѣе, отѣѣгнн отъ него н не нмѣти паматн на нсѣмъ, не къспоменн ѣго, не бѣди по сѣмъ нмене твоѣго къ нсѣмъ, ни тебе самоа къ нсѣмъ, ни тконхъ, къзбранѣметъ бо тн господъ въсѣхъ уасъ н въсѣхъ годннъ н въсѣхъ же времѣнъ; възбранѣметъ тн въсѣхъ пѣтын н въсѣхъ стѣзъ въходннхъ н затварѣжтъ тн са въса двѣри въходнннн, въсѣдѣметъ же къ н'ъ сѣдравѣе.

9. В е с н а.

Иынъ небо свѣтълѣе, нынъ слѣнѣе высоуѣе н златообразнѣе, нынъ лоуѣнннн крѣжъ прозрѣуѣнн н звѣзднннн анкъ унстнн, нѣнѣ къ ~~поморнѣмъ вѣлннн прнннрѣжѣтъ са, нынъ оубо~~ нстоунннн свѣтълѣе нстнѣжтъ, нынъ же науе рѣкы снлѣнѣе, знмнннхъ сѣлѣзъ раздрѣшнѣше са, н ~~тракннннн вѣлгоконатъ н~~ сѣдн ннѣжтъ н жннѣтъ са трава, н агнѣцн нгражтъ оу зеленъ ннѣвъ. Иынъ же корабль отъ

пристанница изводитъ са и издромъ окриаметь са, и играеть деа-
финъ рыба морьскихъ, иже прозыкають сквиинъ; си бо зныи не
въсходитъ, нъ весиъ науиеть метати са върхоу воды. Пыиъ ратаи
радо поглабляеть, горъ възира и плододавица призыва, и къ
марыи приводить волъ орыиыи и проурѣтають сладкыиъ браздъ
и надеждаиъ веселитъ са. Пыиъ же пастоухъ и краваръ състраиють
сквиинъ. Пыиъ же садъ градаръ деаиеть и рыбаъ глабнииъ про-
зираеть и мрякыиъ оуиштають и на каменнъ сѣднть. Пыиъ оубо
деаюлюбикиа въусаа, бредо приваляыи и отъ воишннъ въставыиыи,
скожъ мадрость показають и тракыиыиъ попариають и събириають
и цкыты и си же съдеаюають сътинъ о шести жгль и сжпро-
тивъ аскаишесю сътинъ истѣкыишн си же медъ въ кровкхъ пола-
гають. Пыиъ же гнездо пѣтица вазеть, ова неходитъ а дроуаиъ
въселиають са, ова окръстъ парнть, а дроуаиъ огазиають ажъ
и окынтають улюкка. Всюа Бога поють и слакаты гласы неиз-
глагозаны.

10. Словѣнско житие на св. Наума Охридски, отъ X в.

(Български старини изъ Македония. Мор. Ивановъ).

Пріѣвнато ѿца нѣшего Пѣма:

И се же вратіе да не о́станеть везь
на́мстн, вратъ сего́ бла́женнаго
Клі́мента, съ нѣмъ же и по́стра мно́-
гынъ бѣды и стѣни ѿ е́рётнхъ,
Ило́умъ презку́теръ сы́, нѣгда́ по-
ста́ннше іе́нокѡпа Клі́мента. Тѣ-
жде кѡго́вѣрнн црѣ Сі́мсонъ, пѣ-
сти Ило́ума подро́ука іе́моу въ нѣ-
го мѣсто на о́уи́тел'ство. И тѣ́,
тажде подви́заніа бгѡу́годіе
тѡре прѣвѣкаше. дѣ́ство нѣмъ
въ ѿ дѣ́тства и до кону́нны, съ-
тѡри сы моно́стирь на ісхо́дъ
бѣлаго́ е́зера црѣвъ стѣхъ Архггѣлъ
и прѣвы въ о́уи́телствѣхъ ѣ́.
дѣ. прости се о́уи́тел'ства, и
и́въ къ моно́стирь по́жн, і. лѣтъ.
И на кону́нноу скою́ пріе́тъ урьнь-

уьскін ѡбрѣзь. Тако поун ѡ гн.
 со мнрѡ мѣа дскврѣа кѣ. и сѣ
 же да е вѣдомо. прѣже ꙗзъ
 поун Платѣмъ презкѣтеръ епѣ-
 на Клімента. и сѣ же вѣдомо.
 боудн вѣсѣмъ поунѣтѣющѣмъ
 ꙗкоже прѣже напѣсѣхѡ. ꙗко
 ерѣтѣи ѡвы моуѣше много.
 а дроуѣне продѣше жѣдомъ на
 цѣнѣ. презвітеры и дѣакони.
 тѣ же жѣдоме поѣмше и вѣдоше
 къ Бельтѣмъ. и кѣнегдѣ про-
 дѣхѡу е по стрѣснѣю кѣтѣю. прѣ-
 дѣ же тогдѣ црѣ моуѣкъ къ Бель-
 тѣмъ, ѡ Константѣнѣ грѣдѣ.
 црѣ дѣла дѣлае и ѡвѣдѣкъ ѡ нѣ.
 и ѡвынѣхъ тако поѣмъ, вѣ къ
 Константѣнѣ грѣдѣ. и скѣза
 ѡ нѣ црѣю Касѣлѣю. и вѣстроѣше иѣ
 накъ къ своѣ уѣны. и сѣны презвѣ-
 теры и дѣаконы. ꙗкоже и прѣже
 вѣше. и оуѣобы дѣше. и нѣкто-
 же въ рѣкѣтоу не оуѣмрѣ. нѣ ѡкѣн
 къ Константѣнѣ грѣдѣ црѣмѣ
 наѣдѣмѣ покон прѣше. ѡвын
 къ Бѣлѣгѣрѣскоу земѣю прѣшѣше съ
 вѣлѣнѣкоу уѣстѣю покон прѣше.
 а Морѣвѣскѣ земѣи. ꙗкоже сѣ
 прѣрѣсѣкъ стѣнѣ Меѡѡдѣ архѣспѣ-
 скопѣ. За вѣзакѣнѣа дѣла дѣ-
 лѣ нѣхъ. і ерѣсы. и за нѣзнѣнѣе прѣ-
 вѣкѣрѣнѣнѣхъ ѡнѣ. и за стѣтѣн
 нѣхъ же прѣше ѡ ерѣтѣкъ. нѣмѣже
 ѡны вѣрѣовѣше. къ скорѣ мѣстѣ
 прѣше ѡ вѣа. и по мнѣѡѣхъ же
 лѣтѣхъ прѣнѣдоше оуѣгѣнѣ неѡнѣскѣн
 езыкъ. и понаѣнѣише зѣмаю и и
 ѡнаѣстѣише Оуѣгѣнѣ. тѣ къ Бѣлѣгѣрѣ
 вѣжаашѣ. и ѡстѣа зѣмаи нѣхъ
 поѣста Оуѣгѣромъ къ кѣлѣстѣ. азъ же

11/1000

двѣство ꙗ́ ѱѣстотоу вѣсоу съхра-
нише. многы бѣды и напа-
сти пострѣше правѣе вѣрѣ
дѣла. да ꙗ́ мы съ нѣми вѣуна
бл҃га оудѣуны. Ѡ Хѣ Ісѣ
Гѣ нашемъ. ѣмоу же ѣсть сла
ѡцѣу и сѣоу и стѣмоу дѣоу. и
нѣа ꙗ́ прѣсно и къ вѣкы вѣко-
мъ, аминѣ.

11. Изъ хилендарскія прѣписъ на Манасиевата лѣтопись.

(Изъ „Български старина изъ Македония“. Йорданъ Иванов .

Црѣтко, Кѣстѣнтина Брѣдѣтаго.

(668—685).

При сѣ Кѣстѣнтинѣ црѣ, прѣдоше българѣ през Доуна. и ѡѣше
грѣкѣо землю сѣю къ нѣн же жѣкоу и до нѣа. разбѣвше нѣхъ
прѣжде же нахѣцше се земля сѣа Мисѣа. Много же бесѣнсѣнн
сѣѣе, ѣспѣнише и сѣю стрѣа Дѣаку. ꙗ́ онѣ до Драуа. ꙗ́ далѣн
ѣѣо вѣаа и сѣбѣе. ꙗ́ проѣи кѣѣ едѣно соѣтѣ: .

Црѣтко Нѣкѣфора Генѣа.

(802—811).

Сѣ Нѣкѣфѣо гѣрѣ ꙗ́зѣде на българѣску землю при Крѣмѣ кнѣзн.
ѣспрѣа оѣѣо побѣдѣ его. ꙗ́ расхѣтѣ нѣмѣнѣе носѣмоѣ нѣмъ тогдѣ.
ꙗ́ по тоѣе сѣѣра се: Крѣ съ сѣоми ѡстаѣнѣнѣи ѡ разѣоа, нападѣ
ноѣѣо на гѣрѣ. ꙗ́ не тѣкѣо разбѣи грѣкы, нѣ и сѣомѣз гѣрю глаѣоу
ѡрѣза. ꙗ́ ѡѣока крѣ ѣе сѣѣбром ꙗ́ кѣаа кѣаа кѣаа. дааше
българѣо пѣтѣ: .

Црѣтко Мѣхѣѣла сѣа Ѡѣоѣлоѣа.

(842—867).

При сѣ Мѣхѣѣлѣ гѣрѣ, и при мѣтрѣ ѣѣ крѣтѣше се българѣ. ѡ
тоѣ же до нѣа лѣ. ф. ꙗ́. ꙗ́ (511) нѣкогдѣ бо нѣѣѣ ꙗ́ко сѣѣтрѣ
българѣскѣ кнѣза наѣнѣна бѣ грѣкы, и къ црѣкѣо дворѣ прѣдѣна бѣ.
ꙗ́ крѣѣна бѣ ꙗ́ наѣѣѣна кнѣзѣ. къ црѣтко же сѣѣ гѣрѣн мѣрѣ соѣѣѣ
кѣѣѣоу мѣждѣу грѣкы и българѣи и проѣѣѣна бѣѣѣ на нѣкоѣмѣ

БОЛѢРИКЪ ОЕОДОРЪ КОУФАРЪ: . ПРИШЕШИ ЖЕ ОНА НЕ ПРЕСТАШЕ ОУЩЕШИ
БРАТА СВОЕО ѿ КЪРЕ ХЪКЪ, ДОДЕЖЕ И КЪТИ ЕГО. ОНОМУ ЖЕ КЪТИВШОУ
СЕ КЪСТАШЕ БЪЛГАРИ НА НИ, ХОТЕЩЕ ОУБНТИ ЕГО, КЪКО КЪРЪ НИХЪ
ОСТАКАША. НЪ ТЫН ИЗШЕ НА БРА, ПОВЕДИ И, И ѿ ТОЛЪ КЪТИ, ѿВЪХЪ
ВОЛЕЮ, А ДРУГОИ И ПОУЖДЕЮ: .

Цѣтка Васи́лїа и Константи́на. съ Рома́ цѣра.

(976—1025).

[illegible]

Съ пръ Каспiе многѣ ѿ бесцѣльныхъ плѣноки сътвори бѣлгарѣ,
ѿ разбѣа люты. ꙗко развѣи Самънаа гра. ѿ хлѣдѣ бѣлгарѣ бѣати.
на кѣсѣко сто ѣдннѣго бѣставаѣа съ ѣдннѣмъ сѣкѣ. ѿ ѿсла нѣхъ къ
Самовѣаг. Видѣвже нѣхъ ѿнѣ ѿ кѣа оумрѣтъ:—

12. Асѣновъ надписъ въ црѣквата св. Четиредесетъ мѣченици.

(Изъ „Нѣколко рѣчи о Асѣню първому и пр.“).

Въ лѣто 7341 — (6738) индиктионъ г. Азъ Іоанъ Асканъ
къ Христа Бога вѣрны царь и самодержецъ Благороднъ сынъ стараго
Асканъ царь създахъ отъ зауаа: и писаннемъ украсихъ до конца
прѣвѣстнѣмъ сѣмъ црьковъ къ нмѣ скатнхъ и мѣуеникѣ. нхже помощнѣ
въ іѣ лѣтѣ царства моего къ неже лѣтѣ писаше сѣ храмъ съ
излѣзохъ на брань въ Романинѣхъ и разбихъ конскѣхъ грѣцѣхъ. и самого
царѣ кноръ Одринѣхъ коминна ехъ съ всѣмн болѣры его. а зема всѣ
приахъ отъ Одринѣхъ и до Драуѣхъ Грѣцѣхъ иеце же Арбанаскѣхъ и
Срьбскѣхъ тѣмю сѣиимъ градомъ окрѣсть царѣградѣ и самого
того града дрьжахъ фрѣзи нѣ и ты подѣ рѣкѣ царства моего
покиновахъ сѣ понеже много царѣ не имѣхъ разкѣ мене и мнохъ
радн данѣхъ испроваждаше бѣхъ Богъ тако поклѣкшѣ. неѣ безъ
него ни дѣло ни слово съвѣршаеи сѣ. Тому слава въ вѣкы аминѣ: :

РѢЧНИКЪ

на по-непознатитѣ думи, които се срѣщатъ въ граматиката и текстоветѣ.

Думитѣ сѣ наредени така: съ а и ѡ подъ а; съ е и ю подъ е; съ оу и ю подъ оу; съ ж и ѡ подъ ж; съ л и ѡ подъ л; съ з и з подъ з.

А.

агнѣ н. веднага, тутакси.
агѣ, агѣ н. явно.
агнѣца м. агне.
асирѣни м. асирянецъ.
аце, аце с. ако.
адро ср. платио на корабъ.
адръ м. отрова.

адръ ж. ястие.
адрѣца м. гладниѣтъ.
адрѣца ж. рана.
адрѣ мѣст. бакѣтъ.
адрѣ, адрѣ н. адрѣ, адрѣто.
адрѣ межд. дано

Б.

адрѣца м. сватба, женитба.
адрѣца ж. бой, борба, война.
адрѣца м. братъ.
адрѣца ср. брѣме, товаръ.
адрѣца, -гж -жѣши грижа се, пазя.
адрѣ пр. буенъ, жестокъ, глупави.
адрѣ м. дѣте, което учи буквитѣ, зву-
каръ.
адрѣти, -жж, -аши, бдѣ, не спѣ.
адрѣти, брѣж, -ши, бера.
адрѣца ж. пчела.
адрѣца пр. дяволска.

В.

адрѣца ж. востѣина.
адрѣти, -оуѣ, -оуѣши, лѣкувамъ, дѣра.
адрѣца, брѣжж, -шиши -вѣрша.
адрѣца, адрѣти(-жж), жѣдувамъ.
адрѣца, бдѣ, бдѣши, бдѣши.
адрѣца, бдѣ, -жж, -жѣши, -сѣдамъ за обѣдъ,
лѣгамъ.
адрѣти' адрѣжж -ши, вземамъ.

адрѣца ж. востѣина.
адрѣти, -оуѣ, -оуѣши, лѣкувамъ, дѣра.
адрѣца, брѣжж, -шиши -вѣрша.
адрѣца, адрѣти(-жж), жѣдувамъ.
адрѣца, бдѣ, бдѣши, бдѣши.
адрѣца, бдѣ, -жж, -жѣши, -сѣдамъ за обѣдъ,
лѣгамъ.
адрѣти' адрѣжж -ши, вземамъ.

К.

кѣдрѣскѣ пр. кедърскѣ.
кинѣтъ (кинось) м. данѣтъ.
кискрѣтъ м. съслужитель.
козляницѣ м. козле, козель.
коля, колами н. колеко, колко много.
коляждѣ нескланяемо прилагателно —
дѣто и да.
коликѣ мѣст. колебѣтъ.
кончина ж. край.
красен ж. кошница.
краварь м. говедарь.

кратъ, два краты -два пѣти.
кринѣ м. зѣмбавѣ.
кромѣ н. освѣтъ.
крѣа ж. покривѣ.
крѣпость ж. сила.
крыти, -жъ, -иши, покривамъ.
къждѣ мѣст. всѣки.
кѣнижѣникѣ м. книжовникѣ, учѣтъ.
кѣнижѣчин м. книжовникѣ, учѣтъ.
кѣпѣа ж. кѣпалѣа, баѣа.
кѣръ (кѣръ) м. господѣнѣ.

Л.

ладни ж. ладѣа, корабѣ.
лакѣтъ м. лакѣтъ, частѣца.
лажѣ ср. постелѣа, легло.
локѣ ж. локѣа.
лѣучѣни, -чѣши, -чѣ ср. степ. по-добѣръ.

ласть ж. измама.
ластьѣа ср. лѣститѣль.
любѣ ж. любовѣ.
любѣ, амѣо — или.
лажѣ м. лажѣ, хитростьѣ.

М.

маломирѣ м. немощѣтъ, спромахѣ.
мамѣна ж. богатство.
мѣдѣѣа м. мечѣа.
минѣнти, -нѣжъ, -нѣши, замѣнѣуамъ.
минѣо н. покрай.
мирѣ м. свѣтъ.
мѣлѣни ж. мѣлѣниѣа.
мѣлка ж. мѣлка.
моѣръ ж. сила.
моѣръ м. моѣръ.
моѣрънѣ прил. силенѣ.
мѣръскѣ прил. отвратѣтеленѣ.
моѣдѣнти, -жѣжъ, -иши, бавѣа се, забавѣамъ се.

мѣногажѣни н. често, много пѣти.
мѣзда ж. награда.
минѣти, -жъ, -иши, смѣлѣамъ се, намѣлѣамъ
вамъ.
мѣлѣни ср. степ. по-мѣлъ.
мѣлѣти, -жъ, -иши, мѣлѣа.
мѣтъ ж. отмѣщѣние.
мѣтарѣ ж. мѣтинѣарѣ.
мѣтъ ж. мѣнка.
мѣтъжѣ м. мѣтежѣ, бѣрѣктѣа, смѣщѣние.
мѣти, мѣтъжѣ, мѣтиши, разбѣръѣамъ, смѣ-
щѣамъ.

Н.

наѣмѣникѣ ж. наѣмѣникѣ, работѣникѣ.
напѣстъ ж. бѣда.
наѣти, наѣмѣжъ, наѣмиши, наѣмамъ, поѣмамъ.
нѣдѣжѣ ж. нѣдѣжѣ, болѣстъ.
наѣмотѣкъ прил. безкрайно проѣлъжѣте-
лѣсенѣ.
наѣриѣзна ж. лѣшевиѣа.

наѣлоды ж. безплодѣа.
ниѣтъѣа ж. невѣстулка.
низѣдѣнѣ прил. съборѣтъ, наѣдѣнѣ.
ниѣкоанѣжѣ н. ниѣкога.
ниѣтъ прил. низѣстъ, бѣдѣнѣ.
ниѣтъ прил. наѣтъ ниѣтъ, наѣдѣа наѣрѣдѣ (на
лицѣ) ниѣкомѣ.

О.

обѣрѣти, -жъ, -иши, обѣрѣамъ.
обѣлѣмѣзѣти, -жѣжъ, -жѣши, -жѣмѣжъ, -иши, цѣ-
луѣамъ.
обѣлѣстѣти, -цѣжъ, стѣиши, изѣлѣвѣамъ.
обѣрѣтѣти, -жѣжъ, -жѣши, (обѣрѣкти), наѣирамъ.
обѣзѣти, -жѣжъ, -жѣшъ, -жѣши, вѣръѣамъ.
обѣрѣчи м. гѣрѣвиѣа.

обѣтъѣа ж. жилище, странѣприѣмѣниѣа.
обѣиѣникѣ м. гѣраѣниѣа (овѣощѣа).
огѣлашѣти -жѣжъ, -жѣши, съжѣпѣвѣамъ, огѣлѣсѣ-
амъ.
одѣрѣжѣти, -жѣжъ, -жѣши, обѣхваѣамъ.
одѣтъ, одѣжѣжъ, одѣшѣиши, обѣличѣамъ.
окѣръѣтъ н. наѣоколо.

окрѣмѣти сѧ, окрѣпѣва се.
опона ж. покривало, завѣса.
опатъ н. папъ.
отверѣсти, -рѣзж -шии, отварямъ.

парити, -ж, -шии, летя прѣлитамъ.
по-парити (облнѣтамъ).
пастуухъ ж. пастиръ.
паци, пекж, печши, грижа се.
печаль ж. скорбь.
питѣти, -тъ, -шии } отглеждамъ, храня.
питати, -аж, -ашии,
пища ж. храна.
поганскѧ прил. езически.
погѣбѣлѣти, -жж, -жшии, задѣлбывамъ, вдѣл-
бывамъ.
покудаж, покудаи -ашии, нахвѣрлямъ,
обсипвамъ.
полъ ж. страна.
поморнѧ ср. краиморие, прибрѣжие.
послушание ср. свидѣлствуване.
посоудати, -аж, -ашии, подбуждамъ.
почто н. зашто.
пѣти, пѣмж, пѣмшии, поемамъ.
прикажи, кѣжж, -чиши, провличамъ
припѣти, -аж, -ашии, припѣвамъ.

разгон м. крадецъ, разбойникъ.
разѣтъ м. освѣтъ.
раздѣрати, -дрѣж, -дрѣшии раздирамъ.
различѧ прил. нескл. различенъ.
рѣжца ж. рѣжь.
ратъ ж. война, битка.

садъ ж. плодове, растение.
санъ ж. чинъ, достоинство.
свекръ ж. свекърва.
свирица ж. свирка.
свобода пр. нескл. свободенъ.
свѣтии ж. свѣтѣня.
слава ж. услада, сладость, приятность.
слѣтъ мѣст. толкѣвъ.
сло ср. поле, нива.
слово пр. селски, полски.
сницѧ (сикъ) мѣст. такъвъ.
смокъ н. прѣдѣ. прѣзж, прѣзж.
смокъ ж. смокина.
сочачин ж. готвачъ.
сочачица ж. дрѣха, риза.
стѣза ж. пѣтека.
студъ ж. сражъ.
судѣни, -ти прил. ср. по-судѣнъ по-вѣщъ.

отверѣти, -рѣзж, -жшии, отварямъ.
очнѣтъ н. очевидно.
остокъ м. островъ.

П.

приложити, -жж, -жшии, прибавямъ, прила-
гамъ.
присно н. вѣскога.
протѣж н. срѣщу, насрѣща.
прѣтора ж. прѣдверне.
прѣложити, -жж, -жшии, прѣвождамъ, из-
мѣнявамъ.
прѣпростъ прил. нескл. простъ.
прѣтѣжити, -жж, -жшии -прѣпѣвамъ се.
прѣси ж. гърди.
прѣтица м. горна дрѣха.
пѣтица м. птичка.
пѣтица ж. птичка.
пѣтъ ж. вуче.
пѣда ж. педа.
пѣнажъ ж. пара. монета.
пѣнажнѣтъ ж. сарафъ.
пати, пѣж, пѣшии, напѣвамъ.
пѣто ср. вериги, бѣкаи.
пѣнина ж. море.

Р.

рачин ср. ст. по-драгъ.
распѣти ср. крѣстопѣтъ.
роухо ср. обѣкло.
радѣти, -жж, -ашии сѧ, червѣтъ се.
рѣжца пр. червеникавъ.

С.

сѣлѣти, -сѣлж (сѣлѣтъ) оттеглямъ, из-
вличамъ.
сѣлѣнии ср. покривало.
сѣгна ж. улица.
сѣлѣти, -сѣлж, изѣждамъ.
сѣлѣжнѧ пр. съборенъ.
сѣдрани ср. здраве.
сѣдѣловати, -аж, -ашии, приготвамъ.
сѣмрътъ ж. смръть.
сѣстрыати, -сѣж, -сѣшии, нагласявамъ.
сѣти ср. вошина пита.
сѣтазати, -жж, -шии сѧ н -аж, -ашии, прѣ-
пирамъ се, разсѣждавамъ.
сѣтажати, -жж, -жшии, дотѣгамъ, наскѣр-
бывамъ.
сѣд н. тувъ.
сѣзъ ж. вѣзка, сѣзъ.
сѣмо н. тувъ.
сѣмрътъ ж. чифтъ впрегати волове

Т.

тан н. тайно.

талантъ м. парична сума около 4300 лева.

татъ м. брадецъ.

твърда ж. твърдостъ, небосводъ.

тѣти, тѣпж, -иши, бия, тепамъ.

тѣщин, тѣкъж, -чиши, удрямъ.

тоатъ н. тогава.

тракийникъ м. дивада.

тресавица ж. треска.

тоуниие н. безплатно, даромъ.

тънжда (тъжда) н. също тъй.

тъчникъ н. само, освѣтъ.

тъма ж. тъмнина, неопредѣлено, голѣмо число.

ОУ.

оусо съжъзъ и тъй, прочее,

оубогъ прил. сиромакъ, простъ.

оуи мнѣ горко ми.

оуѣкрати, -цажъ, -иши, увѣщавамъ, успокоявамъ.

оужа (южа) н. вече.

оуклонити, -нжъ, -ниши, навещавамъ.

оунии, оуниши, оуниие ср. ст. по-добъръ.

оунмаъ прил. посяриваъ.

оусираза м. обина.

оустаяъ м. рѣшение, опредѣление, Gustavov-venie.

оутрие ср. утрина.

оушнда м. бѣглець.

юна прил. младъ.

юнакъ м. юнецъ.

Х.

халжга ж. зидъ, ограда.

ходъ м. ходене.

хотъ ж. желание, наслаждение.

храмина ж. домъ, стая.

хроомъ пр. куцъ.

хоудъ прил. малъкъ, слабъ, бѣденъ.

хѣтѣти (хѣтѣти), -цжъ, -чиши, искажъ.

хѣжа, хѣзна ж. къща, колиба.

хѣтросъ ж. изкуство, хитринъ.

Ц.

цѣсаръ м. царъ.

цѣта ж. монета.

У.

уарованне ср. магьосване, омайване.

уародѣи м. магесникъ.

часть м. врѣме.

чагити, -ажъ, -иши, чакамъ.

чинъ м. редъ, степенъ.

чисма ср. число.

уѣто ср. stomachъ, коремъ.

уѣтѣни, уѣтъж м. червей.

уѣтъчискъ прил. калугерски.

уѣтъж ж. почеть, честь.

уѣтъж ж. дѣлъ, часть.

Ш.

шаръчин м. живописецъ.

Ж, ІЖ.

ажъ ср. вжжъ.

жтъ н. жтърѣ.

жѣдоу н. отжѣдѣ.

ІІ.

мзѣкъ м. езикъ, народъ.
мзѣчѣникъ м. друговѣрецъ.
мтръ ж. стърва.

Ў.

ўпекрѣтъ м. лицѣшѣръ.
ўпостасъ м. прѣдметъ, сѣщество, матерія.

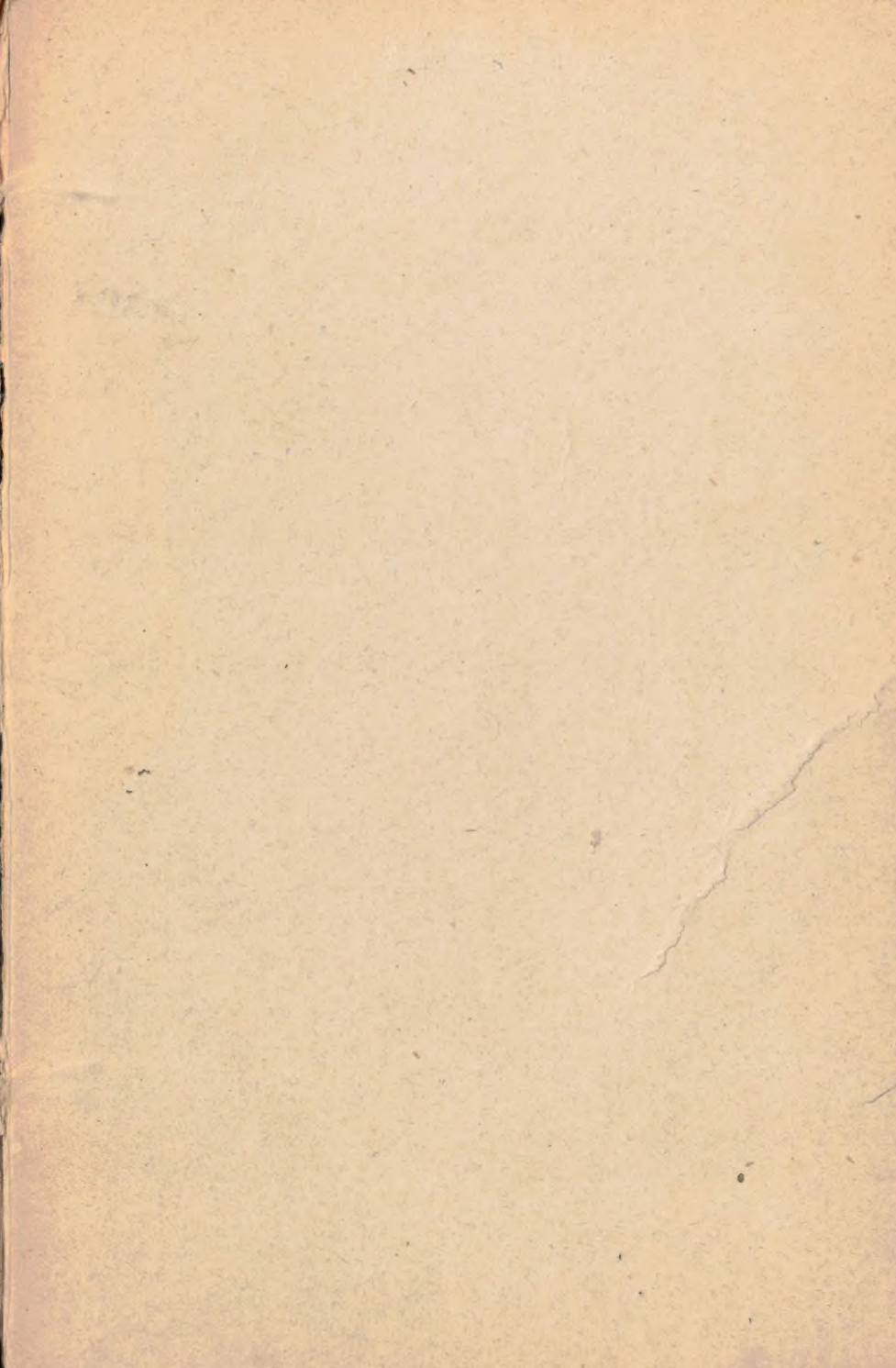
Съдържание.

	Стр.
I. Прѣдговоръ	8—4
II. Уводъ	5
1. Промѣна на езика § 2	5
2. Паметници § 3	7
I. Глаголически	7
II. Кирилски	8
A. Звукословие (фонетика)	9
1. Старобългарска и новобългарска азбука § 4	9
2. Старобългарски и новобългарски звукове § 5	10
3. Гласни звукове	10
Произношение на гласнитѣ § 6	11
4. Съгласни звукове § 7	14
а) Дѣленіе на съгласнитѣ § 8, 9, 10	14
б) Влияние на ѣ върху гласнитѣ и съгласнитѣ § 11	15
в) Промѣна на кореннитѣ гласни § 12	16
Степенуване	17
Удължение	18
Б. Видословие (Морфология) § 13	19
1. Измѣняеми части на рѣчта § 14	19
1. Учение за имената и тѣхното склонение § 15	19
Родъ, число, надежъ § § 16, 17 и 18	19
2. Склонение § 19	20
A. Именно склонение	20
а) Съществителни имена § 20	20
I. Склонение § 21	21
1-ви образецъ о-склонение	21
а) Твърди о-основи	21
б) Меки о-основи § 22	22
2-ри образецъ ъ-склонение § 23	25
II. Склонение § 24	26
а) Твърди а-основи	26
б) Меки „ „ § 25	27
III и IV. Склонение § 26	28
III. Склонение § 27	29
IV. Склонение § 28, 29	30

Запазени надежни форми въ новобълг. езикъ § 30	32
Склонение на съществителнитъ отъ м. родъ съ окончание: -инѣ, -ининѣ; -тиѣ, арѣ. § 31	33
Множествено число на съществителнитъ имена въ новоб. езикъ § 32	34
Падежни остатъци § 33	34
б) Прилагателни имена § 34	35
1. Склонение на прилагателнитъ § 35	35
Сравнителни степени на прилагателнитъ § 36	36
2. Склонение на прилагат. въ ср. степенъ § 37	36
Склонение на дѣйствителнитъ причастия § 38	38
в) Числителни имена § 39	40
Б. Мѣстоименно склонение. § 40.	
а) Склонение на личнитъ мѣстоимения	42
б) Склонение на родовитъ мѣстоимения § 41	43
1. Образецъ съ твърда основа § 42	43
2. Образецъ съ мека основа § 43	44
Вмѣстнато и § 44	45
Образуване на мѣстоименията той, то, тя § 45	46
Склонение на мѣстоименията: чѣто и пр. § 46	46
В. Сложено склонение § 47.	
а) Образецъ съ твърда основа	48
б) Образецъ съ мека основа	48
Склонение на сложнитъ прилагателни въ сравнителна степенъ, § 48	49
Склонение на сложнитъ причастия § 49	50
Уподобяване (асимиляция) на гласнитъ § 50	50
Стѣгане на гласнитъ § 51	50
Зѣвъ § 52	51
Падежни остатъци отъ сложното склонение § 53	51
Опрѣдѣлена или членувана форма § 54	51
Учение за глагола и неговото спрежение § 55	52
Съставни части на глагола § 56	53
Лице, число, врѣме и пр. § 57	53
Прости и сложни глаголни форми § 58	
1. Неопрѣдѣленъ начинъ (инфинитивъ) § 59	54
Разпрѣдѣление глаголитъ на шесть разреда § 60	54
2. Достигателенъ начинъ § 61	55
3. Видъ § 62	56
4. Залогъ § 63	56
Спрежение § 64	57
а) Прости глаголни форми	58
1. Сегашно врѣме. Лични окончания	58
I. Спрежение	58
II. Спрежение	59
III. Спрежение	59
IV. Спрежение	60
V. Спрежение	61
2. Минало несвършено врѣме § 69	62

	Стр.
Лични окончания § 69	62
I. и II. Спрежение	63
III. IV. и V. Спрежение	64
Образци за проміна на ѣ въ новобълг. глаголи § 70	65
1. Минало свършено врѣме (аористъ) § 71	66
а) Простъ аористъ	66
б) Минало свършено врѣме (сложенъ аористъ I.)	67
в) Сложенъ аористъ II.	69
Формитѣ на минало свърш. вр. въ новобълг. езикъ § 72	70
Заповѣденъ начинъ § 73, 74	71
Спрежение на спомагателнитѣ глаголи исма	73
Причастие § 75	73
1. Сегашно дѣйствит. 2. Минало дѣйств. причастие I. Минало дѣйств. прич. II. 3. Сегашно страдателно, 4. Минало страд. прич.	74—75
б) Сложни глаголни форми § 76	76
1. Минало неопрѣдѣлено врѣме, 2. Отдавно минало врѣме, 3. Бъдеще опрѣдѣлено и прѣдварително, 4. Страдателенъ залогъ, 5. Условенъ начинъ	76—77
II. Неизмѣняеми части на рѣчта § 77	78
1. Нарѣчия § 78	78
2. Прѣдлози § 79	79
3. Съжзи § 80	79
4. Междуметия и частици § 81	79
V. Словосъчинение (синтаксисъ)	81
Употрѣба на двойствено число § 82	81
Значение и употрѣба на падежитѣ § 83	81
Безпрѣдложна употрѣба на падежитѣ § 84	83
I. Именителенъ падежъ § 85	83
II. Винителенъ „ § 86	83
III. Родителенъ „ § 87	84
IV. Дателенъ „ § 88	84
V. Творителенъ „ § 89	85
VI. Мѣстенъ „ § 90	85
Прѣдложна употрѣба на падежитѣ § § 91 и 92	85
1. Прѣдлози, които управляватъ само единъ падежъ	86
2. Прѣдлози, които управляватъ два падежа	86
3. Прѣдлози, които управляватъ три падежа	87
Значение и употрѣба на неопрѣдѣлено наклонение (инфинитивъ)	87
Особености въ употрѣбата на глаголитѣ врѣмена въ новоб. езикъ § § 94 и 95	85
Съгласуване въ изреченията § 96	91
A. Съгласуване на частитѣ въ изрѣченията § 97—100	91—95
Съгласуване между подлога и сказуемното опрѣдѣление § 101, 102	
Б. Съгласуване въ сложнитѣ изречения § 103	95
Особености въ употрѣбата на нѣкои съжзи § 104—107	95—100
Прѣпинателни знаци § 108	100—108
Образци отъ старобълг. текетове	109

	Стр.
1. Изъ савг'ахъ чѣтени	109—114
2. Похвално слово на св. Кирила	114
3. Азбучна молитва на епископа Константина	114
4. Изъ шестото слово на шестоднева	115
5. О писменихъ (Чернорезецъ Храбръ)	116
6. Извадки изъ бесѣдитъ на пресвитера Козма противъ богомилитъ	118
Клетва къмъ богомилитъ	119
7. Притча за тримата приятели	120
8. Моанте надъ трасомомъ трасакцижъ	121
9. Есна	121
10. Словѣнско житие на св. Наума Охридски, отъ X. в.	122
11. Изъ Хилендарския прѣписъ на Манасиевата лѣтопись	125
12. Асѣновъ надписъ въ црквата св. Четиредесетъ мѣченици	126
Рѣчникъ	126—133

Отъ сжщитѣ автори издано:

**ПРОЗА и ПОЕЗИЯ, Теория и Хрестоматия,
Ръководство по български езикъ, за II гимназияленъ класъ, 1912 г.**

Цена 2 лева.

Изданията на горнитѣ автори сж съладирани въ интернационалната книжарница на **Ив. х. Николовъ** — София.